

Камэнтары

Гэта першае выданьне творчай спадчыны Адама Бабарэкі — адной з ключавых постацяў беларускага літаратурнага працэсу 1920–х гг., аднаго з заснавальнікаў і галоўнага тэарэтыка творчых аб'яднаньняў „Маладняк“ і „Ўзвышша“. У Зборы твораў сабрана літаратурна–крытычная, пражыцкая, паэтычная, журналісткая, філязофская і эпістальная спадчына пісьменьніка, а таксама дакумэнты і матэрыялы да яго біяграфіі.

Крыніцамі для публікацыі зьявіліся:

1) прыжыццёвыя выданьні (кніга „Апавяданьні“, зборнік „Маладняк Янку Купалу“, часопісы „Маладняк“, „Маладняк Калініншчыны“, „Малады араты“, „Полымя“, „Радавая рунь“, „Чырвоны сейбіт“, „Ўзвышша“, газеты „Савецкая Беларусь“, „Работніцка–сялянская Беларусь“, „Чырвоная зьмена“, „Беларуская вёска“); улічаны таксама пасмяротныя публікацыі, найперш — падрыхтаваныя Алесьяй Бабарэкай, Мікалаем Ількевічам, Уладзімерам Конанам;

2) асабісты архіўны фонд пісьменьніка (Беларускі дзяржаўны архіў–музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ), ф. 407); акрамя гэтага, некаторыя дакумэнты і матэрыялы да біяграфіі А. Бабарэкі публікуюцца паводле першакрыніц, якія захоўваюцца ў фондах Нацыянальнага архіву Рэспублікі Беларусь (НАРБ) і Архіву Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь (КДБ РБ).

Многія тэксты (каля 250) публікуюцца ўпершыню. Асабліва гэта датычыцца літаратурна–крытычных прац, прысьвечаных творчасці Язэпа Пушчы, крытычна–палемічных артыкулаў, філязофскіх эсэ і нататак, дзёньнікавых запісаў і многіх лістоў.

Творы размяшчаюцца паводле жанрава–хранальнічнага прынцыпу. Друкаваныя пры жыцці творы датуюцца годам апублікаваньня, за выключэньнем тых выпадкаў, калі захавалася аўтарскае датаваньне ці пэўныя сьведчаньні пра час напісаньня твору. Творы, апублікаваныя аўтарам пад уласным прозьвішчам, асобна не агаворваюцца. У дачыненні да шэрагу неапублікаваных твораў выкарыстаны прынцып прыблізнага датаваньня, заснаванага на зьмесьце тэкстаў, а таксама тыпе почырку, атраманту (алоўка) і паперы. Час напісаньня ў такіх выпадках пазначаны ў квадратных дужках. Па прычыне разрозьненасьці многіх тэкстаў у архіве А. Бабарэкі некаторыя зь іх рэканструюваныя паводле захаваных плянаў, складзеных самім аўтарам („3 літаратурных нататак“, „Пытаньні літаратурнага жыцця і творчасці“, „Супроць ветру“), альбо паводле тэматычнага прынцыпу (напрыклад, зборы невялікіх нататак і накідаў, прысьвечаных літаратуры, паэзіі, крытыцы, творчасці Язэпа Пушчы і іншых аўтараў). Адпаведна, у зьвестках пра архіўныя крыніцы адзінкі захоўваньня і асобныя аркушы падаюцца ў тым парадку, у якім паводле іх друкуецца тэкст.

Што тычыцца правапісу ў тэкстах Адама Бабарэкі (найперш запазычаных словаў), то нягледзячы на тое, што „Граматыка“ Браніслава Тарашкевіча выйшла ў 1918 г., у выданьнях 1920 — 1930–х гг. назіраецца разнабой. Адны зь іх (часопісы „Маладняк“, „Малады араты“, „Радавая рунь“, „Полымя“, „Ўзвышша“, „Чырвоны сейбіт“) ужывалі формы з „о“, „е“ (напрыклад: *поэт, поэзія, канкрэтны, процэс, філэзофія*), іншыя (газеты „Работніцка–сялянская Беларусь“, „Савецкая Беларусь“, часткова часопіс „Маладняк Калініншчыны“) — з „а“, „я“ (напрыклад: *паэт, паэзія, канкрэтны, працэс, філязофія*). А здаралася, што ў адным і тым выданьні (прыкладам, часопіс „Маладняк“, 1924, № 5) засьведчаны абедзьве формы: *комсамол* і *камсамол*, *комсамольскі* і *камсамольскі*. Часам у рукапісах самога А. Бабарэкі сустракаюцца

формы аднаго і таго слова то з „о“, то з „а“. Перавага ў такіх выпадках аддавалася прынцыпу частотнасці ўжывання. Хоць і тут у межах аднаго тэксту могуць сустракацца, напрыклад, *акупацыя* і *арганізацыя* — словы ў прынцыпе аднае артаграмы.

У выпадку ўласнабеларускіх словаў / словаформаў у адзін час аўтар пісаў *роўназначны, рознастайны, поўнагучны*, потым схіляўся да формы зь літарай „а“ ў першай частцы такіх словаў — *раўназначны, разнастайны, паўнагучны*, а тады зноў вяртаўся да „о“. Як паказаў аналіз рукапісаў, А. Бабарэка не трымаўся нейкай пэўнай сыстэмы правапісу, а меў на мэце найперш занатоўваць думкі. Да таго ж, з-за асаблівасцяў почырку шмат у якіх выпадках нават цяжка вызначыць, якому з правапісных варыянтаў крытык аддаваў перавагу: літары „а“ і „о“, „я“ і „е“, а таксама „н“ і „н“ (а ў неаторых выпадках і „к“) ён часам пісаў амаль аднолькава.

Пакінутыя бабарэкаўскія формы *ўспрыйманьне, прышла, падыйдзі* і падобныя, з варыянтаў *сваеадметныя, своеасаблівасцямі* выбраны першы (з часткай *свае*—). Выпадкі дзвюхмоўя ў асобна ўзятым тэксце, словы (найперш гэта характэрна для лістоў А. Бабарэкі апошніх гадоў жыцця), пакінутыя ў асноўным бязь зьменаў.

Асаблівасць рукапісаў (найперш — чарнавых) Адама Бабарэкі — у тым, што ў мэтах хуткапісу ён часта скарачаў словы ці не дапісваў іх да канца (асабліва ў канцы радкоў), прапускаў кропкі над літарай „ё“, крэску над літарай „ў“, а таксама знакі прыпынку. Акрамя гэтага, у рукапісах 1930 — 1935 гг. пісьменьнік выкарыстоўваў распрацаваныя „Ўзвышшам“ знакі для афрыкатаў „дз“ і „дж“, а таксама надрадковыя рыскі для абазначэння падваення зычных. Пры публікацыі ў гэтым выданні ўжытыя літары кадэфікаванага беларускага альфавіту; знакі прыпынку расставлены, зыходзячы з сучасных правілаў пунктуацыі. Адноўленыя фрагменты словаў (а ў асобных выпадках — напрыклад, у цытатах — і сказаў) заключаны ў квадратныя дужкі. Загалоўкі тэкстаў, неназваных аўтарам, дадзены і праставілены ў квадратных дужках супрацоўнікамі БДАМЛМ пры навуковай апрацоўцы фонду А. Бабарэкі альбо рэдактарам і ўкладальнікам пры падрыхтоўцы гэтай кнігі.

Мэта нашага выдання — прадставіць творчасць пісьменьніка як мага шырэй. Аднак яно не зьяўляецца поўным зборам твораў і, спадзяемся, паспрые далейшаму, больш інтэнсіўнаму вывучэнню жыцця і дзейнасці А. Бабарэкі і літаратурнага працэсу 1920 — 1930-х гг. увогуле. Так, за межамі выдання засталіся:

1) Пераклады:

Э. М. Рэмарк. „На Захадзе нічога новага“: Раман. Урыўкі / Пер. зь ням. мовы (1930 — 1931; адз. зах. 88, арк. 1 — 58);

Ё. В. Гётэ. „Ліс Хітровіч“ = „Рэйнэке-Ліс“: Паэма / Пер. зь ням. мовы (1933 — 1935; адз. зах. 90, арк. 1 — 124);

Ё. В. Гётэ. „Поэзия и действительность“: Артыкул / Пер. зь ням. на рас. мову (1933; адз. зах. 90, арк. 1 — 7);

Ё. В. Гётэ. „Выбарчая роднасць“: Урыўкі зь „Дзёньніка Атыліі“ / Пер. зь ням. мовы (1933; адз. зах. 65, арк. 18 — 18 адв.; адз. зах. 92, арк. 1 — 2).

2) Бібліяграфічныя працы:

бібліяграфія твораў беларускіх пісьменьнікаў, складзеная паводле пэрыёдыкі 1923 — 1929 гг. Картатэка (адз. зах. 93, арк. 1 — 146; адз. зах. 94, арк. 1 — 106);

запісная кніжка зь бібліяграфічнымі звесткамі пра беларускіх пісьменьнікаў (1929; адз. зах. 95, арк. 1 — 38).

3) Запісы „лябараторнага“ характару: выпісы лексычных адзінак, вобразаў, фанэтычных схем і г. д., якія А. Бабарэка часам змяшчаў на палёх ці адваротах рукапісаў.

4) Тэксты, якія маюць падкрэслена кампіляцыйны характар:

даклад „Маяковский“, падрыхтаваны для сэмінарскіх заняткаў па расейскай літаратуры на этноляга-лінгвістычным аддзяленьні БДУ (1924; адз. зах. 78, арк. 1 — 47);

даклад „[Да 65-годзьдзя М. Горкага]“, напісаны для жонкі — Ганны Бабарэкі з мэтай выкарыстання ёю ў педагагічнай практыцы (1933; адз. зах. 77, арк. 1 — 8); 5) Тэксты, якія сабраны А. Бабарэкам, але не належаць яго аўтарству:

„Конспэкт па гіст[орыі] перш[абытнай] культ[уры] па Шурцу“ (пач. 1920-х гг.; адз. зах. 207, арк. 1 — 25);

выпіскі з трактату Б. Сьпінозы „Этыка“ (1930-я; адз. зах. 91, арк. 4 — 13), за выключэньнем цытатаў, якія маюць камэнтар А. Бабарэкі);

выпіскі з прац П. Крапоткіна (1930-я; адз. зах. 212, арк. 1 — 12);

выпіскі з прац Вальтэра і П. Мантагацца (1930-я; адз. зах. 213, арк. 1 — 6);

выпіскі філязофскага зместу з раману Сэрвантэса „Дон Кіхот“ (1930-я; адз. зах. 214, арк. 1 — 7), з твораў Г. Флабэра, перакладзеных на расейскую мову: „Ноябрь“, „Нормандская хроніка V века“, „Сентим[ентальное] воспит[ание]“ (тамсама, арк. 9 адв);

выпіскі з прац А. Шапэнгаўэра „Сьвет як воля і прадстаўленьне“ і „Афарызмы жыцьцёвай мудрасьці“ (1930-я; адз. зах. 215, арк. 1 — 35 адв.).

Выключэньне складае канспэкт трактату Дж. Лока „Дасьведчаньне пра чалавечы розум“, які ўтрымлівае багата камэнтараў самога А. Бабарэкі і зьяўляецца неад’емнай часткай ягонага дзёньніка „Запіскі выгнанца“.

6) Асабістыя дакумэнты пісьменьніка (асобна пералічаны ў камэнтарах да разьдзелу „Дакумэнты і матэрыялы да біяграфіі Адама Бабарэкі“).

7) Тэксты, якія не ўдалося выявіць у даступных бібліятэках і архівах. Да такіх, у прыватнасьці, належаць верш „Гутарка аб харчовым падатку: Рабочы і селянін“, апублікаваны пад псеўданімам Адам Гаротны ў газэце „Савецкая Беларусь“ за 2 верасьня 1921 г. Гэты нумар газэты ў бібліятэках і архівах Менску, Масквы, Санкт-Пецярбургу адсутнічае. Не ўвайшоў у выданьне таксама аб’ёмны цыкл папулярных урокаў-гутарак „Малады Араты вучыць грамаде“, які друкаваўся цягам сакавіка — жніўня 1924 г. у газэце „Малады Араты“, поўны камплект якой падчас падрыхтоўкі Збору твораў здабыць не ўдалося.

Праца над Зборам твораў А. Бабарэкі дазваляе істотна скарэктаваць некаторыя недакладнасьці, дапушчаныя складальнікамі біябібліяграфічнага даведніка „Беларускія пісьменьнікі“.

З-за падабенства псеўданімаў А. Бабарэку былі памылкова прыпісаныя апавяданьні „Атамсьціў“ (пад псеўд. Чырвоны), „На балоце (3 нядаўняга мінулага)“, артыкулы „Паны і ксяндзы“ і „Мы сьмяемся, сьмяецца і Максім Горкі“, а таксама верш „Тут раней“ (падпісаны Я. Каліна) і артыкул „На хлебазаводзе „нашы дакумэнты правяралі ўважліва““ (падпісаны Я. Каліна, у суаўтарстве з Р. Мурашкам і В. Палескім). Два апошнія творы былі зьмешчаны адпаведна 6 красавіка і 14 кастрычніка 1930 г. у гомельскай газэце „Полеская правда“, зь якой А. Бабарэка ніякіх кантактаў ня меў, прычым другі матэрыял выйшаў тады, калі пісьменьнік пяты месяц знаходзіўся ў зьняволеньні.

Не зьяўляецца А. Бабарэка і перакладчыкам раману „(CHCI—CH) з AS (льюізін), або Адзіная справядлівая вайна“ Ёганэса Бэхера, артыкулу „Гішпанскі рабочы раман“, апавяданьняў „Забойцы“, „Непрыкметным змаганьнем“ і „На шляху да змаганьня“ Марыі Кальтофэн, як і апавяданьня „Не за белых лебедзяў...“ Ф. Вайскопфа. Усе гэтыя творы выйшлі ў 1930 — 1931 гг., калі А. Бабарэка сядзеў у турме як „нацдэм“. У зьняволеньні ён і напраўду перакладаў зь нямецкай мовы, але — як мы ўжо згадалі ў прадмове — гэта быў раман Э. М. Рэмарка „На захадзе бязь зьмен“.

Камэнтары падрыхтавалі: да разьдзелаў „Літаратурна-крытычныя працы“, „Проза“, „Філязофія, эсэістыка“, „Публіцыстыка, карэспандэнцы“, „Паэзія“, „Запісныя

кніжкі, дзёньнікі“, „Іншае“ — В. Жыбуль; „Лісты“, „Дакумэнты і матэрыялы да біяграфіі Адама Бабарэкі“ — Г. Запартыка, В. Жыбуль. У асобных выпадках скарыстаны таксама вытрымкі з даследаванняў А. Адамовіча, Дз. Бугаёва, М. Ількевіча, А. Каўкі, У. Конана, І. Куркова, Я. Лецкі, дачкі пісьменьніка Алесі Бабарэкі.

Звесткі пра асобаў, якія згадваюцца ў творах А. Бабарэкі, зьмешчаны ў Іменным паказьніку (Том 2).

ЛІТАРАТУРНА-КРЫТЫЧНЫЯ ПРАЦЫ

Крытычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы, рэцэнзіі, нататкі

Лірыка Міхася Чарота (с. 37)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1925, № 9, дзе апублікаваны ўпершыню. Да туюцца паводле аўтарскай заўвагі (у гэтым выданьні — зноска № 5): „Праца гэта напісана ў 1923 годзе і зьяўляецца адным з разьдзелаў задуманае мною вялікай монографіі аб усёй творчасьці М. Чарота“. Сваю задуму А. Бабарэка так і ня здзейсніў, а пачынаючы прыкладна з 1926 г. у творчасьці М. Чарота расчараваўся, пра што сьведчаць такія працы, як „Літаратура за 10 год“, „С. Фамін „Балота“. [Менск: ДВБ, 1928]“, „Супроць ветру“ і інш.

Як зазначае У. Конан, „артыкул Бабарэкі вылучаецца ўменьнем гаварыць пра творчасць паэта неаддзельна ад яго паэтычнай асобы: аналіз паэзіі Чарота ўвязваецца з фактамі яго грамадзка-палітычнай і жыццёвай практыкі яго біяграфіі. А. Бабарэка ўмела пераадольвае адзін з характэрных недахопаў нашай крытыкі 20 — 30-х гадоў — няўменьне аналізаваць мастацкую структуру твору, сыстэму вобразаў і стыль пісьменьніка. У артыкуле пра творчасць Чарота Бабарэка паспрабаваў знайсці і паказаць тыя жыццёвыя факты, што паўплывалі на стварэньне адпаведных лірычных вобразаў — на іх ідэйны сэнс і на іх пачуцьцёвую, „слоўную“ структуру“ (Конан У. Адам Бабарэка: Крытыка-біяграфічны нарыс. — Мінск: Маст. літ., 1976. С. 50 — 51).

Так кажа Ігнатойскі ў сваім нарысе „Мотывы лірыкі беларускага песняра Чарота“. — Нарыс выйшаў асобным выданьнем у Менску ў 1922 г.

Але ўсе мы любім слухаць песні Чарота „На Купальле“... Відаць, маецца на ўвазе народная драма „На Купальле“ (1921; муз. У. Тэраўскага).

Чарот працуе ў падпольнай арганізацыі. — У грамадзка-палітычнай арганізацыі „Маладая Беларусь“ (1917 — 1919).

І тут-жа ўспамінаюцца імёны „ваякаў-атаманаў казацкіх, што з адвагаю білісь яны, як Нябаба, Антон Галавацкі“. — М. Чарот згадвае антыфэадальную вайну 1648 — 1651 гг. на Беларусі, дзе Антон Нябаба і Пётар Галавацкі былі кіраўнікамі казацкага атраду. Паўстаньні былі заддушаныя войскамі ВКЛ на чале з гетманам польным Янушам Радзівілам.

Нарэшце, Рыскі мір, які дзельць Беларусь напалам... — Рыскі мірны дагавор, у выніку якога Заходняя Беларусь адышла да Польшчы, быў падпісаны ў Рызе 18 сакавіка 1921 г., паміж РСФСР і УССР з аднаго боку і Польшчай з другога.

Во имя нашего завтра сожжем Рафаэля, / Музеи разрушим, растопчем искусства цветы. — Цытата зь вершу У. Кірылава „Мы“ (1917).

Ленін у беларускай паэзіі (с. 60)

Друкуецца паводле час. „Радавая рунь“, 1924, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Артыкул зьяўляецца аглядам першай хвалі беларускай ленініяны. Творы, якія згадваюцца ў тэксьце, былі напісаны адразу пасля сьмерці камуністычнага правадыра: паэмы „Чорна-чырвоная жалоба“ З. Бядулі, „Мікіта“ М. Чарота (абедзьве — „Польмя“, 1924, № 1), верш „На сьмерць У. І. Леніна“ Н. Чарнушэвіча („Савецкая Беларусь“, 1924, 25 студз.). Месца публікацыі іншых працытаваных твораў у артыкуле пазначана.

Керанішчына — Мяцеж Краснова — Керанскага 26 — 31 кастрычніка (8 — 13 лістапада 1917 г.), першая спроба контрарэвалюцыйных сіл захапіць Петраград і скінуць толькі што ўсталяваную савецкую ўладу. Ліквідавана рэвалюцыйнымі войскамі.

Комсамольскі сьпеўнік (с. 68)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1924, № 5, дзе апублікаваны ўпершыню пад псэўданімам Ад. Анінскі. Фактычна гэты подпіс аб’ядноўвае тры рэцэнзіі, аўтарства якіх належыць А. Бабарэку (пра што сьведчаць таксама стылістычныя, сынтаксычныя і лексычныя асаблівасьці тэкстаў): „Комсамольская нота“, „Комсамольскі вечар“ і „Комсамольскі сьпеўнік“. Датуецца годам апублікавання.

„[М]аладняк“ („Маладая Гвардыя“) — савецкая камсамольская песня. Тэкст перароблены ў 1922 г. расейскім паэтам А. Безыменскім зь нямецкай юнацкай песні „Зары насустрач, таварышы ў барацьбе“ (словы Г. А. Эйдэльмана), зь якой запазычана і мэлёдыя.

„Чырвоная армія“ — савецкая ваенная песня. Напісана ў 1920 г. кампазытарам С. Пакрасам і паэтам П. Грыгор’евым.

Комсамольскі вечар (с. 69)

Гл. камэнтар да рэцэнзіі „Комсамольскі сьпеўнік“.

11 ліпеня — дзень вызваленьня Менску ад белапольскіх акупантаў, адно з галоўных сьвятаў даваеннай БССР.

Але, напэўна, „Комсамольскі вечар“ і аб гэтым пагутарыць з хлапцамі ў далейшых сваіх выпусках. — У далейшым „Комсамольскі вечар“ выходзіў у якасьці дадатку да моладзевай штотыднёвай газеты „Маладыя араты“ (1924, № 74–75, 81 і інш.).

Комсамольская нота (с. 71)

Гл. камэнтар да рэцэнзіі „Комсамольскі сьпеўнік“.

„той ньюпор, што ў небе часта так грукоча“ — Радок зь вершу „Комсамольская нота“ А. Вольнага. „Ньюпор“ — марка французскіх самалётаў, што пачынаючы з 1911 г. мела распаўсюд у Расеі, а пазьней — у СССР.

Крытычна-літаратурная сучаснасць (с. 74)

Друкуецца паводле газ. „Савецкая Беларусь“, 1925, 16 студз., дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

У гэтым артыкуле А. Бабарэка ўпершыню ўводзіць ва ўжытак прыдуманых ім тэрміны „адраджанізм“ і „маладнякізм“ для абазначэння двух пакаленняў (і адпаведна — ідэйна-творчых кірункаў) у беларускай літаратуры сярэдзіны 1920-х гг.

М. Гарэцкі параўнаў быў маладнякоўскую крытыку з канём, які шалёна мчыцца наперад, а седакі махаюць мечам назад. — Ідзеца пра яго артыкул „Маладняк“ („Савецкая Беларусь“, 1925, 7 студз.). Параўнаньне, ужытае М. Гарэцкім, датычылася А. Бабарэкі і Я. Пушчы зь іх „крытыкай старога“.

Інбелкульт — Інстытут беларускай культуры. Першая ў гісторыі Беларусі шматгаліновая навукова-даследчая ўстанова. Створаны 30 студзеня 1922 г. у Менску. 13 кастрычніка 1928 г. пастановай ЦВК і СНК БССР рэарганізаваны ў Акадэмію навук БССР.

Так, пазаўчора т. Чаржынскі зачытаў у Інбелкультэ частку свайго рэфэрату на тэму „Літаратурная сучаснасць“. — Праца У. Дзяржынскага (Чаржынскага) „Беларуская літаратурная сучаснасць“ (1920 — 1925)“ публікавалася ў зборніках „Зарысы і нататкі“, 1925, № 1, 2, 5.

Літаратура як зброя клясавага змаганьня і шлях да яе аўладання (с. 77)

Друкуецца паводле час. „Маладняк Калініншчыны“, 1925, № 2, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Артыкул напісаны пад уплывам тэорыі „марксысцкай крытыкі“, якая разглядала літаратуру як зброю клясавага змаганьня.

І яшчэ пакойны Плеханаў вучыў... — А. Бабарэка мае на ўвазе працу Г. Плеханава „За 20 лет“, больш дакладная цытата зь якой ёсць у артыкуле „Вясну радзіла восень“, зьмешчаным у гэтым выданьні.

ВАПП — Всероссийская ассоциация пролетарских писателей. Існавала з 1920 г. У 1928 г., пасля стварэння ВОАПП (Всесоюзнаго объединения ассоциаций пролетарских писателей), ВАПП была перайменавана ў РАПП (Российская ассоциация пролетарских писателей).

„Гарт“ — саюз пралетарскіх пісьменьнікаў Украіны. Існаваў з 1923 да канца 1925 г. (асобныя мясцовыя арганізацыі — да 1927 г.).

„Плуг“ — украінская літаратурная арганізацыя, Усеўкраінскі саюз сялянскіх пісьменьнікаў; заснаваны ў пачатку 1922 г. У 1931 г. перайменаваны ў Саюз пралетарска-калгасных пісьменьнікаў. Ліквідаваны пасля Пастановы ЦК ВКП(б) ад 23 красавіка 1932 г. „Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый“.

К часу пленуму „Маладняка“, які адбыўся ў Менску 21–23 сакавіка гэтага году... — Рэзалюцыю па дакладзе А. Бабарэкі, прачытаным на гэтым пленуме, гл. у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ гэтага выданьня, № 6).

...для скліканьня зьезду „Маладняка“, які намечаны на травень (май) месяц — Зьезд быў перанесены на 25 — 29 лістапада 1929 г.

„Вясну радзіла восень“, — сказаў адзін паэта маладняковец. — М. Чарот у вершы „Зарунела“.

...узыходзіць ён кудравы і на Калінінскіх загонах. — Афіцыйна Калінінская філія „Маладняка“ была заснавана 11 красавіка 1925 г. у Клімавічах пры ўдзеле А. Бабарэкі. У розны час у філію ўваходзілі: Я. Вігура, Я. Гоманаў, А. Карачун, С. Му-

зыка (Іваноў), Я. Падабед, Я. Панамароў, А. Пякарчык, Н. Чубакоў і інш. Філія выдвала часопіс „Маладняк Калініншчыны“ (выйшла 6 нумароў; № 1 ад 23 лістапада 1924 як аднадзёнка).

„Звоніць сэрца жарам“ (с. 81)

Друкуецца паводле газ. „Савецкая Беларусь“, 1925, 22 сак., дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

...вырас „Барвёнак“... — Кніга вершаў А. Гурло „Барвёнак“ выйшла ў Менску ў 1924 г.

З жыццёпісу Янкі Купалы (с. 85)

Друкуецца паводле зб. „Маладняк Янку Купалу“ (Менск, 1925), дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Вясну радзіла восень: (с. 88)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1925, № 3, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Артыкул зьяўляецца перапрацаваным і дапоўненым варыянтам тэксту дакладу А. Бабарэкі «„Маладняк“ і яго месца ў літаратуры», прачытаным на Пленуме Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага аб’яднання паэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ 21 сакавіка 1925 г. Прывядзём пачатак дакладу, які істотна адрозніваецца ад тэксту артыкулу (да словаў „Асаблівацьдэ літаратурнага разьвіцьця на беларускім полі...“:

У апублікаванай „замест дэкларацыі“ („Маладняк“ № 6) „Маладняк“ адзначае як „Усебеларускае аб’яднаньне паэтаў і пісьменьнікаў, якія згуртаваліся дэля таго, каб ідэі матар’ялізму, марксызму і ленінізму ажыццэвіць у беларускай мастацкай творчасьці“. Такая формулёўка вызначае сутнасьць ідэалёгічнай плячформы „Маладняка“.

Трыма словамі — „матар’ялізм, марксызм і ленінізм“ — мы рэзка адмежавалі сябе ад усякіх іншых пісьменьнікаў, вызначылі сваё сьветаразумеьне, наогул і ў прыватнасьці, на будову і гісторыю чалавечай грамады. Мы рэзка адмежавалі сябе ад усялякіх ідэалістычных і эклектычных сьветаглядаў і вызначылі сваё месца ў процэсе клясавага змаганьня і соцыялістычнага будаўніцтва.

Гэтым адзначэньнем ужо вызначаліся і самыя задачы працы „Маладняка“ на галінах крытычнай, творчай і „рэалізацыйнай“, вызначаўся характар мэтодаў гэтай працы.

Перанясьеьне мэтодаў з дыалектычнага матар’ялізму, з грамадзкіх навук, з практыкі рэвалюцыйнага змаганьня ў практыку мастацкай працы — вось сэнс і сутнасьць вышэйазначанай ідэалёгічнай плячформы „Маладняка“.

І сапраўды, чаму—б Ленінскі спосаб працы, Ленінскі мэтод у практыцы рэвалюцыйнага змаганьня не перанесьці ў практыку мастацкай творчасьці, у практыку крытычнай ацэнкі момантаў літаратурнага жыццця—руху? І сапраўды, чаму—б не карыстацца тэорыяй пазнаньня дыалектычнага матар’ялізму ў далажэньні яе да мастацкіх проблем, да будаваньня тэорыі літаратуры і г. д.

Усё гэта патрэбна рабіць, і „Маладняк“ да некаторага ступню ўжо зрабіў некалькі крокаў у напрамку да развязаўня вызначанай задачы. Крытычныя выступленьні маладнякоўцаў як у прэсе, так і на вечарох–дыспутах, зьяўляліся першымі, быць можа, не заўсёды смелымі спробамі рабіць гэтыя крокі. Але цяпер, калі „Маладняк“ стыхійна разросся, трэба цьвёрда вызначыць лініі для ажыццяўленьня пастаўленай задачы, трэба канкрэтызаваць свае пагляды на сутнасьць мастацкай літаратуры, яе асобныя элемэнты, на яе процэс разьвіцьця.

Гэта патрэба тым больш павялічваецца, што пачынаюць узьнімацца галасы і на беларускіх крытычна–літаратурных загонах з трактоўкаю пытаньняў мастацкай літаратуры, калі ня зусім адкрыта ў ідэалістычным духу, то выцягваючы для заслоны нават і матар’ялізм, і марксызм.

Так, пара ўжо цьвёрда сказаць, што мастацкая літаратура зьяўляецца зброяй клясавай барацьбы, а ў руках пролетарыяту і сялянства — зброяй і соцыялістычнага будаўніцтва. Гэта адносіцца і да літаратуры беларускай.

І сапраўды, што такое на сваёй сутнасьці мастацкі твор? Калі глядзець на яго з боку тэй асобы, якая яго творыць, то ён зьяўляецца ні больш ні менш, як і ўсякі продукт чалавечай працы–творчасці, толькі формаю матар’ялізацыі, у даным выпадку сродкамі мовы, а цераз гэта і формаю аб’ектывізацыі зьместу пэўнага стану сьвядомасьці поэты ці пісьменьніка. І ясна, калі ў творцы сьвядомасьць клясавая, а яна заўсёды такая, ці хоча таго ці ня хоча прызнаваць сам пісьменьнік, то й матар’ялізаваны і аб’ектызаваны зьмест яе ў мастацкім творы носіць аднакі гэтай клясавасьці. Ён прасякнуты тэлеалёгічнасьцю і імкнёнасьцю такой, што адпавядае тэй клясе ці групцы, да якой належыць аўтар твору.

З другога боку, мастацкі твор ужо, як канчатковы вынік творчага процэсу, становіцца аб’ектам, які можа ўплываць (і ўплывае) на нашы пачуцьці і выклікаць тыя ці іншыя адчуваньні, формавальваючы волю ў бок пэўнай накіраванасьці. Такім чынам, што ў першым выпадку зьяўлялася формай, у другім зьяўляецца зьместам нашых думак, матар’ялам нашых пачуцьцяў і адчуваньняў. І ясна, што і ў гэты момант клясавая сьвядомасьць поэты, аб’ектывавана ў мастацкім творы, робіць сваю справу, формуючы волю і мысьлі чытача ў бок накіраванасьці тэй клясы, да якой належыць і аўтар твору, у бок інтарэсаў яго клясы.

Такім чынам, як бачым, прырода і значымасьць мастацкага твору функцыянальная. У абодвух выпадках ён зьяўляецца зброяй клясавай барацьбы.

Да рэчы сказаць, што на аснове гэтай функцыянальнасьці мастацкага твору выплывае тоежсамасьць паняццяў формы і зьместу як выходных пунктаў пры дасьледаваньні produkтаў мастацкай творчасці. Словам, устанавляецца моністычны погляд на сутнасьць мастацкіх твораў, што адпавядае монізму як выхаднаму пункту ў тэорыі пазнаньня дыалектычнага матэрыялізму.

Так, мастацкі твор — гэта зброя клясавай барацьбы. У руках пролетарыяту і сялянства ў часе мірнага будаўніцтва мастацкі твор становіцца адным са сродкаў соцыялістычнага будаўніцтва. Адгэтуль выплывае задача — аўладаць пролетарыяту і сялянству такой магутнай зброяй і сродкам, як мастацкая літаратура — гэтай сыстэмай мастацкіх твораў. На беларускіх загонах „Маладняк“ якраз і высунуты жыццём, вынесены хвалямі Кастрычнікавай рэвалюцыі, каб развязаць гэту задачу. Апанавальваючы беларускай літаратурай і сьвядома карыстаючы ёю як зброяй і сродкам у інтарэсах пролетарыяту і сялянства, у інтарэсах рэвалюцыі і яе перамогі на мірным будаўнічым фронце, — так мысьліцца нам задача „Маладняка“.

Шлях да яе развязаўня „Маладняк“ выбраў правільны. Гэта ня шлях поэтаў і пісьменьнікаў буржуазнага грамадства, ня шлях індывідуалістычнага апанавань-

ня літаратурай, ня шлях літаратурнай конкурэнцыі. „Маладняк“ пашоў шляхам, агульным для пролетарыяту, а іменна шляхам калектыўнай арганізаванасці. Калектывам і праз калектыў, арганізаваным шляхам, пры таварыскай узаемадапамозе — да апанавання літаратурай. Правільнасць выбранага шляху сцвярджае і такі факт, як стыхійны рост „Маладняка“ ў колькасных адносінах за лік рабочай і сялянскай моладзі. Гэта тая моладзь, якая сазнала ўсё значэнне такой зброі ў руках пролетарыяту і сялянства як мастацкая літаратура, і прызначала адзіным шляхам апанавання яго — „Маладняк“.

Такое становішча сучаснага моманту ў беларускай літаратуры высоўвае перад намі цэлы рад канкрэтных задач, шляхі да развязаўня якіх мы і павінны тут, на пленуме, намеціць. Значу самую галоўную, а іменна: апанаванне ўсімі мастацкімі формамі і прыёмамі творчасці і навучыцца ўмела імі карыстацца ў інтарэсах пролетарскае справы, справы Кастрычнікавай рэвалюцыі. Ад развязаўня гэтай задачы залежыць будучына беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама і іншых галін мастацтва, паколькі „Маладняк“ пачынае ўжо ахопліваць іх.

Важнасцю і вялікім значэннем задач, што стаяць перад „Маладняком“, вызначаецца і яго месца ў сучасным моманце развіцця беларускай літаратуры і наогул беларускай культуры. „Маладняк“ — гэта яе будучына.

Але прыгледзімся бліжэй да сучаснага моманту сцёсла літаратурнага жыцця — руху [так у арыгінале. — **Рэд.**], каб канкрэтней вызначыць месца і ролю ў ім „Маладняка“. Дзеля гэтага хоць бегла трэба кінуць вокам на мінулае беларускай літаратуры.

(Бюлетэнь Пленуму Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ 21 — 23 сакавіка 1925 г. — Менск: Выданьне ЦБ „Маладняк“, 1925. С. 6 — 8; гл. таксама матэрыял № 6 у раздзеле „Дакумэнты і матэрыялы да біяграфіі Адама Бабарэкі“ ў гэтым выданні і камэнтар да яго).

Аналізуючы гэты даклад, а таксама створаны на яго аснове артыкул, У. Конан зазначаў: „Тут ён [А. Бабарэка. — **Рэд.**] значна адышоў ад прасталінейных афіцыйных устаноў сваёй арганізацыі, правільна заўважыў паасобныя спецыфічныя заканамернасці ў развіцці нацыянальнай мастацкай культуры (напрыклад, адсутнасць да канца развітых літаратурна-мастацкіх напрамкаў, дэмакратызм беларускай літаратуры, арганічнае адзінства эстэтычнага і ўтылітарнага ў ёй і г. д.). Гісторыка-літаратурная канцэпцыя Бабарэкі ўжо выходзіць за рамкі маладнякоўскай „сацыялягічнай крытыкі“. Нягледзячы на паасобныя прыватныя памылкі, якія былі вынікам залішняй абстрактнасці, гэтая канцэпцыя была своечасовай і неабходнай, паколькі яе звышзадачай было выратаванне спадчыны для сацыялістычнага грамадства“ (Конан У. Адам Бабарэка. С. 47).

М. Грамыка „сямімільнымі крокамі“ блукае па сымбалістычных сцэжках сярод буралому адраджанізму. „Мільёнам“ рэвалюцыйнай романтикі, апрануўшы вобразы бураломнай сьведомасці... — Намёкі на паэмы М. Грамыкі „Сямімільнымі крокамі“ („Полымя“, 1923, № 2) і „Мільён“ (тамсама, № 5, 6).

Ленін казаў, што „мастацтва належыць народу...“ — Словы У. Леніна, сказаныя ў гутарцы з Кларай Цэткін у 1918 г.: „Искусство принадлежит народу. Оно должно уходить своими глубочайшими корнями в самую толщу широких трудящихся масс. Оно должно быть понятно этим массам и любимо ими. Оно должно объединять чувство, мысль и волю этих масс, подымать их. Оно должно пробуждать в них художников и развивать их“.

За творчую працу (с. 104)

Друкуецца паводле газ. „Савецкая Беларусь“, 1925, 11 кастр., дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Шлях „Маладняка“ (с. 106)

Друкуецца паводле час. „Малады араты“, 1925, № 14, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Крапіва. — „Крапіва“ (с. 108)

Друкуецца паводле газ. „Савецкая Беларусь“, 1925, 15 лістап., дзе апублікаваны ўпершыню пад крытанімам А. Б. Датуецца годам апублікавання.

З далін на ўзвышшы (с. 109)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1926, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца канцом 1925 г. — з улікам часу падрыхтоўкі першага нумару часопісу.

Эпіграфы да артыкулу ўзяты зь вершаў „Я ад вас далёка...“ (1910) Я. Купалы, „Вы, панове, пазіраеце далёка...“ (1913) М. Багдановіча, „Ты руку сваю забінтавала...“ (1924) У. Дубоўкі.

Высокую ацэнку гэтай працы А. Бабарэкі даў У. Конан: «Артыкул „З далін на ўзвышшы“ пачынае новы этап ня толькі ў эвалюцыі сьветапогляду Бабарэкі, але і ў беларускай савецкай эстэтыцы наогул. Па сутнасьці гэта грунтоўны перагляд усёй папярэдняй крытычнай думкі, адмаўленьне ад абмежаванай сацыялёгі мастацтва, першая спроба ўсебаковага падыходу да літаратуры, яе эстэтычная ацэнка. Пафас гэтага артыкулу — у доказе гуманістычнай, чалавечна-асабістаснай сутнасьці мастацтва. [...] Артыкул „З далін на ўзвышшы“ быў першай спробай маладнякоўскай крытыкі адкінуць вульгарна-сацыялягічныя схемы і падсыць да складаных праблем мастацтва з навуковых пазыцый. І не выпадкова, што вульгарызатары мастацтва адразу адкрылі па ім агонь, абвінаваціўшы аўтара ў ідэалізьме» (Конан У. Адам Бабарэка. С. 61 — 62, 65).

„Хто дайлідзіць духу трыкліні?..“ (с. 122)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1926, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Пра датаваньне гл. заўвагу да артыкулу „З далін на ўзвышшы“.

Трыкліні (лац. triclinium) — у старажытных рымлянаў — стол з трыма ложкамі для трапэзаў, бясёда-баяваньне за якім адбывалася з удзелам трох раўнапраўных патрыцыяў высакароднага паходжаньня. На думку літаратуразнаўцы Ірыны Багдановіч, «у Дубоўкавай ідэйна-мастацкай канцэпцыі геапалітычнага становішча Беларусі такі вобраз мог азначаць толькі тое, што паэт бачыў сваю родную краіну Беларусь раўнапраўнай удзельніцай гістарычнага „балу“ паміж Польшчай і Расеяй» (Багдановіч І. Уладзімер Дубоўка й паэтыка „Узвышша“ // Запісы Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва. 2005. № 28. С. 153).

„Вецер, вецер — буйны вецер!..“ (с. 124)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1926, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Пра датаваньне гл. заўвагу да артыкулу „З далін на ўзвышшы“.

„Зарунела, зарунела аксамітам“ (с. 125)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1926, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню пад крыптанімам А. Б. Пра датаваньне гл. заўвагу да артыкулу „З далін на ўзвышшы“.

„Радасыць людзкога жыцця“ (с. 126)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1926, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню пад крыптанімам А—скі. Пра датаваньне гл. заўвагу да артыкулу „З далін на ўзвышшы“.

Прыналежнасьць крыптаніму А—скі А. Бабарэку пацвярджаецца яго асабістым запісам у нататніку зь бібліяграфічнымі звесткамі пра беларускіх пісьменьнікаў (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 95, арк. 31). Крыптанім зьяўляецца скарачонай формай псэўданіму Анінскі, утворанага ад імя каханай, а потым жонкі Адама Бабарэкі — Ані (Ганны Дзянішчык).

А. Якімовіч. Вершы. Выданьне ЦБ Маладняка. Менск, 1925 (с. 127)

Друкуецца паводле час. „Маладняк“, 1926, № 2, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікаваньня.

У Шукайлы ўжо лепш: „Жыцьцё, як Ленінград“. — Гаворка пра верш П. Шукайлы „Маё каханьне“ (1925).

Аб разуменьні мастацкай творчасьці і аб некаторых пытаньнях у вывучэньні беларускай літаратуры (с. 131)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1927, № 5, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца паводле аўтарскай заўвагі (у гэтым выданьні — зноска № 1): „Гэты артыкул зьяўляецца ўводнаю часткаю кнігі аб творчасьці Ўл. Дубоўкі, падрыхтаванай аўтарам да друку ў травені месяцы 1926 г.“. Астатнія часткі падрыхтаванай кнігі надрукаваныя ва „Узвышшы“ ў выглядзе артыкулаў „Творчасць Ул. Дубоўкі як форма нацыянальнай сьведомасьці пралетарскага характару“, „Творчасць Ул. Дубоўкі“, „Аквітызм творчасьці Ул. Дубоўкі“ (гл. ніжэй адпаведныя камэнтары). Акрамя кнігі У. Дубоўкі, што выйшлі да 1926 г. уключна („Строма“, 1923; „Там, дзе кіпарысы“, 1925; „Трысьпё“, 1925; „Credo“, 1926), у працы А. Бабарэкі згадваецца і пазьнейшы зборнік „Наля“ (1927). Гэта сьведчыць пра тое, што кнігу пра творчасць У. Дубоўкі А. Бабарэка дапрацоўваў і ў 1927 г., і дае падставу пазначыць падвойны год напісаньня: 1926 — 1927.

Асобным выданьнем кніга не выходзіла. Захаваліся таксама чатыры варыянты яе пляну, пад назвай „Тв[орчасьць] Ул[адзімера] Дуб[оўкі] у аспэктэ філэзофс[кага] яе асьвятл[еньня]“ (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 51, арк. 7, 10 — 12). Прыводзім найбольш поўны і разгорнуты зь іх (арк. 10 — 10 адв.):

- 1) Тры моманты ў вывуч[энні] маст[ацкіх] тв[ораў]:
 - а) форма выражэння;
 - б) месца ў сьвяд[омасці] чытача (гіст[арычна]–сац[ыяльны] разр[эз]);
 - в) паняцці аб творах (гіст[арычна]–сац[ыяльны] разр[эз]).
- 2) Асноўнае твораў як параўнальн[ая] адзінка і ключ да разум[ення] твор[аў].
- 3) Віды сьветаўяўленьня:
 - а) К[узьма] Ч[орны];
 - б) ін[шыя] п[ісьменьнікі];
 - в) Дуб[оўка].
- 4) Азнач[энне] маст[ацтва] і знач[энне] перакл[аду] маст[ацкай] мовы на мову адц[ягненага].
 - 5) Строма. „Я“ на чужыне (Дзейн[ая] асоба на чуж[ыне]):
 - а) „Я“ Дуб[оўкі];
 - б) „Я“ Купалы;
 - в) „Я“ А. Гар[уна].
 - (Матар’ялы, з якіх пабуд[аваны] маст[ацкія] творы.)
 - 6) Прынцыпы будовы цэлы[ых] твораў („На чуж[ыне]“) Дуб[оўкі].
 - 7) Лятуценні як матар’ял твор[часці] і іх характар:
 - а) форм[альны] характ[ар] вершаў, лят[уценні].
 - 8) Поэтычн[ыя] вынаходкі, адкрыцці:
 - а) Куп[ала];
 - б) Багд[ановіч];
 - в) народн[ыя].
 - 9) Адкр[ыцці] Дуб[оўкі]:
 - а) форм[альны] хар[актар] вер[ша] „Зданьні“;
 - б) сэнс „зд[аньняў]“;
 - в) знач[энне] ці соц[ыяльны] эквів[алент] „Зд[аньняў].
 - 10) Пацёркі:
 - а) звычайн[ыя];
 - б) Багданов[іча];
 - в) Дубоўкі.
 - 11) Характ[ар] лятуч[энняў] Дуб[оўкі] і сугучн[асць] эпасе.
 - 12) Тры псыхол[ёгічныя] віды людзей і тры хар[актарыстыкі] лятуч[энняў]:
 - а) уласн[іцкія];
 - б) безуласн[іцкія];
 - в) серадзін[ны], экл[ектычны].
 - 13) Лят[уценні] Дуб[оўкі], адвар[отныя] ясенінскім.
 - 14) Лятуч[энні] аб „ёй“:
 - а) яна робіць мал[адым];
 - б) клубок мар;
 - в) „ку–ку“;
 - г) „душа–жабрач[ка]“.
 - 15) Ап[ошні] разьдз[ел] „Стр[омы]“.
 - 16) Азнач[энне] „Стромы“.
 - 17) Асабл[івасці] Дубоўкав[ай] формы выраж[эння].
 - 18) Адмоўн[ае] у гэтых формах.
 - 19) Трысьцё. Звычайнае яго азнач[энне] і надз[вычайнае].
 - 20) Сьветаўяўл[енне] прыродн[ае], культ[урнае], чалав[ечае].
 - 21) Азнач[энне] поэзіі.
 - 22) Крыт[эрыі] кашт[оўнасьці] маст[ацкай] творч[асці].

- 23) Самаазн[ачэньне] Трыс[ыця] (Багд[ановіч]).
- 24) Знач[эньне] пазнаньня.
- 25) Мэта жыцця:
- а) Гарун;
- б) Дуб[оўка].
- 26) Моц жыцця.
- 27) Знач[эньне] **чал[авечай] асобы:**
- а) народн[ае].
- 28) Нар[одны] дух[оўны] кап[італ] як зьмена для бурж[уазнага] фарм[альнага] кап[італу].
- 29) Дуб[оўка] як рэалізат[ар] нар[однай] спадч[ыны].
- 30) Разум[эньне]: „формы“ і „змест“ культ[уры] (сталін[ская] формула).
- 31) Знач[эньне] Дуб[оўкавай] поэзіі (яе вучэньне), яе філэз[офія] (знач[эньне] асобы як абсол[юту]).
- 32) Поэзія Дуб[оўкі] як выраж[эньне] вакол[ьнага] гучаньня сучаснасьці маладой.
- 33) Сродкі гэтага выраж[эньня]:
- а) гукі;
- б) шурп[ата]–звыч[айныя] словы;
- в) вобраз дзяўчыны.
- 34) Выяўл[эньне] рэчаісн[асьці] і выр[ажэньне] духу як мэты бел[арускай] поэзіі.
- 35) Творч[асьць] Дуб[оўкі] як рэвал[юцыйная] у дач[ыненні] адрад[жанісцкай].
- 36) Характар „асабовага“ ў Дуб[оўкі].
- 37) Жыць[цё]в[ы] вопыт, яго складаньне, уяўленьне сьвету (вобраз сьвету) і перавароты ў гэтым уяўленьні.
- 38) Крыт[эрыі] кашт[оўнасьці] маст[ацкага] твору.
- 39) Чалавек сац[ыялістычнага] грам[адзтва].
- 40) Мэта творч[асьці] Дуб[оўкі].
- 41) Выражэньне гэтай мэты (імкн[эньне] у форме і матар’яльн[ыя] сродкі будовы формы (кампаз[ыцыя] слоў розных звych[айнага] значэньня):
- а) прыкл[ады]: „Трыпц[іх]“ (выклічы як выраж[эньне] бурнасьці).
- 42) Выраз[эньне] асабов[ага] праз прыроднае (об’ектыўн[ае]) — канстр[уяваньне] малюнкаў:
- а) адзін[ства] мат[ар’яльнае] і дух[оўнае] („я“ і „прыр[ода]“);
- б) адзін[ства] „я“ і „ты“.
- 43) Формы выражэньня існага праз „ёсьць“ і „няма“.
- 44) Мова як выраж[эньне] дачыненняў між „я“ і „не-я“.
- 45) Прадст[аўленьні], вобр[азы] і паняцці як выраж[эньне] сьвядом[асьці] чалав[ека].
- 46) Магчым[асьць] чалавечых перажыв[аньняў] бесканцова.
- 47) „Няма“ як выражэньне дачынен[ьня] (знач[эньне] „туга вялікая“).
- 48) Перажыв[аньні] і выражэньне перажыв[аньняў].
- 49) Поэтыч[ны] вобраз як форма выраж[эньня] чалав[ечых] пачуцьцяў (вонку).
- 50) Мэта выказваньня ці выражэньня (наогул).
- 51) Поэт[ычны] вобраз як потэнц[ыйная] жыцьцёвая энэргія.
- 52) Вобраз зьбіраньня з „Вандрав[аньняў]“ у Дуб[оўкі] (вопыт, вынес[ены] з вандр[аваньняў]):
- а) боль, ня чутны за сівакр[акамі], сум па чырв[ані];
- б) зьмена колеру мора і жалоба, што ня знойдзе выйсьця;
- в) адсутн[асьць] песьні ў дзяўчыны;
- г) ператварэньне каханьня ў песьню;

- д) „песьня не такая“;
 е) „нафарб[аваныя] вусны“;
 ж) „пагалоска“ як аб згвал[чанай] дзяўч[ыне];
 з) поэтаў вывад:
 1) „**рытмам думкі песьціць**“,
 2) прылаж[ыў] вуха да долу;
 і) вакольны рух і „мы“.
 53) Зьмена формаў пры нязьменнасьці „жыцьця“ як факту (зьменнась[ць]). „Зьменнасьць нязьменная“. „Дзяўч[ына]“ як выр[ажэньне] гэтага.
 54) Мін[улыя] падзеі як вокр[ыўка] сучасн[асьці].
 55) Вялікасьць ад зьместу, укладз[енага] у зьяву, крыт[эрыі] вялік[асьці] поэты.
 56) Ідэя „Дзяўч[ыны]“.
 57) Песьня — выр[ажэньне] дзеі (песьня = дзея, занатов[аная] у словах).
 58) Дзеяпесьні Дуб[оўкі].
 59) Дзеяпес[ьні] Дуб[оўкі] як канва дзей.
 60) Знач[эньне] творчасьці Дуб[оўкі].
 61) Знач[эньне] тлум[ачэньня] маст[ацкіх] твораў і соцыял[ьны] экв[івалент] творч[асьці] Дуб[оўкі] (дадаць — „Выход з вёскі, упрост[аньне] бел[арусаў] у горад, гаспад[араньне]: „Мы жыцьця гаспадары“).
 62) Гукі, песьні (маст[ацтва] „Credo“ Дуб[оўкі]).
 63) Філёз[офія] „Credo“.
 64) Знач[эньне] „Credo“.
 65) Публ[іцыстычная] поэма.
 66) „Верую“ як тэорыя.
 67) Тры віды ўбораў.
 68) Адзінства іх у фармальнасьці.
 69) Заклуч[ная] хар[актарыстыка] тв[орчасьці] Дуб[оўкі].

Адтуль і ў літаратурнай навуцы зьмены школ „формальнай“ і „ідэолёгічнай“. — Расійская фармальная школа — літаратурна-тэарэтычны кірунак, што зьявіўся ў 1910 — 1920 гг. і зрабіў уплыў ня толькі на станаўленьне сучаснай літаратурнай тэорыі, але і на разьвіцьцё іншых гуманітарных навук, а таксама на мастацкую практыку (літаратура, кіно, тэатар). У 1916 — 1925 гг. існавала арганізацыя расейскіх фармалістаў — Таварыства па вывучэньні паэтычнай мовы (Общество по изучению поэтического языка — ОПОЯЗ), выдаваліся „Сборники по теории поэтического языка“ (1916 — 1919). Першай працай фармальнай школы лічыцца дэкларацыя В. Шклоўскага „Уваскрашэньне слова“ (1914). Найбольш вядомыя прадстаўнікі — В. Шклоўскі, В. Тынянаў, Б. Эйхенбаўм, Р. Якабсон. Дзейнасьць фармальнай школы паўплывала на фармаваньне эстэтычных поглядаў А. Бабарэкі.

Пад „ідэолёгічнай“ школай аўтар, відавочна, разумеў сацыялягічны мэтад у літаратуразнаўстве — мэтадалягічныя і мэтадычныя прынцыпы вывучэньня літаратуры як сацыяльнай зьявы. Найбольш выбітным тэарэтыкам сацыялёгіі мастацтва ў Расеі на пачатку XX ст. быў Г. Пляханаў, прадстаўнік „сацыяльна-генэтычнага“ мэтаду. Тэорыю сацыялёгіі літаратуры (у марксісцкім варыянце) разьвівалі ў сваіх працах У. Ленін, В. Вароўскі, М. Альмінскі, А. Луначарскі. Да канца 1920-х гг. у савецкім літаратуразнаўстве на глебе гэтай тэорыі фактычна разьвіўся вульгарны сацыялягізм.

...такая-ж задача, што і перад скульптарам, пра якога казаў Леонарда да Вінчы. — Верагодна, маецца на ўвазе прызнаньне мастака, што ён бачыць у цэльным кавалку мармуру гатовую статую і „проста прыбірае лішньяе“. Аднак гэтыя словы належаць не Леонарда да Вінчы, а Мікелянджэла.

...„агностыцызм“ *Спэнсэра*... — Ангельскі філэзаф, сацыёлаг і псыхолаг Гербэрт Спэнсэр (1820 — 1903) быў адным з заснавальнікаў пазытывізму. У філязофіі ён выступаў як агностык, задачаю дасьледчыка лічыў толькі пазытыўнае апісаньне зьяваў. Так, Спэнсэр лічыў, што „веды ня могуць манапалізаваць сьвядомасьць“, і тлумачыў гэтым шырокае распаўсюджваньне рэлігійных вераваньняў.

Творчасьць Ул. Дубоўкі як форма нацыянальнай сьвядомасьці пралетарскага характару (с. 149)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1927, № 6, дзе апублікаваны ўпершыню. Артыкул зьяўляецца працягам падрыхтаванай аўтарам кнігі пра творчасьць У. Дубоўкі. Пра датаваньне гл. камэнтар да артыкулу „Аб разуменьні мастацкай творчасьці і аб некаторых пытаньнях у вывучэньні беларускай літаратуры“.

„Думкі — дыямэнты, краскі жыцьця...“ — Верш А. Гаруна са зб. „Матчын дар“. ...рэцэнзія Я. Ч. на „Credo“ ў „Маладняку“, № 11 (1926 г.)... — Рэцэнзія мае назву „Форма і ідэалёгія“. Крыптанім Я. Ч. належыць А. Дудару. Гл. запіс А. Бабарэкі ў нататніку зь бібліяграфічнымі зьвесткамі пра беларускіх пісьменьнікаў (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 95, арк. 8).

...набавачаная вартасьць... — Так у А. Бабарэкі.

Творчасьць Ул. Дубоўкі (с. 175)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1928, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Артыкул зьяўляецца працягам падрыхтаванай аўтарам кнігі пра творчасьць У. Дубоўкі. Пра датаваньне гл. камэнтар да артыкулу „Аб разуменьні мастацкай творчасьці і аб некаторых пытаньнях у вывучэньні беларускай літаратуры“.

Ф. Дастаеўскі вуснамі аднаго з сваіх герояў колісь быў сказаў, што „чалавек зашырокі, а б яго сузіў“. — Маюцца на ўвазе словы Дзьмітрыя Карамазава, героя рамана Ф. Дастаеўскага „Браты Карамазавы“: „Нет, широк человек, даже слишком широк, а бы его сузил“ (Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы // Полн. собр. соч.: в 30 т. Т. 14. — Л.: Наука, 1976. С. 100).

„Профессией повеял человек“ — ключавы радок вершу В. Казіна „Всплеск удивленья, трепет вдохновенья...“ (1924).

„Іх гэі аройс афн ганэкул ды штэтэле банукун“... — „Выйду, выйду ў сені-ганак, вачыма прастор пацалую“ (габр.), цытата зь вершу У. Дубоўкі „Што складаць...“ (1925).

...„як-бы адказваючы на „Сямімільных крокі“... — на паэму М. Грамыкі „Сямімільнымі крокамі“.

Іван Вашчула — паводле У. Дубоўкі, „у 1740 годзе арганізаваў паўстаньне супроць паноў. На кароткі час заўладаў быў г. Крычавам, у якім быў зрабіў свой стан“ (Дубоўка У. Трысьцё. С. 101). Рэальна прататыпам гэтага героя зьяўляецца Васіль Вашчыла, кіраўнік антыфэадальнага паўстаньня сялянаў Крычаўскага староства ў 1743 — 1744 гг.

Пярвуша Шэршань — герой паэмы „Грахі чубатыя“, селянін, пакараны сьмерцю ў 1654 г. пасля нападу войскаў князя А. Трубяцкога на Амсьціслаў падчас вайны Расеі з Рэччу Паспалітай.

Станіслаў Дрозд — паводле У. Дубоўкі, „селянін з Нясьвіжу, нялюдка катаваны польскімі панамі. Для сьцьвярджэньня сваёй праўды адсек сам сабе чатыры пальцы на руцэ“ (Трысьцё. С. 102).

Янка Глушка — заходнебеларускі паўстанец, які ў ліпені 1925 г. польскімі ўладамі быў асуджаны на сьмерць, але адмовіўся прасіць памілаваньня. Прысуд Глушку вынес акружны пінскі суд на вызной сэсіі ў Лунінцы 20 ліпеня. Празь дзень адважны барацьбіт быў пакараны. Паведамленьне аб гэтай трагічнай падзеі зьмясьціў польскі „Kurier Poranny“ (№ 202 за 1925 год), адкуль яно трапіла і ў „Савецкую Беларусь“ за 30 ліпеня. Разам з паведамленьнем у газэце друкаваўся верш Ул. Дубоўкі „Далёкае мы любім надта“ з прысьвячэньнем: „Памяці беларускага паўстанца Янкі Глушкі“. Напісаны твор 29 ліпеня 1925 г. Гэта адзін з тых нешматлікіх у дваццатыя гады выпадкаў, калі Дубоўка мастацкім творам вельмі апэратыўна адгукаўся на „злобу“ дня, на канкрэтную, хаця і выключную, грамадзкую падзею. (*Заўвага Дз. Бугаёва зь яго кнігі: Уладзімір Дубоўка: Кніга пра паэта. — Мінск: Бел. навука, 2005. С. 69.*)

Аквітызм творчасьці Ўл. Дубоўкі (с. 211)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1928, № 2, дзе апублікаваны ўпершыню. Артыкул зьяўляецца заканчэньнем падрыхтаванай аўтарам кнігі пра творчасьці Ў. Дубоўкі. Пра датаваньне гл. камэнтар да артыкулу „Аб разуменьні мастацкай творчасьці і аб некаторых пытаньнях у вывучэньні беларускай літаратуры“.

„зазубраны лёска“ у мастацтве — словы зь вершу Ў. Дубоўкі „Часіна ды з сокам рабіны“ (зб. „Credo“, 1926): „Ня хоча Ладзімер Дубоўка / сьпяваць пад зазубраны лёска“.

А тэорыя, як вызначыў яе Ленін, ёсьць угрунтаваньне праднаважаных дзеяньняў („предпринимаемых действий“). — Словы Ў. Леніна з прамовы пра нацыяналізацыю банкаў на пасяджэньні ВЦИК 14 (27) сьнежня 1917 г. (гл.: Ленин В. И. Полн. собр. соч. Изд. 5. Т. 35. Октябрь 1917 — март 1918. — М.: Гос. изд. полит. лит-ры, 1962. С. 172).

За культуру мастацтва (с. 221)

Друкуецца паводле час. „Чырвоны сейбіт“, 1926, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікаваньня.

Коласаўская праўда жыцьця (с. 223)

Друкуецца паводле час. „Чырвоная зьмена“, 1926, № 3, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікаваньня.

[Аб кампазыцыі й моўна-стылістычных асаблівасьцях народнай казкі „Закалдованая шапка“] (с. 225)

Друкуецца ўпершыню з чарнавога аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 12, арк. 1 — 2.

„Закалдованая шапка“ — беларуская народная казка, запісаная А. Сержпудоўскім ад казачніка зь вёскі Чудзін Лявона Лебедзіка; публікавалася ў кн.: Казкі і апавяданьні беларусаў з Случкага павету: (Матэрыялы для вывучэньня беларускай мовы, этнаграфіі і літаратуры) / Зап. А. Сержпудоўскі. Кн. 1. — Л., 1926. С. 7 — 9.

[Літаратура як орган грамады] (с. 228)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 26, арк. 1 — 1 адв.

Вось перад намі лірычныя ізьл[іяньні] Дудара „Мал[адняку]“ на тэму аб тым, што небясьпека мінавала, ніко[га] не зачапіўшы і ніякага сьледу не пакінуўшы... — Гаворка пра верш А. Дудара „Маладняку“ (зб. „І залацісьцей, і сталёвей“, 1926): „Усё прайшло... / І сьледу больш няма — / І мяцежны шлях, і перазвоны... / Скрозь тугу, імглістасьць і туман / Ўсё прайшло бяз крыўд і бяз праклёнаў“.

[Аквітызм і пролетарскае паняцьце прыгожага ў поэзіі] (с. 230)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 56, арк. 6.

На адваротным баку — накіды аналізу вершаў (баек К. Крапівы), выпісы зь вершаў Я. Купалы, а таксама выказваньне: „Сьвет — гарэньне і жыцьц[ё] чалавека, гэта праява сусьветн[ага] гарэньня, адна з яго формаў“.

Лір[ыка] N. прыгожая. — Спачатку тут і далей на месцы *N.* было *Д.* і *Дуб.*, што сьведчыць: А. Бабарэка меў на ўвазе творчасць У. Дубоўкі, але потым вырашыў надаць развагам больш абагульнены характар.

Данусьцім, некаторы х гэтай лірыкі... — У пачатковым варыянце сказа зьмешчаныя ўдакладненьні ў дужках (пазьней закрэсленыя): „куп[алаў]скі (мілагучн[асьць]), а некат[оры] у, як Гар[уно]вы (эмац[ыйнае] гл[еджаньне]), а некаторы як Баг[дановіча]вы (вобраз[насьць])“.

Новае разуменьне поэзіі (с. 231)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 58, арк. 1 — 2.

Думкі аб усім пакрысе (с. 233)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 60, арк. 1 — 3. Паводле згадкі ў першым сказе тэксту датуецца 1926 г.

„Усё плыве, усё мяняецца“... — У аснове разважанняў А. Бабарэкі — ідэя бесьперапыннага зьмянення, станаўленьня, выказаная Гераклітам Эфэскім (кан. VI — пач. V ст. да н. э.). Яшчэ адно разважаньне на гэтую тэму ([„Усё цячэ, усё мяняецца“], 1931) гл. у разьдзеле „Філязофія, эсэістыка“.

Але зьяўляецца кніга, усё напісанае ў якой сам аўтар называе поэзіяй. — Тут і далей гаворка пра кнігу паэзіі Язэпа Пушчы „Раніца рыкае“ (Менск: Маладняк, 1925).

Усяк (с. 237)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 53, арк. 1 — 74; месца захоўвання некалькіх асобных нататак (№ 53, 76, 77) пазначана ніжэй.

Тэкст уяўляе зь сябе збор літаратурна-крытычных, эстэтычных і філязофскіх нататак, напісаных на асобных аркушах, частка зь якіх мае аўтарскую нумарацыю. Адноўлены паводле зьместу, складзенага самім аўтарам; тэксты да асобных пунктаў (61, 65, 91) выявіць не ўдалося. Зробленыя на тых самых аркушах запісы, якія ў зьмесьце не адлюстраваны і, адпаведна, у збор не ўваходзяць, зьмешчаны ў падразьдзеле „Думкі, запісы розных гадоў“.

Магчыма, А. Бабарэка меркаваў скарыстаць гэтыя нататкі для больш аб’ёмных артыкулаў. Характэрна, што ў пляне дадатковага разьдзелу цыкллю „3 літаратурных нататак“ аўтар спасылваецца на асобныя пункты (28, 29) збору „Ўсяк“.

Датуецца паводле часу выхаду ў сьвет твораў, згаданых у некаторых нататках; пісалася адначасова з цыклем „3 літаратурных нататак“.

„*Хвоі гавораць*“ — кніга апавяданьняў Кузьмы Чорнага. Першае выданьне — Менск, 1926.

„*Бель*“ — апавяданьне М. Зарэцкага (1924). Увайшло ў яго зб. „У віры жыцьця“ (1925).

5) *Зіма, Фабрыка...* — Недакладнасьць. Героі апавяданьня „Бель“ Даніла Чаборскі і Ганна Матузова працавалі не на фабрыцы, а на заводзе.

„*С[ымон] М[узыка]*“ — паэма Я. Коласа (1917 — 1925).

11. *Думкі аб „мастацтве для мастацтва“*. Тут і далей у гэтай нататцы ў трох падобных выпадках словы „для мастацтва“ ў арыгінале закрэсьлены.

На палажэньне В. Плетнёва аб тым, што пролетарыю патрэбна навука не для навукі... — Адзін з тэарэтыкаў Пралеткульту В. Плятнёў выступаў за стварэньне „чыста пралетарскай культуры“, адмаўляў традыцый клясычнай спадчыны, сьледам за А. Багданавым лічыў, што псыхалёгію клясы „можа даць толькі мастак-пралетарый“ („Горн“, № 4). Артыкул В. Плятнёва „На ідеологическом фронте“ (Правда. 1922. № 217), у якім найбольш поўна адлюстраваны яго погляды, быў рэзка раскрытыкаваны Ў. Леніным.

...і разьвіцьцю яго творчасьці. Пасьля заканчэньня нататкі „Думкі аб мастацтве для мастацтва“ А. Бабарэка запісаў накід артыкулу «Паэма „Сымон Музыка“ Якуба Коласа» („Узвышша“, 1927, № 3), зьмешчаны ў камэнтары да адпаведнага тэксту.

1. *Хлеб — гэта дар боскі. Яго трэба шанаваць* (Ш[эйн]. [Т] II. [С.] 356). — Гэтая і наступныя вытрымкі (п. 1 — 6) узятыя А. Бабарэкам з выданьня: Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном: В 3 т. — Т. 2. Сказки, анекдоты, легенды, предания, воспоминания, пословицы, загадки, приветствия, пожелания, божба, проклятия, ругань, заговоры, духовные стихи и проч. — СПб., 1893.

Вечар іскрыцца цішаю водырных слоў... — паэтычныя радкі, хутчэй за ўсё, належаць самому А. Бабарэку. У арыгінале закрэсьлены.

23. *Поэт-акэ[ітыст]*. — На адной старонцы з гэтай нататкай А. Бабарэкам запісаны верш М. Багдановіча „Песьняру“ і сказ „Гэта запавед Максіма Багдановіча маладому песьняру“, г. зн. пачатак артыкулу „Аб разуменьні мастацкай творчасьці і аб некаторых пытаньнях у вывучэньні беларускай літаратуры“ — уступнай часткі да кнігі пра творчасць Ў. Дубоўкі, падрыхтаванай крытыкам у 1926 г.

2. *Мастацтва — арганізатар сацыял[ьна]-прац[оўнага] жыцьця* (Багданаў). — Гэты тэзіс А. Багданава разьвіты ў яго кнігах пра мастацтва „Искусство и рабочий

класс“ (М., 1918) і „Элементы пролетарской культуры в развитии рабочего класса“ (М., 1920). Усё, напісанае А. Багданавым на гэтую тэму, зьмешчана ў ягонай кнізе „О пролетарской культуре“ (Л., М., 1924).

3. *Гістарычнае і непасрэдна эстэтычнае значэньне да маст[ацкага] твору (Троцкі). [...] Форма бывае шырмаю пустаты (Троцкі, 36).* — Палажэньні ўзяты з кнігі Л. Троцкага „Литература и революция“ (1923).

Умастацтва ёсьць асоба, (мастацкі) выражаная ідэалёгія (на Луначарскаму). — Тэзіс А. Луначарскага, разьвіты ў яго кнізе „Основы позитивной эстетики“ (1923).
...пад дэкадэства, футурызм і інш. лічыць формаю. — Так у аўтара.

31. Ідэал. — Фрагмэнт рукапісу з нататкамі № 31 — 50 (арк. 22 — 27) аб'яднаны таксама аўтарскай нумарацыяй старонак (1 — 13) і дапісанай уверсе пазнакай: „**Выкарыстаць пры разг[лядзе] творч[асьці] К[узьмы] Ч[орнага]**“.

(Казку пра Кавалю, забойства дзяцей параўн[аем] з эванг[ельскай] казк[ай] аб забойст[ве] Ірад[ам] дзяцей.) — Маецца на ўвазе народная казка „Каваль“. У ёй распавядаецца пра тое, як падчас голаду цар загадаў забіваць малых дзяцей, каб ня множыліся людзі („бо й гэстым няма чаго есьці“). Гл.: Сержпутовский А. К. Сказки и рассказы белорусов-поleshуков. — СПб.: Изд. Отд. рус. языка и словесности Имп. Академии Наук, 1911. С. 152 — 166.

Так, апісан[ьне] прыроды і быт[авой] абстаноўкі „Мельн[ікаў]“... — Ідзеца пра апавяданьне К. Чорнага „Мельнікі“ (упершыню — „Савецкая Беларусь“, 1925, 12 — 14 мая).

46. *Якім павінна стаць слова.* — Тэма гэтая закранута і ў нататцы № 87 („Сіла слова“).

„Ды знае дзед слова...“ (Багдановіч) — недакладная цытата. У М. Багдановіча: „Даўно пачаў «хадзяін» дбаць, / Каб пушча тут была нанова, / Ды толькі ведае дзед „слова“, / А то добра бы не зазнаць“ („Па ляду, у глухім бары“; 1909 — 1912).

nasce (лац.) — народжанае.

1. *Апісаньні; яны падзяляюцца на некалькі відаў...* — у аўтара нумарацыя падпунктаў парушаная: а), в), г), д), е), ж). Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

Схема літ[аратурнага разгляду]. — Перад схемай зьмешчаны запіс „Куз[ьма] Ч[орны] сказаў...“ (гл. „Думкі, запісы розных гадоў“ у разьдзеле „Запісныя кніжкі, дзёньнікі“).

2. *Творчы сынтэз.* — У аўтара нумарацыя падпунктаў парушаная: а), б), г). Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

„Бул[аны]“ — апавяданьне К. Чорнага (у поўным варыянце ўпершыню — „Маладняк“, 1926, № 2), увайшло ў зборнік „Хвоі гавораць“ (1926).

profession de foi (фр.) — веравызнаньне.

53. *Зап[ытаньні].* — Гэты запіс (у зьмесьце — „Маст[ацтва] як фарм[альны] капітал Беларусі; і Белар[усь] як цэнт[р] Эўр[опы]“) друкуецца паводле БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, спр. 65, арк. 20.

55. *Азн[ачэньне] літ[аратурнага] кір[унку].* — Перад гэтым фрагмэнтам у рукапісе занатаваны наступны плян:

„1. Агульны стан культ[урна]–грам[адзкага] жыцьця і **фактары**, вызначаючыя той ці іншы стан літаратурнага жыцьця.

2. Літаратурнае жыцьцё.

1) Літар[атурныя] патрэбы і інтарэсы, запросы чытача.

2) Стан літаратуры.

3) Дзейныя сілы (1 і 2 мом[анты] вызнач[аюць] задачы, якія пастаўл[ены] былі жыц[ьцём] і перад літ[аратурай]).

4) Мэты, што сачыл[іся] пісьм[еньнікам].

3. Літар[атурна]–маст[ацкая] творчасьць.

а) Аб чым пісалася (мат[арыял] творч[асьці]).

б) Як пісалася (спосабы апрац[оўкі] мат[арыялу]). Літар[атурна]–маст[ацкія] кірункі.

4. Літаратурныя факты як фактары далейшага разьвіцця літаратуры.

Да 3 п. — Матар’ял творч[асьці] вызначаўся станам культ[урнага] і грам[адзкага] жыцця (станам ідэй, сацыял[ёгіяй], *ідэолёгіяй і псыхолёгіяй*); спосабы–ж апрацоўкі (кірункі) вызнач[аліся] літаратур[ным] назапасеньнем задач, мэтамі, якія сачыліся пісьм[еньнікам], словам, станам асабовым пісьменьніка, яго сьветаадчуваньнем“.

„Бурапеннікі“ (ад „бурапена“, „бурапеніць“, аўтарскі нэалгізм А. Александровіча) — маладыя паэты 1920–х гг. (галоўным чынам, сябры „Маладняка“), якія напаўнялі вершы новымі экспрэсіўнымі рытмамі й вобразамі, супрацьпастаўляючы сваю творчасць „цішкізму“ — звычайнай пралетарскай паэзіі Цішкі Гартнага. Гл. таксама заўвагу да вершу „Годзе гімны хвалебныя пеці...“ (разьдзел „Паэзія“).

Так, М. Багдан[овіч] тое, што людзі выражаюць словамі „дождж праліўся“, выражае так, што на небу плыве жывёла, яе рассякае агністы меч, ад чаго сьцякаюць халодныя бічы крыві. — Маецца на ўвазе верш М. Багдановіча „Бура“ (1911).

Павенчана роза з жабай (Есенін). — Гаворка пра верш С. Ясеніна „Мне осталась одна забава...“ (1923): „Розу белую с черной жабой / Я хотел на земле повенчать“.

Мастацтва — гэта... — На палёх рукапісу А. Бабарэка дае расшыфроўку сыстэмы скарачэньняў, якою карыстаецца пры правядзеньні літаратуразнаўчага аналізу. Гл., напрыклад, аналіз вершаў з кнігі „Vita“ („Нататкі, эскізы, накіды пра асобныя творы Я. Пушчы“) у падразьдзеле „Працы, прысьвечаныя творчасьці Язэпа Пушчы“:

Ідэя“ = **Ід.**

„Матар’ял“ (пра што кажа) = **М.**

„Выражэньне“ (як кажа) = **В.**

„Чаму так кажа“ = **Пр.**

„Для чаго“ каж[а] = **Мт.**

Па думцы Патэбні... — Гэтая думка выказана А. Патабнёй у кнізе „Думка і мова“ („Мысль и язык“).

...рушыцца адзінства (монізм), і на сцэну выходзіць многасьць (мультизм) — Гл. таксама нататку № 74 („Прынцып будуч[ага] сьветагл[яду]“).

60 [а]. **Думкі. Па–за сыстэмамі.** — У аўтара нумарацыя падпунктаў парушаная: дублюецца № 4. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

[61. *Да сьветагл[яду] адраджаністых.*] — Нататка, адпаведная гэтаму пункту зьместу, у рукапісе адсутнічае, аднак, магчыма, зьмест яе дубляваўся са зьместам нататак № 75 („Да „ацэн[кі] адр[аджаністаў]“; паводле аўтарскага сьпісу — „Адраджанізм як фармулёўку цэнтр нарастаючай супаратн[асьці]“) і часткова № 19 („Народны сьветагляд у сваім выражэньні“).

64. *Асновы пазнаньня; магчымасьці ацэнкі м[астацкай] тв[орчасьці] і віды крыт[ыкі].* — Да тэмы, закранутай у гэтым фрагмэнце, А. Бабарэка працягваў звяртацца і пазьней, у пэрыяд высылкі. Гл. Думкі, запісы розных гадоў у разьдзеле „Запісныя кніжкі, дзёньнікі“, том 2 нашага выданьня („Сьвятло“, „Пасярэдніцтва“, „Від з адала“, „Від з вакна ў ноч“).

[65. *Да карыстаньня мастацтвам.*] — Нататка, адпаведная гэтаму пункту зьместу, у рукапісе адсутнічае. Тэма карыстаньня мастацтвам знайшла адлюстра-

ваньне ў працах А. Бабарэкі „З літаратурных нататак: [Неапублікаваны варыянт]“, „Пытаньні літаратурнага жыцця і творчасці“ (гл. адпаведныя артыкулы ў гэтым выданьні).

69. *З поваду Дэкарт[а]* (Паводле зместу — „Існаваць як выраж[эньне] дачынення“). — Адсылка да трактату Р. Дэкарта „Разважаньне пра мэтад“ (1637).

Кожнае дачыненне з праявамі аб’ектыўнага... — На адвароце (арк. 53 адв.) запіс: „Адкуль рух?“

„Законы дыялектыкі былі адцягнены з гісторыі прыроды і чалавечага грамадства...“ — Цытуецца праца Ф. Энгельса „Анты-Дзюрынг“ (1878).

Не монізм, а мультанізм (multum) манізмаў. — Гл. таксама нататку № 60 [а] „Думкі. Па-за сыстэмамі“.

76. *Да прабл[емы] ацэнак маст[ацтва].* — Першая частка нататкі (ад словаў „Пры ацэньваньні...“ да словаў „пашырэннем? і г. д.“) друкуецца паводле БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 56, арк. 19. Гл. таксама падразьдзел „[П.2. Ацэнка твораў мастацтва і наогул творчасці]“ цыклі „З літаратурных нататак: [Неапублікаваная частка]“.

77. *Да хар[актарыстыкі] суч[аснай] эпохі.* — Нататка друкуецца паводле БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 56, арк. 18.

78. *Па Канту вопытнае пазнаньне складаецца...* — Маецца на ўвазе трактат І. Канта „Крытыка чыстага розуму“ (1781).

прыкл[адам], „Мельнікі“ — Маецца на ўвазе апавяданьне К. Чорнага (камэнтар гл. вышэй).

„Дзень раніцай іржэ...“, „Вечар месяці ажарабіў...“ — радкі зь вершаў Я. Пушчы „З-за лесу, лесу...“, „Яна“.

„Бурапеніў, буяніў на бруку...“ — першы радок вершу А. Александровіча „Усеваладу Макаравічу Ігнатоўскаму“ (1924).

87. *Сіла слова.* — Гл. таксама нататку № 46 („Якім павінна стаць слова“).

[91. *Эпоха задач.*] — Нататка, адпаведная гэтаму пункту зместу, у рукапісе адсутнічае.

З літаратурных нататак: Аб літаратурных пытаньнях наогул; Аб самавызначэньні і самаацэнках творчых сіл мастацтва (с. 285)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1927, № 1, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-туецца годам апублікаваньня.

Тэма самавызначэньня і самаацэнка творчых сіл — толькі адна з тых, што меркаваў разгледзець А. Бабарэка ў цыклі „З літаратурных нататак“. Іншыя разьдзелы захаваліся ў рукапісах (гл. наступны тэкст „З літаратурных нататак: [Неапублікаваная частка]“ і камэнтар да яго).

Ян Няслухоўскі (Лучына) пачынае свой зборнік „Вязанка“ вершам „Ня я пяю — народ божы даў мне ў песні лад прыгожы...“ — Калі дакладней, паэтычны зборнік „Вязанка“ быў выдадзены ў Санкт-Пецярбургу ў 1903 г., г. зн. праз 6 гадоў пасля сьмерці Я. Лучыны. Адпаведна, ідэя пачаць згаданым вершам зборнік належыць не самому паэту, а складальнікам кніжкі. „Ня я пяю — народ Божы...“ зьяўляецца не арыгінальным творам Я. Лучыны, а ягоным перакладам другой часткі аднайменнага вершу У. Сыракомлі.

3 літаратурных нататак: [Неапублікаваная частка] (с. 295)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 50 — 50 адв.; адз. зах. 54, арк. 2 — 3; адз. зах. 15, арк. 1 — 2 адв.; адз. зах. 24, арк. 3 — 3 адв.; адз. зах. 210, арк. 57 адв. — 61 адв.; адз. зах. 15, арк. 2 адв.; адз. зах. 24, арк. 4 — 5; адз. зах. 28, арк. 1 — 2; адз. зах. 4, арк. 1 — 1 адв.; адз. зах. 57, арк. 2 — 2 адв., 13; адз. зах. 59, арк. 2, 5; адз. зах. 36, арк. 1 — 3; адз. зах. 59, арк. 21; адз. зах. 57, арк. 5; адз. зах. 59, арк. 11, 50; адз. зах. 208, арк. 2; адз. зах. 51, арк. 17 — 17 адв; адз. зах. 59, арк. 36, 37 адв., 37.

Датуецца паводле часу выхаду ў свет твораў, згаданых у нататках. Параўн. паведамленьне ў „Хроніцы“ „Ўзвышша“: „Адам Бабарэка канчае сэрыю артыкулаў — літаратурныя нататкі“ (Ўзвышша. 1927. № 6. С. 202).

Тэкст цыклю захаваўся ня цалкам; адноўлены паводле пляну, складзенага А. Бабарэкам (адз. зах. 51, арк. 13):

Некаторыя літаратурныя пытаньні

I. Творчы процэс

1. Самавызначэньне і самаацэнка творчых сіл (суб'ектаў творчасьці).
2. Матарыялы творчасьці і іх крыніцы.
3. Спосабы творчасьці.
4. Пазнаньне інтарэсаў і патрэб чытача.
5. Мэта творчасьці.

II. Працэс „спажываньня“ творчасьці

1. Разуменьне твораў мастацтва.
2. Ацэнка іх і наогул творчасьці.
3. Выражэньне інтарэсаў і патрэб чытача (пытаньне крытыкі).
4. Вызначэньне ролі мастацтва.
5. Умовы разьвіцьця мастацтва.

III. Працэс вывучэньня творчасьці і яе гісторыі

1. Матар'ялы вывучэньня.
2. Мэтады вывучэньня.
3. Мэта вывучэньня.
4. Фармаваньне вынікаў вывучэньня.
5. Значэньне вывучэньня.

I а. Процэс выяўленьня вынікаў творчасьці

1. Формы выяўленьня (часопісі, выступленьні, вечары і г. д.).
2. Дзейныя сілы выяўленьня (ведаючыя справаю выяўленьня).
3. Інтарэсы і мэты выяўленьня.
4. Супярэчнасьці.
5. Вынікі выяўленьня.

Спажываньне: а) твор як каштоў[ны] тавар, які купляецца для расп[аўсюду] выдаўц[а];

б) твор як продукт, патрэбны для чытача і для рэвізіі крытыка;

в) твор як матэрыял для гісторыка.

Выявіць пытаньні, накіраваць думку на іх разьвяз[аньне].

Плян (у выглядзе пераліку пытаньняў літаратурна-мастацкага разьвіцьця, якія цікавілі А. Бабарэку) прыводзіцца аўтарам таксама ў апублікаванай частцы артыкулу („Узвышша“, 1927, № 1; гл. папярэдні тэкст у гэтым выданьні і камэнтар да яго).

[I.]1. *Аб літаратурных самаацэнках*. — Рукапісная частка падразьдзелу дапоўненая разглядам азначанай праблемы ў творчасьці сучасных А. Бабарэку паэтаў Я. Купалы, А. Дудара, Ц. Гартнага, У. Дубоўкі, Я. Пушчы, З. Бядулі, М. Чарота, А. Александровіча.

„Я малады — мне весела“ — радок зь вершу А. Дудара „Я малады“ (упершыню — „Радавая рунь“, 1924, № 1).

дрвіцца (укр.) — мроіцца.

„Я ня ведаю, што будзе заўтра, мне сёгодня — апошняя мяжой...“ — радкі зь вершу А. Дудара „Скрыжалі“ (упершыню — Маладняк. 1926. № 3).

„Сьцёжкі васільк[овыя]“ — назва аднаго з разьдзелаў кнігі А. Дудара „І залацісьцей, і сталёвей“ (1926), а таксама аднайменнага вершу, напісанага 6.VI. 1926 г.

[Самаазначэньне і самаацэнка поэта ў пасьлярэвалюцыйны час]. — Першы абзац фрагмэнту мае таксама чарнавы, карацейшы варыянт (адз. зах. 54, арк. 1). У фрагмэнце цытуюцца вершы Ц. Гартнага „Мая хата — постаць нівы...“, „Я жыць хачу“, „Белым матылёчкам...“, „Я живу“ са зб. „Урачыстасьць“ (Менск, 1925). На гэтае выданьне падаюцца і спасылкі (нумары старонак у дужках).

„ня хоча Ул[адзімер] Дуб[оўка] сьпяваць пад зазубраны лёскат“ — гл. камэнтар да артыкулу „Аквітызм творчасьці Ўл. Дубоўкі“.

„Поэты гімны ўсім складаюць“ — радок зь вершу У. Дубоўкі „Далёкае мы любім надта“ (зб. „Credo“).

„Падслухай там родныя песьні“ (25). — Тут і далей (у фрагмэнце пра Я. Пушчу) спасылкі падаюцца на выданьне: Пушча Я. Раніца рыкае. — Менск: Маладняк, 1925.

„шчыр-думкі сею сьмела я“ (36). — Тут і далей (у фрагмэнце пра З. Бядулю) спасылкі падаюцца на выданьне: Ясакар. Пад родным небам: Вершы. — Менск, 1922.

Чарот кажа: „Я — малады“... — у аднайменным вершы (1926).

„Я пляю, што пляе селянін...“ — цытата зь вершу М. Чарота „Ведай, сьвет...“ (1921).

„Я шумлівы чарот, я балота буджы гучным сьпевам“. — Недакладная цытата. У М. Чарота: „Я шумлівы чарот, я балота буджу гучным шумам“ („Бунтар“, 1922).

„Мая песьня — звон машын“ (Алекс[андровіч]) — У А. Александровіча: „Мая песьня — / песьня фабрык, / Маё слова — звон машын“ („Мая песьня“, 1926).

[I.]2. *Матэрыялы творчасьці і іх крыніцы*. — Падразьдзел мае варыянт (адз. зах. 24, арк. 1 — 1 адв.), які адрозьніваецца ад асноўнага тэксту:

Акв[ітызм].

Аб мат[ар’ялах] тв[орчасьці]

Пытаньне аб матар’ялах творчасьці і іх крыніцах у сучасны момант разьвіцьця беларускай пролет[арскай] літаратуры надзвычайна актуальнае і патрабуючае вялікай увагі як з боку творчых сіл, так і з боку нашай грамадзкасьці. Якія матар’ялы

браць для творчасці, з якіх крыніц іх чэрпаць — так стаіць гэта пытаньне перад пісьменьнікамі, і якія матар’ялы даць пісьменьніку, на якія крыніцы паказаць яму і як дапамагчы гэтыя матар’ялы даставаць — так ставіцца гэта пытаньне перад грамадзкасцю.

Дзеля таго, каб выясьніць, якія патрэбны матар’ялы і дзе іх крыніцы для сучаснай творчасці, патрэбна перадусім глянуць у мінулае разьвіцця беларускай літаратуры і выясьніць, як перад пісьменьнікамі, яе тварцамі, стаяла гэта пытаньне і як імі вырашалася яно.

У пэрыяд асьветніцкі ў разьвіцці бел[арускай] літаратуры, абнімальныя такія пісьм[еньнікі], як Бар[шчэўскі], Рыш[інскі], Марц[інкевіч] і інш., патрэбныя матар’ялы для творчасці вызначаліся тымі грамадзкімі задачамі, разьвязаць якія была прызвана літаратура. З гісторыі вядома, што гэты кругабегаў для польскай грам[ады] быў кругабегаў барацьбы з цар[скім] самаўл[адзьдзем] за сваё паліт[ычна]—нац[ыянальнае] вызваленне. Задачаю гэтай барацьбы, правадзімай выш[эйшымі] шляхецкімі станаў, вызначаўся кірунак дзейнасьці ва ўсіх галінах сацыял[ьна]—паліт[ычнага] і сацыял[ьна]—культурнага жыцця на Беларусі. Гэтаю шляхтаю выкарыстоўваліся ўсе матар’ялы, якія ў той ці іншай меры служылі разьвязанню гэтай асноўнай задачы. Можна было б указаць масу прыкладаў з розных галін, а ў даным разе мы іх абмінаем і зьвяртаемся непасрэдна да літаратуры як прадмету нашых натакаў. Літаратура ў гэтай барацьбе, у разьвязанні гэтай асноўнай задачы павінна была адыграць роль дваякага характару: 1) яна павінна была прывіць і замацаваць у ніжшых станах грам[адзкую] сьвядомасьць адзінства іх інтарэсаў з інтарэсамі буйн[ой] шляхты, з аднаго боку, і 2) яна павінна была разьвіваць, распаляць нацыянальную нянаві[сь]ць у грам[адзтве] да Расеі.

Адгэтуль ужо вынікалі задачы больш канкрэтнага характару, гэта: 1) асьвета мужыка (Марцінк[евіч]), 2) абуджэньне ў ім сьвядомасьці чалавека; дабрабыт яго залежыць — з аднаго боку — ад паноў, а з другога боку — ад яго самога, ад яго дачынення як да паноў, так і да таго, што ён робіць па ўказанню паноў.

Дзеля разьвязаньня гэтых задач польск[ія] пісьм[еньнікі] прыбгаюць к бел[арускай] мове як удзячн[аму] матар’ялу, які патрэбна выкарыстаць у справе асьветы мужыка, а з другога боку — к такім фактам сацыяльнага жыцця з галіны польска-мужыцкіх дачыненняў, шляхецка-чыноўніцкіх дач[ыненняў] мужыцкага побыту і наогул праяў мужыцкага жыцця, якія—б яскрава гаварылі аб тым, што мужык з панам можа жыць і жыве дружна, што пан клапаціцца аб дабрабыце мужыка, зацікаўлен у гэтым і што мужык у сваю чаргу зьяўляецца істотаю, з якой можа [атрымацца] чалавек у панскім разуменьні г[этага] слова, асабліва яшчэ калі зьвяртаць увагу на яго неахайнасьць, нядбаласьць і штурхаць яго да чыннасьці праборкаю за гэту неахайнасьць і г. д.

Мы тут ня можам указаць канкрэтных крыніц, з якіх чэрпаў Д[унін]—Марц[інкевіч] матар’ялы для сваіх твораў, паскольку гэта пытаньне абсалютна ня вывучана і паскольку пад рукою ў нас няма фактычных даных па поведзе гэтага. Мы маглі—б абмяжавацца агульным выслоўем, што М[арцінкевіч] браў мат[ар’ялы] з нагляд[аньяў] над жыцьцём, але гэта не вырашала—б пытаньня, а было—б абгаворкаю, бо нам невядома, ці ён чэрпаў з непасрэдных нагляданьяў, ці з другіх рук, ці з кніг і г. д.

Аднак, згодна твораў саміх, застаецца ясным той факт, што з якіх—бы крыніц ня чэрпаліся, яны носяць характар выключны, вонкавы, фармальны. Гэтымі матар’яламі былі выпадкі з пан[ска]—муж[ыцкіх] адн[осінаў], як пан заступаецца з[а] мужык[а] перад аканомам..., фармальныя, знадворныя абставіны муж[ыцкага] побыту, гулянка ў карчме, вясельле... гуманныя настроі шлях[ты] і г. д.

Пытаньне наконт матар'ялаў творчасьці можа высьвятляцца з двух пун[к]таў погляду: 1) з пун[к]ту погляду самога мастака і 2) з пун[к]ту гледжання чытача. Адгэтуль: могуць быць такія пастаноўкі данага пытаньня: што зьяўляецца і можа зьяўляцца для мастака матар'ялам і адкуль ён іх бярэ. Для выясьнення гэтага пытаньня перадусім патрэбна выясьніць, як глядзіць мастак на сваю творчасць, чым яна для яго зьяўляецца. Гэта ў значнай ступені залежыць... Высьвятляюць такія факты...

Адгэтуль ясна, што матар'ялам для мастака зьяўляецца ў першую чаргу слова, якое выражае тую ці іншую думку або пачуцьцё і г. д. Мастак зьбірае гэтае слова ў залежнасьці ад мэты, якую ён ставіць сабе (задум). Калі поэт ставіць сабе мэтай даць твор, скажам, апавяданьне пра якое-небудзь здарэньне ў жыцьці сялянскае сям'і, якое чым-небудзь вызначаецца, чым небудзь цікава і заслугоўвае таго, каб быць апісаным, каб быць аб'ектам слоўнага твору, то ён зьбірае такія слоўны матар'ял, які пры пэўнай апрацоўцы ў форму, адпаведную задуму, мог-бы найяскравей у гэтай форме прадставіць гэта здарэньне менавіта з таго яго боку, які здаўся цікавым для мастака.

Для мастака словы і выразы — гэта тое, пры дапамозе чаго (што пальцы) ён перабірае струны чытача. Пры іх дапамозе пісьменьнік выклікае ў чытача прадстаўленьні, думкі, вобразы, успаміны, адчуваньні, жаданьні, імкненьні, пачуцьці і г. д. Выбар матар'ялу слоў і іх арганізацыі залежыць ад таго, што сочыць пісьменьнік: адзін будзе выбар у таго, хто хоча абудзіць думку, і другі ў таго, хто хоча даць адчуць прыгожасьць слоўнае пабудовы мовы.

На арк. 1 (адз. зах. 24) — закрэсьлены ранейшы запіс: *«Кожны чалавек па-за залежнасьцю ад яго прын[алежнасьці] да гр[амадства], часу, месца, адчувае і называе той ці інш[ы] прадмет прыгожым. Скажам пакуль што, што чалавеку прыйсна „пачуцьцё красы“»*.

На арк. 2 — чарнавыя накіды артыкулу «[„Асеньнія песьні“]» (гл. у падразьдзе-ле „Працы, прысьвечаныя творчасьці Язэпа Пушчы“).

Аб гэтым матар'яле ў свой час Ленін казаў: ... — У арыгінале замест цытаты стаіць шматкроп'е. Верагодна, А. Бабарэка хацеў прывесці выказваньне У. Леніна з брашуры „Успехи и трудности советской власти“: „...Мы хотим построить социализм из тех людей, которые воспитаны капитализмом, им испорчены, развращены, но зато им и закалены к борьбе... Мы хотим строить социализм немедленно из того материала, который нам оставил капитализм со вчера на сегодня, теперь же, а не из тех людей, которые в парниках будут приготовлены, если заниматься этой побасенкой... У нас нет других кирпичей, нам строить не из чего. Социализм должен победить, и мы, социалисты и коммунисты, должны на деле доказать, что мы способны построить социализм из этих кирпичей, из этого материала, построить социалистическое общество из пролетариев, которые культурой пользовались в ничтожном количестве, и из буржуазных специалистов...“ (ПСС. Т. 38. С. 54).

„Чуеш гул“, „Возера“ — вершы М. Багдановіча (з разьдзелу „У зачараваным царстве“ зб. „Вянок“, 1913).

Аб крыніцах у Коласа.

А. Гурло ў вершы „Песьні-думкі“... — Верш цытуецца ў артыкуле «„Звоніць сэрца жарам“»: Контуры творчага шляху Алеся Гурло».

[І.]З. Спосабы творчасьці. — Першыя тры сказы падразьдзелу (вылучаны курсівам) у арыгінале закрэсьлены.

„На пыльнай дарозе“ — апавяданьне К. Чорнага (упершыню — Беларуская вёска. 1926. 21 мая).

„Ну чым мяне ты пераломіш?“ — Недакладная цытата зь вершу У. Дубоўкі „Сьцежка“ (зб. „Credo“, 1926). У Дубоўкі: „Сапраўды — чым мяне ты пераломіш?“

„Ці ўзьвіеца дух мой творча сакаліны? Ці ўдасца толькі мне іх разгадаці?“ — Радкі зь вершу Я. Пушчы „Сам ня знаю, што сягоння я сыграю...“ (упершыню — Узвышша. 1927. № 5).

„Юнацтва, маё ты юнацтва, ты вечна, як вечна й мастацтва!“ — Цытата зь вершу Я. Пушчы „Песьня юнацтву“ (упершыню — Узвышша. 1927. № 1).

„О, гордасьць! О, чыстыя майскія росы! З масьліны зьмятаў вас Горацый!“ — адтуль жа.

„О, Беларусь, мая шыпына, зялёны ліст, чырвоны цвет!“ — Цытата зь вершу У. Дубоўкі „О, Беларусь, мая шыпына“ (зб. „Credo“, 1926).

„Ой, фэрмато, шырай і вышай, ой, акорды, акорды, — ў прастор!“ — Цытата з VIII мэлёды цыкля „Плач навальніцы“ (1926) У. Дубоўкі.

„У вёсцы“ — верш Т. Кляшторнага (упершыню — Чырвоны сейбіт. 1927. № 8–9).

[П.3. Выразэньне інтарэсаў і патрэб чытача (пытаньне крытыкі)], [П.4. Вызначэньне ролі мастацтва] — падразьдзелы, адпаведныя гэтым пунктам пляну, у рукапісе адсутнічаюць.

„Літаратура ёсьць злучнасьць усякіх твораў чалавечае мысьлі...“ — цытата з артыкулу Ю. Айхенвальда „Літаратура і словесность“ (Словарь литературных терминов. Т. 1. М.; Л.: Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. С. 416).

[П.2. Мэтады вывучэньня]. — Падразьдзел захаваўся ў выглядзе разгорнутага пляну.

[П.5. Значэньне вывучэньня]. — Падразьдзел, адпаведны гэтаму пункту пляну, у рукапісе адсутнічае.

Літаратурныя нататкі: [Дадатковы разьдзел] (с. 320)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 18, арк. 1, 2 адв., 3, 5 адв., 1 адв., 2 адв., 4, 4 адв.

Назва „Літаратурныя нататкі“ дадзена тэксту А. Бабарэкам (гл. наступны тэкст, які ўяўляе зь сябе іншы варыянт), аднак зьмест яго не адпавядае аніводнаму з пунктаў пляну цыкля „3 літаратурных нататак“ (гл. папярэдні тэкст). Гэта дазваляе кваліфікаваць артыкул як дадатковы разьдзел цыкля. Датуецца 1927 — 1928 гг.

Захаваўся наступны плян разьдзелу (адз. зах. 18, арк. 3):

1. Існасьць суджэньня[ў] і іх знач[эньне] у дач[ыненьні] маст[ацкай] тв[орчасьці].
2. Матарыял суджэньняў аб маст[ацкай] твор[часьці].
3. Мэта суджэньняў — разьвіцьцё культуры чалавека і пазнаньне суч[аснага] чал[авека].
4. Прыкл[ады] суч[аснага] маст[ацкага] стылю і формаў маст[ацтва]. Іх значэньне.
 - I. а) вобразы; эпітэты, параўнаньні, мэтафары, фігуры, новасловы;
 - б) сынтакс[ычная] будова;
 - в) мэтро-рытм[ічнае] гучаньне (прыёмы выраж[эньня] 29);
 - II. г) адозвы; поклічы, заклікі, вызначэньні задач, інформ[ацыя], корэсп[андэнцыя]
- і г. д.;
- д) песьні, поэмы, апавяданьні і г. д. (28);
- е) новыя жанры;
- III. ж) пляны, схэмы, сыстэмы твораў;
- з) прынцыпы творч[асьці], апавяданьня і вершаваньня;
- і) мэты ці маст[ацкія] заданьні і іх мэтаімкнённасьць;

- IV. к) тэмы як галіны, якія цікавяць і запаўняюць сьвядом[асць] поэты, знаходзяць водгук у поэт[ычнай] творч[асці] (сьветаадчуваньня круг) (аб чым?);
 л) асьвятленьне яго (сьветаразуменьне) (што аб гэтым чым?);
 м) мараль, этыч[ныя] філэзофскія, імкненьні і кірунак (на што?);
 V. н) сац[ыяльны] эквів[алент]; чый выразіцель;
 о) стан суч[асны] і пэрсп[эктывы] разьвіцьця;
 п) лёс выразіцеля з яго форм[амі] у віддалі.

Пазнакі (*прыёмы выраз[эньня]* 29), (28) адсылаюць да адпаведных нататак са збору „Ўсяк“ („29. Прыёмы выразэньня“, „28. Задачы ў сужэтатворч[асці]“).

...„да мастацкай формы поэтычнага твору мы павінны падыходзіць, карыстаючыся зброяй, якую дае нам музыка і выяўленчае мастацтва“ (О. Вальцэль)... — Цытата з працы О. Вальцэля „Праблема формы ў паэзіі“ (расейскі пераклад: Вальцэль О. Проблема формы в поэзии. — Петроград: Academia, 1923).

...„жыцьцё расьцьвіўшы куст маліны“... — Недакладнасьць. У Я. Пушчы: „жыцьцё — расьцьвіўшы куст **каліны**“ („Я сын дубровы круглалістай...“).

(*гэта ж сказана ў 1925 г.*) — Верш А. Дудара „Я малады“, адкуль узяты радок „мне жыцьцё — сусьветнае сьвята“, напісаны ў 1924 г. (апублікаваны ў часопісе „Радавае рунь“, 1924, № 1); верш Я. Пушчы „Я сын дубровы круглалістай...“ упершыню змешчаны ў зб. „Раніца рыкае“ (1925).

І ёсць вядома... — так у аўтара.

Троцкі. „Аб новым чалавеку“ — Магчыма, адсылка да прамовы Л. Троцкага „Задачы камуністычнага выхаваньня“, агучанай на пяцігадовым юбілеі Камуністычнага ўнівэрсытэту імя Я. М. Сьвярдлова 18 чэрвеня 1923 г.: „Товарищи, иной раз говорят, что задачей коммунистического просвещения является воспитание нового человека. Это немножко слишком обще, чересчур патетично“ (<http://www.zhurnal.ru/magister/library/trotsky/trot1965.htm>).

Літаратурныя нататкі: [Іншы варыянт дадатковага разьдзелу] (с. 325)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 30, арк. 1 — 6. Зьяўляецца зьмененым (з большым ухілам у тэарэтычны бок) незакончаным варыянтам папярэдняга тэксту (гл. камэнтар да яго). Датуецца 1927 г.

Эпіграф узяты з працы Ф. Мэрынга „Эстэтычныя нататкі“ (1898 — 1899). Гл. таксама артыкул „Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках“ і камэнтар да яго.

...Г. Пляханаў, вызначаючы задачу марксысцкай крытыкі, кажа... — далей цытуецца Прадмова Г. Пляханава да трэцяга выданьня зборніка „За двадцать лет“, напісаная ў 1908 г. (гл. Плеханов Г. В. Литература и эстетика. В 2 т. Т. 1: Теория искусства и история эстетической мысли. — М.: Гос. изд. худ. лит., 1958. С. 123).

Пытаньні літаратурнага жыцьця і творчасьці (с. 328)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 36, арк. 6, 6 адв., 8, 8 адв.; адз. зах. 24, арк. 5 адв.; адз. зах. 208, арк. 1; адз. зах. 59, арк. 23; адз. зах. 36, арк. 3 — 5; адз. зах. 11, арк. 1 — 1 адв.; адз. зах. 37, арк. 1; адз. зах. 25, арк. 1 — 1 адв.; адз. зах. 59, арк. 47. Тэкст цыклоў захаваўся ня цал-

кам; адноўлены паводле пляну, складзенага А. Бабарэкам (адз. зах. 36, арк. 7 адв.). Датуецца 1927 г.

Калі разл[ушчыць]... — тут: разгледзець, раскрыць.

...з раскрытым домам... — адсылка да цыклю вершаў Я. Пушчы „Лісты да сабакі“ (упершыню — „Узвышша“, 1927, № 5): „Дом зусім, зусім раскрыт, / Цяпер я ў ім вартую сінь“. Гл. таксама нарыс „Супроць ветру“ (у падразьдзеле „Працы, прысвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“) і камэнтар да яго.

...і гэта выраз[аецца] у перш[ым] вершы „Думкі лятуць“... — Гэтым вершам адкрываецца зборнік У. Дубоўкі „Наля“ (Масква, 1927).

[10. Аб відах літаратурнай творчасці] — разьдзел, адпаведны гэтаму пункту пляну, у рукапісе адсутнічае.

Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках (с. 339)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1927, № 2, дзе апублікаваны ўпершыню.

Накіды гэтага артыкулу і яго пляну, а таксама выпіскі з разнастайных публікацый пра М. Багдановіча захаваліся ў адным са сшыткаў А. Бабарэкі (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 210, арк. 22 — 56). Мяркуючы па дарчым надпісе („Любаю матчынаю рукою занясі сюды першыя крокі жыцця і накіруй іх на шлях праўды-красаты. Казя. 1/I-26 года“), сшытак пачаткова быў падараны жонцы А. Бабарэкі Ганьне яе сяброўкай. Адпаведна, артыкул „Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках“ пісаўся цягам 1926 — пачатку 1927 г.

„Ёсьць ведама, — кажа ён у сваіх „Эстэтычных нататках“ („Aesthet[ische] Streifzüge“)... — Гэтыя словы Ф. Мэрынга А. Бабарэка скарыстаў і ў якасьці эпіграфу да тэксту „Літаратурныя нататкі: [Іншы варыянт дадатковага разьдзела]“.

...М. Багдановіч, як сьцьвярджае ў сваіх успамінах пра яго В. Ластоўскі... — Тут і далей А. Бабарэка спасылалася на публікацыю: Ластоўскі В. Мае ўспаміны аб М. Багдановічу // Крывіч. 1926. № 1.

...Я. Плашчынскі ў сваім артыкуле „Кніга лірыкі як мастацкае цэлае“ („Узвышша“, № 1). — За 1927 г.

Пад перакладам з Ю. Сьвятагора „Дзьве песьні“... — У арыгінале: „Н. Сьвятагора“.

Вершамі ўшаноўвалі памяць поэты ў жалобнае плячэхгодзьдзе Ясакар, Макар (1918 г.), а пазьней Ул. Дубоўка, Лебедзь, Александровіч (1925 г.). — Маюцца на ўвазе наступныя публікацыі: Ясакар [Бядуля З.]. М. Багдановічу: [Верш] // Вольная Беларусь. 1918. 26 мая; Макар [Краўцоў М.]. Памяці Максіма Багдановіча: (У рочніцу яго сьмерці): [Верш] // Тамсама; Дубоўка У. „Нават мора зьмяніла свой колер“: [Верш] // Дубоўка У. Трысьце Менск: ДВБ, 1925; Лебедзь М. Пясьняр хараства: [Верш] // Польшча. 1925. № 7; Александровіч А. На магілу Максіма Багдановіча: [Верш] // Савецкая Беларусь. 1927. 25 мая.

З. Бядуля, заканчваючы свой нэкролёг... — Маецца на ўвазе публікацыя: Бядуля З. М. А. Багдановіч: [Нэкролёг] // Вольная Беларусь. 1917. 28 мая.

З гэтага боку поэзія М. Багдановіча вызнаецца за „працу мысьленьніка, апраунутую прыгожаю слоўнаю шатаю“ (М. Гарэцкі)... — Цытата ўзята з выданьня: Гарэцкі М. Максім Багдановіч // Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літэратуры. Выд. 3 (папраўл.). — Вільня: Выд-ва Б. А. Клецкіна, 1924.

...піша А. Луцкевіч у сваіх нарысах „Нашы песьняры“... — Навіна А. [Луцкевіч А.]. Нашы песьняры. Вільня, 1918.

Тое-ж ён кажа ў 1918 г. у дачыненні вершаў М. Багдановіча. — Бядуля З. У гадаўшчыну // Вольная Беларусь. 1918. 26 мая.

У 1920 г. гэтыя азначэнні дапаўняюцца наступнымі... — Бядуля З. Натхненне і гармонія: К 3-й гадаўшчыне сьмерці М. Багдановіча // Рунь. 1920. № 5–6.

Да гэтага пяцёхгодзьдзя належаць зьяўленьне нарысаў па беларускай літаратуры Е. Карскага, спецыяльных прац пра М. Багдановіча Ул. Дзяржынскага, праф. Пічэты (1922 г.), М. Пятуховіча, этуду М. Грамыкі (1923 г.), агульных нарысаў З. Жылуновіча (1924 г.), агляду А. Узьнясенскага (1926 г.) і інш. — Аўтарам разглядаюцца наступныя працы: Карский Е. Максим Адамович Богданович // Карский Е. Белорусы. Пг., 1922. Т. 3. Вып. 3; Карскі Я. М. А. Багдановіч — беларускі паэт чыстага мастацтва // Беларусь. 1920. 25 лют.; Дзяржынскі У. Максім Багдановіч як прыродаапісальнік // Вольны сьцяг. 1922. № 1 (9); Яго ж. Максім Багдановіч як стылізатар беларускага верша // Адраджэньне. 1922. Сп. I; Пічэта У. Багдановіч як гісторык беларускага адраджэньня // Вестник Наркомпроса. 1922. № 5–6. Вып. 7–8; Пятуховіч М. Максім Багдановіч як поэт імпрэсіяністы // Полюмя. 1923. № 7–8; Грамыка М. Пясьняр сноў і чараў // Полюмя. 1923. № 3–4; Жылуновіч Д. Беларуская літаратура: (Нарысы і агляды) // Курс белорусоведения. М., 1918 — 1920. С. 281 — 284; Узьнясенскі А. Поэтыка М. Багдановіча // Крывіч. 1926. № 1.

De mortuis aut bene aut nihil... (лац.) — Пра памерлых альбо добра, альбо ніяк...

Бальмонта — у арыгінале: Бальманта.

Віктора Гюго — у арыгінале: Віктара Гюго.

...азначаецца на каштоўнасьць творчасьці М. Багдановіча для пролетараў, „штодзенных цегляроў“ (М. Грамыка, Ганчарык)... — М. Ганчарык апублікаваў артыкул „Аб творчасьці Максіма Багдановіча“ (Аршанскі маладняк. 1925. № 1).

Паэма „Сымон Музыка“ Якуба Коласа (с. 363)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1927, № 3, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-туецца годам апублікаваньня.

Жыцьцё-ж гэта — як-бы кусты на ўлоньні прыроды, але кусты лазовыя, у якіх свой лад і строй, што вымагаюць ад усякага, хто зьяўляецца ў іх, дапаса-ваньня да сябе, але не наадварот. Так пабудована і поэма. — Вобразнае азначэньне „кустовасьці“ як тыпу структуры літаратурнага твору ўжываецца А. Бабарэкам і ў іншых літаратурна-крытычных працах: „[Слова і мастацтва: Заўвагі аб формальнай школе і поэзіі Я. Пушкіна], „Супроць ветру“ і інш.

Невялікі накід артыкулу захаваўся ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 53, арк. 12 (разам са зборам нататак „Усяк“). Тэкст прыводзім:

У разьвіцьці нац[ыянальнага] усьв[едамленьня] — разьвівае пач[уцьцё] любові да радзімы, робіць яе казачна-прыгожаю.

У разьвіцьці літар[атуры]. Калі мы хочам **мець** маст[ацкую] літар[атуру] такую, што была прызнанаю за агульналюдзк[ую] каштоўнасьць, павінны вучыцца на поэме „С[ымон] М[узыка]“ шырокаму па абхвату зьяў жыцьця ўспрыяцьцю і глыбокаму па прасячнасьці сваім чужым у гэтыя зьявы; вуч[ыцца] архітэктонічнай стройнасьці будовы разнастайных вобразаў у адзінства; концэнтр[ычнаму] пляну разьмеркаваньня іх, па якому звычайныя зьявы набываюць прыгажосць; насычэньню твору ідэяй, і ідэяй правіловай; араматы месца і часу; музычнасьці, лёгкасьці й плаўнасьці вершу, **выразнасьці**; уменню зрабіць пачуцьцё, ідэю адчувальнай праз словы; уменню праз словы перадаць творчую энэргію, што *[не дапісана]*

Твор — зарад энэргіі, зрабіць яго такім, што ён пры дачыненні ператвараўся (абуджаў) у творчую энэргію чыт[ача], якая павінна выявіцца ці то ў дзейнасьці, ці то ў імкненьні, ці то ў перажываньні.

Значэньне таго пункт[у], ідучы ад якога бел[аруская] літ[аратура] манумэнт[альная]. Ярка выражана індывідуальн[асьць] поэты багатая. **Мон[умэнтальны] вершав[аны] твор.**

Ярка выяўлены маст[аком] зьявы родн[ыя], адбів[аючыя] Беларусь.

Ярка [выяўлена] форма, адпаведная крыніц[ам] творч[асьці], якая **адчуваецца** як музычнасьць вершу, як плястычнасьць вобразаў, як архітэктурная будова, як суразьмернасьць частак з узынманьнем уверх, як рост расьліны. Натуральнасьць росту — эвалюцыйнасьць. Як Коласы. Сусьвет. Яў — сон — лес — сад — хата. [Схемка.]

[Жыцьцёвая сымболіка твору] (с. 373)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 6 адв. Тэкст уяўляе зь сябе чарнавы накід.

„Рас[кіданае] гн[яздо]“ — драма Я. Купалы (1913).

„Фабр[ыка]“ — які менавіта твор маецца на ўвазе, дакладна не ўстаноўлена.

„Б[осыя] на в[огнішчы]“ — паэма М. Чарота (1921).

„Дзяўч[ына]“ — „народная легенда“ У. Дубоўкі (1922).

Літаратура за 10 год (с. 375)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 38, арк. 11 — 14 (Варыянт 1); адз. зах. 59, арк. 7 — 7 адв. (Варыянт 2); адз. зах. 38, арк. 10 — 10 адв., 2 — 3 адв. (Варыянт 3); адз. зах. 38, арк. 1 — 1 адв. (Варыянт 4); адз. зах. 38, арк. 20 (Варыянт 5); адз. зах. 38, арк. 21 (Варыянт 6).

Як вынікае са зьместу артыкулу „[Пра прыёмы здаровай крытыкі]“ (гл. падразьдзел „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“ нашага выданьня), у канцы 1927 г. А. Бабарэка прачытаў у Камуністычным унівэрсытэце Беларусі імя У. І. Леніна даклад „Беларуская літаратура за дзесяць год“, пасьля чаго па дакладзе неўзабаве адбыўся дыспут. Дадзеная праца ўяўляе зь сябе тэкст прамовы А. Бабарэкі на гэтым дыспуте. Датуецца канцом 1927 г.

Захаваўся таксама плян дакладу (адз. зах. 38, арк. 19).

...адзін *поэта напісаў поэму з поваду сьмерці Леніна*. — Гаворка пра паэму М. Чарота „Ленін“ (1924). Гл. далей у тэксьце.

Поэт напісаў верш „Мастак“. — Я. Пушча, зборнік „Дні вясны“ (Менск, 1927).

Крытык, знайшоўшы ў ім слова „Марыя“... — Маецца на ўвазе З. Жылуновіч з рэцэнзіяй у часопісе „Полымя“, 1927, № 5, пад псэўд. Янка Пільны.

Вось ён, гэты верш... — У аўтара пропуск радка. Тэкст вершу прыводзім:

Мастак

На стромкім усхоне
Стаяў задуменны мастак.
Шум гонкае хвоі
Навеяў таемнасьць і страх.
Глянуў на дол
Ён маўкліва, —
Сьціснуўся боль:
Сплямлена кроўю каліна!

Далей
 У хмялёвыя хвалі
 Кінуў пранізлівы зрок:
 Смутку народу майго не схавалі,
 Тоіце нейкі няведамы зрок!

Холад у вашым прадоньні! —
 Скрухай наліўся душы яго хмель;
 Бачыць ён вобраз бяссьмертны
 Мадонны,
 Стварыў што мастак Рафаэль.

Далі
 Празрыстымі сталі,
 Промені сонца
 Яснотай чало апавілі.
 Істота уся ў захапленні бясконцым, —
 Рукі прастор ахапілі.

— Любы мой, мілы прастору,
 У нашай забытай нізіне
 Сьцэлецца новы Шлях Млечны! —
 Вечарам зорыста-сінім

Праходзіць ім будзе Марыя;
 Юнак прывітаецца чула,
 З каханьнем у сэрцы затоена-вечным.
 — О, сьветлыя зоры,
 Пад вэлюмам срэбным я з ёй заначую!
 Палкія вусны пяшчотай акрыю,
 Ave Maria!

Што ў ім ёсьць... — Далей у аўтара парушана нумарацыя: у пераліку два пункты маюць лічбу 8. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

...якая лішні раз, кажучы словамі т. Кнорына, выявіла, як „гэтая басота падлягае сусьветнаму рэвалюцыйнаму руху, дыктатуры гарадзкога пролетарыяту, як яе жыцьцё пачынае цячы ў новых гарадзкіх рытмах“... — Цытуецца артыкул: Кнорин В. На пути к белорусской пролетарской поэзии // Чарот М. Босыя на вогнішчы: Паэма. — Клімавічы: Выд. Калінінскага акрпалітасьветы, 1925. С. 5.

...якое перасаджвал[а] Блока на бел[арускую] гл[ебу]. — Маецца на ўвазе стылістычнае падабенства паэмы „Босыя на вогнішчы“ М. Чарота да паэмы „Два-наццаць“ А. Блока.

... я дазволю сабе тут прывесьці хоць бы першы верш з зб[орніка] „Наля“. — У аўтара пропуск радка. Тэкст вершу прыводзім:

Думкі лятуць

Думкі лятуць, як дэпешы бяз адрасу,
 можа, ад смутку, а можа, ад радасьці.

З тым разьмінуцца, а з тым прывітаюцца,
 ці гэта вечар, ці мо гэта раніца?

Словамі квольмі, словамі сьціплымі
так пакрысе сваю моладасьць выпяю.

Ўсё адцьвітае, таксама і моладасьць,
вось і трывога зьяўляецца ў голасе.

Цешуся толькі, што марна ня згіну я, —
проста і чэсна іду пуцявінаю.

З братам — па-братняму, з ворагам — воража.
Любы мой дружа! — заўсёды так хараша.

Праца — працую з імклівай напорнасьцю,
думка у дзеях да сьветлага горнецца.

Вецер галосіць над нашаю сьцежкаю,
сілы навальныя нас не пацешылі...

Часам дзяўчына прытуліцца ласкава,
часам ля воч мільгане маіх казкаю.

Вусны на вусны, і сэрца адчынена...
Ой жа ты, сэрца, ты, сэрца дзяўчыніна!

Словамі сьціплымі, словамі квольмі
я і ўшаную жыцьцёвае полемя.

Думкі лятуць, як дэпешы бяз адрасу,
многа ў іх смутку, а больш яшчэ радасьці...

1926

Адказ на гэта можна знайсці ў т. Бухарына, які ў „Зл[ых] нат[атках]“ пісаў... — Артыкул М. Бухарына „Злыя нататкі“, скіраваны супраць С. Ясеніна і „ясеніншчыны“, упершыню быў апублікаваны ў газэце „Правда“ (1927, 12 янв.), пазьней выйшаў асобным выданьнем (Бухарин Н. Злые заметки. — М.; Л.: Гос. изд., 1927). Пераклад на беларускую мову друкаваўся ў час. „Узвышша“, 1927, № 1, с. 128 — 133.

...тэорыя ёсць „сознание законов, по которым существует всякий предмет чело[веческого] знания“. „Созн[авать] же мож[но] только суц[ествующее]...“. — Цытуецца артыкул В. Бялінскага „Гамлет, принц датский. Драматическое представление. Сочинение Виллиама Шекспира. Перевод с английского Николая Полевого. Москва. 1837“ (1838). Гл.: Белинский В. Полн. собр. соч. Т. II. — М., 1953. С. 425.

Другія вызн[ачаюць] тэорыю як „обоснование предприн[имаемых] действий“. — Гл. камэнтар да артыкулу „Аквітызм творчасці Ўл. Дубоўкі“.

1. Хто бярэцца судзіць пра другіх, той аддае і самога сябе яшчэ пад больш строгі суд. — У гэтым варыянце вылучаныя курсівам сказы, фразы і словы ў арыгінале закрэслены.

...слова дамарошча[на]га крыт[ыка]... — „Дамарошчаным „крытыкам“ імпрэсыяністым“ назваў А. Бабарэку Т. Глыбоцкі (А. Дудар) у артыкуле „Аб фальшы камэртонаў“ (Некаторыя ўвагі да становішча беларускай літаратуры)“ („Маладняк“, 1926, № 9).

Яны найбольш клапаццяца, каб весялей іграць, хоць-бы струны парваць, хоць і сам мо' вясельлю ня рад. — Адсылка да вершу М. Чарота „Маладому песьняру“ (1921): „Гэй, песьняр малады, не вучыся сыпваць / Новай песьні на сумны той лад. / Весялей грэба йграць, хоць бы й струны парваць, / Хоць і сам мо вясельлю ня рад“.

Канкрэтна для выразьнення пачуцьця, абудж[анага] сьм[ерцю] Л[еніна], адзін поэта ўжыў наст[упны] спосаб... — Ідзеца пра М. Чарота і ягоную паэму „Ленін“.

„[Беларускі] Піонэр“ — назва дзіцячага часопіса „Бярозка“ ў 1924 — 1929 гг. Выходзіў раз на месяц, у 1927 — 1929 гг. — два разы на месяц. З кастрычніка 1929 г. да красавіка 1941 г. называўся „Іскры Ільча“.

(Ім[ёнаў] такіх поэтаў[ў], як Ц[ішка] Г[артны], М[іхась] Ч[арот], зараз ужо ня чуе[аць]. Для прыкл[аду] ўзяць верш[ы] Дуд[ара] або Алекс[андравіча].) — У чымсьці аўтар мае рацыю. У 1927 г. Ц. Гартны апублікаваў толькі адзін новы верш — „Адзін, другі дзясятка будзе“ („Савецкая Беларусь“, 8 студз.). Астатнія ягоныя публікацыі гэтага году склалі перадрукі ранейшых вершаў, а таксама крытычныя матэрыялы. Амаль не зьмясьціў новых вершаў у друку і М. Чарот. Што да А. Дудара і, асабліва, А. Александровіча, чыя творчая актыўнасьць на той момант не перапынялася, дык А. Бабарэка, хутчэй за ўсё, намякаў не на колькасьць, а на якасьць іх паэтычных твораў.

А што пісьм[еньніцкіх] сіл было выяўлена мала, аб гэтым яскрава сьведчыць той факт, што „М[аладняк]“, пачаўшы свой выхад з 23 г. і зьмясьціўш[ы] у перш[ым] № творы стар[ых] пісьм[еньнікаў] і творы, друк[аваныя] ўжо ў газ[этах] Чар[ота], Дуд[ара], Воль[нага], Ал[ександравіча], Ду[боўкі], Пушчы і інш., Якім[овіча], Тарасэв[іча] (з новых) да 26 г. (за 3 г. — 9 нум[ароў] у 8 кн[ігах], а за адзін 26 [г.] — 10 нум[ароў]). — Так у аўтара. У першым нумары „Маладняка“ (1923) сапраўды быў зьмешчаны шэраг твораў пісьменьнікаў—„адраджаністаў“: вершы „Арлянятам“ Я. Купалы, „Яна ідзе“ Ц. Гартнага, верш „Крылатыя машыны“ і апавяданьне „У глушы“ З. Бядулі.

Зьява самавызначэньня — у творах, і вось адзін кажа, што ён малады, што ён шум[лівы] Чарот, другі кажа, што ён чакае, калі стал[ьлю] акуецца рука, каб пняць а Бел[арусі], трэцьці — што ён сын сялян[скіх] урадж[аяў], чацьв[ерты] — што ён мал[ады] рабочы. — Адсылка да вершаў „Бунтар“ (1922) М. Чарота, „Ты дэкларуеш“ (1922) У. Дубоўкі, „Я сын дубровы круглалістай...“ (1925) Я. Пушчы, паэмы „Менскі рытм“ (1924) А. Александровіча.

А хто, як каз[аў] Бял[інскі], бярэцца судзіць аб другіх, той аддае і самога сябе яшчэ пад больш строгі суд... — Адсылка да твору В. Бялінскага „Літературные мечтания: Элегия в прозе“ (1834).

Пэралом у станаўленьні натуральнай культуры ў творчасьці З. Бядулі (с. 390)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1928, № 3, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-туецца годам апублікаваньня.

...„каторы будзе дзень сьсякаць?“ — Цытата з паэмы У. Дубоўкі „Там, дзе кіпарысы“ (1925).

І калі ўважна прыглядзецца да „Буралому“ — гэтага зборніку вершаў на рэвалюцыйныя тэмы, — то ня цяжка заўважыць, што гэта тыя-ж „Абразкі“, толькі зробленыя з іншага матар’ялу. — Кніга лірычнай прозы З. Бядулі „Абразкі“ выйшла ў 1913 г. у Санкт-Пецярбургу, кніга вершаў „Буралом“ — у 1925 г. у Менску.

[З. Бядуля. „Танзілія“: Неапублікаваныя варыянты і нататкі] (с. 396)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 66, арк. 1 — 4, 12 — 12 адв., 9; 14, 14 адв.; 11; адз. зах. 34, арк. 3 — 3 адв.; адз. зах. 66, арк. 5 — 5 адв.; адз. зах. 34, арк. 13 адв.; адз. зах. 66, арк. 13, 13 адв., 10 адв., 4 адв., 9 адв., 8, 7 — 7 адв., 16 — 17.

Па захаваных рукапісах можна меркаваць, што А. Бабарэка збіраўся прысьвяціць З. Бядулю больш аб’ёмную працу, чым апублікаваны ва „Ўзвышшы“ артыкул „Пералом у станаўленьні натуральнай культуры ў творчасці З. Бядулі: (Замест рэцэнзіі)“ (гл. папярэдні тэкст). Крытык меўся зрабіць больш грунтоўны, дэталёвы аналіз сюжэтна-кампазыцыйнай структуры навіяў з кнігі „Танзілія“, надаць болей увагі вообразам галоўных герояў, разгледзець на прыкладзе творчасці З. Бядулі філязофію натуралістычнай культуры, а таксама канцэпцыю пісьменьніка як „сейбіта пчыр-думак“. На арк. 14 уверсе зьмешчаны накід пляну палемічнай працы „Матар’ялы да гісторыі літаратурных нораваў у Беларусі“, што сьведчыць пра адзін час напісаньня гэтых тэкстаў:

1. Выдр[укаванае] „паведам[леньне]“ „П[олы]мя“.
2. Вар.
3. Гл[ыбоцкі].
4. Сян[кевіч].
5. Дж[угар].

На падставе таго, што Статут аб’яднаньня беларускіх пісьменьнікаў „Полымя“ быў апублікаваны ў часопісе „Полымя“, 1928, № 1, а артыкул А. Сянкевіча „Сацыяльны матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“ — у газэце „Зьвязда“, 1928, 11 студз., нататкі А. Бабарэкі пра З. Бядулю датуюцца пачаткам 1928 г.

Захаваліся таксама больш чарнавыя варыянты нататак, якія ня ўтрымліваюць у сабе дадатковай інфармацыі: БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 34, арк. 13; адз. зах. 50, арк. 21 — 21 адв.

Такое самавызначэньне аўтара названага зборніку новэль было выражана ім у адным з вершаў зборніку „Пад родным небам“. — У вершы „Пяе струна надхнёная...“ (1921): „Шчыр-думкі сею смела я“.

...пра гісторыю з Іслам-Бэем... — Па невядомай прычыне А. Бабарэка пэрыядычна называе героя Бядулевай навілі Ізмаіл-беем, а таксама Іслам-беем (Іслам-Беем). Пры публікацыі ўсе варыянты ўніфікаваны на карысьць Бядулевага напісаньня: Іслам-Бэй.

...(апавяданьне „Поведзь, дзе ест твуй сын?“)... — У З. Бядулі названа па-польску: „Powiedź, gdzie jest twój syn?“

...яе нейсповедзімасць, прекланіцца перад тайнаю. — Так у аўтара.

З далейшага расказваньня даведваемся аб выглядзе чаканага сябра... — У аўтара: З далейшага расказваньня даведваемся, што аб выглядзе чаканага сябра...

Усё, што дзеецца ў сьвеце... — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэслены.

...яна змагаецца, сходзіць[ь] сума... — так у аўтара.

...нарэшце, чацьвертая толькі паказваюць на іх існаваньне. — Вылучаная курсівам частка сказу ў арыгінале закрэслена.

**[Пра „раптоўнае“ ў З. Бядулі:
На матэрыяле паэмы „З сказаў буры і віхораў“] (с. 418)**

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 66, арк. 15. Арыгінал захоўваецца ў адной адзінцы захоўвання з рукапісамі неапублікаваных варыянтаў і нататак пра кнігу З. Бядулі „Танзілія“ (гл. папярэдні тэкст і камэнтар да яго) і пісаўся, хутчэй за ўсё, адначасова зь імі. Датуецца пачаткам 1928 г.

Паэма „З сказаў буры і віхораў“ упершыню апублікавана З. Бядулем у часопісе „Польмя“, 1924, № 3 пад псэўд. Ясакар.

— 0) — Так у аўтара.

Крапівіна Біблія — гэта праверка сьвятасьці біблейскіх гісторый (с. 420)

Друкуецца паводле газ. „Беларуская вёска“, 1928, 5 крас., дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

Артыкул А. Бабарэкі, вытрыманы ў характэрным для савецкай прапаганды атэістычным духу, прысьвечаны 2-му выданьню сатырычнай паэмы К. Крапівы „Біблія: Кніга быцця (Вольны пераклад)“ (Менск, 1928). Першае выданьне ўбачыла сьвет у 1926 г.

Беларуская літаратура да X гадавіны БССР (с. 425)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1928, № 6, дзе апублікаваны ўпершыню. Датуецца годам апублікавання.

...і тое, што прыдбана ім (як тымі сынамі ў Ян. Лучыны) на старане ў часе іхняга выходзтва... — Відавочна, адсылка да перакладу вершу „Горсьць пшаніцы“ У. Сыракомлі, зробленага Я. Лучынам (упершыню — „Северо-Западный календарь на 1892 год“ (Мінск, 1891).

...зробіўшыся, на словах М. Багдановіча, кароткім паўторным курсам эўропэйскай поэзіі... — Маецца на ўвазе выказваньне М. Багдановіча ў артыкуле „Забыты шлях“ (1915, апубл. 1918): „З нашых вершаў можна было б лёгка зрабіць „кароткі паўтарыцельны курс“ эўрапейскіх пісьменьніцкіх напрамкаў апошняга веку“.

„Узвышша“ перад новым годам БССР (с. 433)

Публікуецца паводле час. „Узвышша“, 1928, № 6, с. 104 — 107, дзе зьмешчаны бяз подпісу аўтара. Паводле У. Конана, тэкст напісаны А. Бабарэкам (Конан У. Баронячыха пралетарскасцю // Скарынч: Літ.-наук. гадавік. Вып. 4 / Уклад. А. Каўка. — Мінск: Бел. кнігазбор, 1999. С. 113).

Трэція — у абсягу сатырычнай паэзіі (Крапіва, А. Мрый). — Недакладнасьць: А. Мрый паэтычных твораў не пісаў.

**Т. Кляшторны. Сьветацeni:
Вершы. Беларускае Дзярж. Выд-ва. Менск, 1928 (с. 436)**

Друкуецца паводле час. „Ўзвышша“, 1928, № 6, дзе апублікаваны ўпершыню пад крыптанімам А. Б. Датуецца годам апублікавання.

У асабістым фондзе А. Бабарэкі захоўваецца і рукапіс рэцэнзіі (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 70, арк. 1 — 2), які быў апублікаваны дачкой пісьменьніка ў 2005 г.: Бабарэка Алесь. З нататак Адама Бабарэкі, прысвечаных паэтычнай творчасці Тодара Кляшторнага // Пра час „Ўзвышша“: Матэрыялы Ўзвышаўскіх чытанняў (Мінск — 2004) / Уклад. Г. В. Запартыка, Т. В. Кекелева, Я. М. Кісялёва. — Мінск: РІВШ, 2005. С. 56 — 57. Захаваўся і чарнавы варыянт рукапісу (адз. зах. 70, арк. 4 — 5), на адным развароце зь якім (арк. 3 — 3 адв.) — накіды макету вокладкі часопісу „Ўзвышша“, 1929, № 1, а таксама некалькі філязофскіх нататак: „Сьвета- і жыццяадчуваньне...“, „Само ўяўленьне часу...“ (арк. 5).

Рукапісны варыянт мае нязначныя граматычныя, сынтаксычныя і пунктуацыйныя адрозьненні. Акрамя гэтага, апошні сказ апублікаванага варыянту — „Але „сьветацeni“ — усё ж не па-беларуску“ — у рукапісе адсутнічае. Верагодна, ён быў дапісаны У. Дубоўкам, які надаваў моўным пытаньням болей увагі (правільная беларуская форма — „сьветлацeni“).

„Сьветацeni“ Кляшторнага: [Неапублікаваны варыянт] (с. 437)

Друкуецца з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 70, арк. 6 — 6 адв.). Упершыню апублікаваны дачкой пісьменьніка Алесьяй Бабарэкай разам з папярэднім тэкстам у выданьні: Пра час „Ўзвышша“... — С. 55 — 56. Прыкладзем камэнтар Алесі Бабарэкі да ўсёй публікацыі:

«Калі я азнаёмілася з той часткай рукапісаў майго бацькі, што прысвечаны аналізу вершаў Тодара Кляшторнага ў зборніку „Сьветацeni“, паўстаў перад мною вельмі прывабны твар маладога паэта. Гэта вобраз асобы, закаханай жыццём, такім, якім яно ёсць у сучаснасці, што перажывае паэт, жыццём, якім яно яму падаецца з усімі супярэчлівасцямі і складанасцямі ў бягучым зменлівым часе. Вялікае жыццялюбства ёсць галоўнай рысай натуры паэта. Тым часам не менш прывабна і яскрава вынікае тое, што бязмерна радуючыся жыццю, упіваючыся маладым жыццём, паэт выступае і як даследчык-шукальнік, выкрывальнік сэнсу быцця, вытокаў ягонай зменлівасці. Такім чынам перад намі паўстае вобраз складанага чалавека, якому ўласціва супярэчлівая натура неабмежаванага жыццялюбства і заглыбленага ў свае думкі філосафа.

Нататкі Адама Бабарэкі, што тут падаюцца, уключаюць частку з даволі канкрэтным аналізам вершаў, што адлюстроўваюць згаданыя вышэй рысы вобраза паэта, са спасылкамі на старонкі зборніка „Сьветацeni“. Другая частка рукапісу [маецца на ўвазе папярэдні тэкст, апублікаваны ва „Ўзвышшы“ — Рэд.] як бы абагульняе тое, што выказана ў першай».

Дадамо, што ў неапублікаванай частцы крытык спыняе большую ўвагу на ключавых дэталях, падмацоўвае свае развагі прыкладамі з канкрэтных вершаў.

А. Дудар — Вежа. Бел. Дзярж. Выд. Менск, 1928 г. (с. 439)

Плян і варыянты друкуюцца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 71, арк. 2 адв.; 3 — 3 адв., 1 — 1 адв., 7 — 7 адв., 4 — 4 адв., 6, 5 адв., 2, 4 адв., 5, 8. Датуюцца часам выдання рэцэнзаванай кнігі — 1928 г.

У ёй вы знойдзеце перадавіцу аб тым, што... — Слова „перадавіцу“ ў арыгінале закрэсьлена.

...калі форма прыстае к ёй, як сядло..... — Кропкамі аўтар замяніў вульгарызм (= „як сядло к срацы“).

...так вучыць Т. Глыбоцкі. — Іранічны намёк на „раздвоенасць“ асобы А. Дудара, які ў крытыцы выступаў пад псеўданімам Тодар Глыбоцкі.

Тут ён пераходзіць нярэдка ў крыкунст[ва]... — Слова „ў крыкунст[ва]“ ў арыгінале закрэсьлены.

...„мы падуш[ым] немаўлят“... — Ідзеца пра верш А. Дудара „Прайшлі гады“: „Мы панскіх немаўлят падушым ля парогу — / ім не знайсці ад помсты нашай схоў...“ („Вежа“, с. 15).

„За будучы[ну] ня шкода мінуўшчыну спаліць“. — У А. Дудара: „За будучыну нашу залатую / ня шкода нам / мінуўшчыну спаліць“ („Вежа“, с. 19).

[„Вежа“]. На везы сёння паст[авілі] радыё. — Тут і далей А. Бабарэка занатаваў тэмы вершаў А. Дудара ў парадку іх размяшчэння ў зборніку „Вежа“ — з мэтай давесці іх „газетна-хранікальны“ характар. Дзеля зручнасці ў квадратных дужках пададзены назвы ўсіх вершаў.

С. Фамін. „Балота“. [Менск: ДВБ, 1928] (с. 447)

Абодва варыянты друкуюцца ўпершыню з аўтографаў, якія захоўваюцца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 69, арк. 3 — 3 адв.; адз. зах. 59, арк. 42 — 42 адв. Датуюцца часам выдання рэцэнзаванай кнігі — 1928 г.

Варыянты адрозніваюцца стылістычна (верагодна, рыхтаваліся для двух розных выданняў): першы мае іранічна-зведлівы характар, другі вытрыманы ў цалкам сур'ёзным і аналітычным тоне. Захаваўся таксама чарнавы накід 1-га варыянту разам з выпісамі цытатаў (адз. зах. 69, арк. 1, 2 — 2 адв.).

Мінулы раз, пішучы пра чаротаўскага Мікіту... — Маецца на ўвазе рэцэнзія на паэму М. Чарота „Ленін“, змешчаная ў часопісе „Ўзвышша“, 1927, № 3, і падпісаная псеўданімам Л. Трыер.

...(народам з дапамогай савецкай улады)... — Тут і далей вылучаныя курсівам фразы і фрагменты тэксту ў арыгінале закрэсьлены.

Голад быў, сьлёз з вачэй пралілася рака (як у чаротаўскага Мікіты)... — Характэрныя прыклады з паэмы М. Чарота „Ленін“: „У Мікіты сьлёзы выплылі...“, „Глядзіць на партрэт і плача...“, „А Мікіта — / праліў сьлёз лужу, / дзень і ноч на партрэт глядзеў...“ і г. д.

З Масквы прышоў Мікола (як Мікітаў з войска)... — У паэме М. Чарота сына галоўнага героя Мікіты таксама звалі Мікола.

б) *„Я люблю вас палка і пляш[отна] у сер[абры] вясёлк[авых] крыніц“...* — У арыгінале парушана нумарацыя: нумар 6 паўтараецца двойчы і адсутнічае пункт 14. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

Калі проціастаўляць чал[авечы] сьв[ет] і вонкавы сьвет, або калі ўявіць чал[авека] як цэнтр вакол[ага] сьвету. — Так у аўтара (незакончаны сказ).

Аднак Чарот ужо каторы год нічога ня піша. — Гл. заўвагу да працы „Літаратура за 10 год“.

Гэта процэс перарадж[эння] вёскі. Але гэта трэба паказаць, каб гэта адчулі людзі, адчулі яго няўхільнасьць і сьвядома і прысьпяшалі гэты процэс, што неабходн[асьць] дзейн[асьці] ператворыць у свабоду дзей[насьці] для людзей, якія зьяўл[яюцца] насіцелямі гэтага процэсу. — Так у аўтара.

Увагі аб кнізе М. М. Піотуховіча „Нарысы гісторыі беларускай літаратуры“ (с. 454)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 72, арк. 2 — 2 адв.

Кніга М. Піотуховіча „Нарысы гісторыі беларускай літаратуры: Агляд літаратурна-ідэалогічных плыняў XIX і XX в. Ч. 1“ выйшла ў Менску ў 1928 г. „Увагі...“ А. Бабарэкі датуецца часам выданьня рэцэнзаванай кнігі.

...вельмі нагадвае В. Евгеньева-Максимова „Очерк истории новейшей русской литературы“. — Першае выданьне згаданай кнігі выйшла ў 1925 г. (Ленінград — Москва. — Гос. изд.).

Гл.: Шклоўс[кі]. Пра Вай[ну] і м[ір] (Зноска). — У 1928 г. у Маскве выйшла кніга В. Шклоўскага «Материал и стиль в романе Льва Толстого „Война и мир“».

Пра Бядулеву аповесьць „Салавей“ (с. 456)

Друкуецца паводле час. „Ўзвышша“, 1929, № 2, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-туецца годам апублікаваньня.

Аповесьць З. Бядулі „Салавей“ упершыню апублікавана ў час. „Ўзвышша“, 1927, № 1 — 4. Уключалася аўтарам у кн. „Салавей: Аповесьці“ (Менск, 1928).

Аўтар твору — гэта толькі носьбіт яго як „спадчына вякоў, сын даўных пакаленьняў“. — А. Бабарэка згадвае Бядулеву самаацэнку ў вершы „Я — спадчына вякоў, сын даўных пакаленьняў...“ (зб. „Пад родным небам“, 1922).

...за час „сказаў бур і віхораў“ і „бураломаў“. — Намёк на паэму З. Бядулі „З сказаў буры і віхораў“ (1924) і ягоную кнігу вершаў „Буралом“ (1925).

Трэція бачаць мастацкія малюнкi і партрэты цэлай галерэі тыпаў, у якіх адлюстравалася шмат чаго з вобліку дзейных асоб сучаснага быцьця. — Падрабязней пра гэтую асаблівасьць аповесьці З. Бядулі пісаў Антон Адамовіч у артыкуле „Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаваньне „Ўзвышша“: «Тутак Бядуля выкарыстаў гістарычны сюжэт з часоў прыгону для „пераапраананьня“ сучасных яму падзеяў: у эпізодах зь гісторыі прыгоннага тэатру „пераапрааналася“ зьмена дачыненьня большавікоў да беларускага тэатру, мастацтва й нацыянальнага разьвіцьця наагул. [...] Бядуля пашырыў мэтад „гістарычнага пераапраананьня“ ўлучэньнем партрэтаў сваіх сучасьнікаў пад выглядом гістарычных асобаў (як у roman à clef — рамане з ключом). Гэтак, у прыгонным пане Вашамірскім чытач лёгка пазнаваў Крыніцкага, тагачаснага першага сакратара ЦК ВКП(б); у каталіцкім сьвятару Кураковічу — прафэсара Піотуховіча, аднаго з найбольш бліскучых і апартуністычных марксысцкіх навукоўцаў; у купцу Вольскім — маладнякоўскага паэту Анатоля Вольнага, які намагаўся пралезьці ў кола прыдворных панэгірыстаў і одапісцаў; у шляхціцу Завішу — Ігната Шыпілу, рэдактара афіцыйнай „Савецкай Беларусі“ і г. д. Як паводле фізычнага выгляду, так і паводле жыццёпісных фактаў гэтыя „партрэты“ былі выпісаныя вельмі да-

кладна, за імі лёгка пазнаюцца прататыпы — такое партрэтнае падабенства дапамагала чытачу зразумець аповесць „гістарычна“» (Адамовіч А. З гісторыі беларускае літаратуры. — Менск: Выдавец ІП Зьміцер Колас, 2005. С. 687 — 688).

Пра Коласаву „Новую Зямлю“ (с. 460)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1929, № 3, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-туецца годам апублікавання.

*Зусім іначай паставілася да „Новай Зямлі“ моладзь. Яна прыняла яе з не-
каторым халадком.* — Параўн. выказваньне пра Коласаву паэму Лявона Жыце-
ня (Леапольда Родзевіча): „Але час ужо разьвітацца з устарэўшай „Новай зямлёй“.
Прачытаўшы, ставіш яе з даволі несамавітым настроем на паліцы кніг побач Шэйна
ці Хведароўскага — вось так, на ўсялякі выпадак“ (Жыцень Л. Слова аб літаратуры //
Радавая рунь. 1924. № 3–4. С. 10). Сам А. Бабарэка ў артыкуле „Вясну радзіла во-
сень“ заклікаў Я. Коласа „пераступіць крут адраджанізму, які дашоў ужо ў „Новай
зямлі“ да свайго крайняга пункту — гэта смутку“.

„Зямля“ Кузьмы Чорнага (с. 463)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1929, № 4, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-
туецца годам апублікавання.

Раман К. Чорнага „Зямля“ ўбачыў сьвет асобным выданьнем у 1928 г.

Нават і раман „Сястра“... — Упершыню: „Узвышша“, 1927, № 2 — 6, 1928, № 1 — 4.
„Сокі Цаліны“ — раман Ц. Гартнага, пісаўся на працягу 1914 — 1929 гг. Асобнымі
выданьнямі выходзілі часткі: „Ч. 1: Бацькава воля“ (Бэрлін, 1923), „Ч. 2. На перагібе“
(Менск, 1926; 2 выд. 1928), „Ч. 3: Крыжавыя дарогі“ (Менск, 1930).

„Сьцезкі–Дарожкі“ — раман М. Зарэцкага (упершыню — Польша. 1927. № 1 — 7).
Убачыў сьвет асобным выданьнем у 1928 г.

*Гэта-ж талент такога роду, які мог-бы пра сябе сказаць словамі М. Багдановіча:
„Я пад яе зімовай маскай, пад сьнегам бачу твар вясны“.* — Цытуецца верш
М. Багдановіча „Кінь вечны плач свой аб старонцы!..“ (1911).

...„на радасьць сабе і другім“, *кажучы словамі А. Гаруна.* — Цытуецца верш
А. Гаруна „Ідуць гады“ (1913).

*Гэта тыя формы, у якіх, кажучы словамі Леніна, прыемней рабіць вопыт
рэвалюцыі, ніж пісаць пра яго.* — Маецца на ўвазе наступнае выказваньне У. Леніна
з прадмовы да першага выданьня працы „Государство и революция“ (1917): „При-
ятнее и полезнее „опыт революции“ проделывать, чем о нем писать“ (Ленін У. І.
ПСС. Т. 33. С. 120).

Узвышэнская поэзія (с. 476)

Друкуецца паводле час. „Узвышша“, 1929, № 6, дзе апублікаваны ўпершыню. Да-
туецца годам апублікавання.

Досыць успомніць выступленьні Глыбоцкіх, Друкаў, Гародняў ды інш. — Ма-
юцца на ўвазе скіраваныя супраць „Узвышша“ артыкулы, пералічаныя ў камэнта-
рах да падразьдзелу „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“.

„Сталёвы ўзьлёт“ — літаратурны зборнік. Выйшаў у Менску ў 1926 г.

„Усплёскі“ — маецца на ўвазе літаратурны зборнік Магілёўскай філіі „Маладняка“ „Дняпроўскія ўсплёскі“ (Магілёў, 1927).

„Уздым“ — літаратурны альманах Бабруйскай філіі „Маладняка“. Выйшлі дзве кнігі: у 1926 і 1928 гг.

„Росквіт“ — літаратурна-мастацкі часопіс, орган „Беларускай Літаратурна-Мастацкай Камуны“. Выдаваўся ў Менску са снежня 1927 да красавіка 1928 г. Выйшла 2 нумары.

„Узрунь“ — зборнік вершаў А. Александровіча (1927).

„Вежа“ — зборнік вершаў А. Дудара (1928). Гл. рэцэнзію А. Бабарэкі „А. Дудар — Вежа. Бел. Дзярж. Выд. Менск, 1928 г.“.

...*(сучаснасьць як натуршчык кампазіцыі „Салаўя“)*... — Гл. камэнтар да артыкулу «Пра Бядулеву аповесьць „Салавей“».

„Наля“ — паэтычны зборнік У. Дубоўкі (Масква, 1927).

„Сястра“ — раман К. Чорнага (Узвышша. 1927. № 2 — 6; 1928. № 1 — 4).

„Кругі“ — паэма У. Дубоўкі (Узвышша. 1927. № 5 — 6).

„Песьня вайны“ — паэма Я. Пушчы (Узвышша. 1927. № 3, 6; 1928. № 1).

„Цень Консула“ — паэма Я. Пушчы (зб. „Песьні на руінах“, 1929).

„Шкірута“ — паэма К. Крапівы (Узвышша. 1928. № 1).

„За стыль эпохі“ — артыкул Я. Пушчы (Узвышша. 1929. № 1).

Увод казачных матар’ялаў быў заўважан у свой час яшчэ Ю. Бярозкам (арт. пра Ўл. Дубоўку). — Бярозка Ю. Уладзімер Дубоўка // Узвышша. 1928. № 2.

...*наводле прыцыпу „што загіне, то загіне“, абвешчанага Ўл. Дубоўкам яшчэ ў 1925 г.* — Маюцца на ўвазе словы Ў. Дубоўкі зь вершу „Абяруч прыпіснуў скроні“ (нап. 1924, апубл. 1925, зб. „Credo“): „Спавіём надзеі песьняй, / можа гэта толькі дрвіны... / Будзем думкі рытмам песьціць; / што загіне — то загіне...“.

...*таксама В. Сокалам („Некаторыя заўвагі аб творчасьці К. Чорнага“)*. — Згаданы артыкул друкаваўся ў газэце „Савецкая Беларусь“, 1929, 21 крас.

...*узоры якой даў і Язэп Пушча сваімі лістамі...* — Маецца на ўвазе нізка вершаў „Лісты да сабакі“ (Узвышша. 1927. № 5).

...*(тэзы да пытаньня аб утварэньні „Узвышша“)*... — Гл. матэрыял № 30 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня).

Тут я зноў мушу згадаць сваю працу пра Ўладзімера Дубоўку... — Гл. разьдзелы 4. „Строма“, „На чужыне“, 5. „Форма самасьвядомасьці радзімы“ артыкулу „Творчасць Ул. Дубоўкі як форма нацыянальнай сьвядомасьці пралетарскага характару“.

Гэтаю клясаю ў Беларусі ёсьць пролетарыят, які ўласьне здзяйсняе задачы, вызначаныя яшчэ ў „Комуністычным Маніфэсьце“ такімі словамі... — Далей цытуецца „Маніфэст Комуністычнай партыі“ К. Маркса і Ф. Энгельса (1848).

І калі некаторыя „крыцікі“ імкнуцца нам прыпісаць разуменьне гэтай культуры як „нацыянальнай па форме і пролетарскай па імкненьнасьці“ (Барашка)... — Гаворка пра артыкул І. Барашкі „Інжынэры-канструктары з „Узвышша““ (Савецкая Беларусь. 1929. 17 лют.).

...*тэй культуры, якую т. Сталін азначыў як „нацыянальную па форме і пролетарскую зьместам“*... — А. Бабарэка спасылаецца на тэкст прамовы І. Сталіна „О политических задачах университета народов Востока“: „Пролетарская по своему содержанию, национальная по форме, — такова та общечеловеческая культура, к которой идет социализм“ (Сталин И. В. Сочинения. — Т. 7. — М.: Гос. изд. полит. лит., 1952. С. 138).

„Браніслава“ — паэма У. Дубоўкі (Узвышша. 1929. № 4).

„Я сын зямлі, я сын плянэты“. — Цытата зь вершу Я. Пушчы „Ой ты, краса палёў далёкіх...“ (1926).

Тым больш патрэбна гэтай згуртованасці і шчыльнасці, што Глыбоцкі, т[ак] ск[азаць], памёр... — На момант апублікавання А. Бабарэкам артыкулу А. Дудар (Т. Глыбоцкі) знаходзіўся ў высылцы ў Смаленску як аўтар „контррэвалюцыйных“ вершаў. Гл. пра гэта ў кнізе: Міхнюк У. Арыштаваць у высылцы: Дакументальны нарыс пра Алеся Дудара. — Мінск: БелНДІДАС, 1996.

„Песня окупаций“ — частка паэмы Я. Пушчы „Цень Консула“ (Узвышша, 1928, № 2).

„Язэп Крушынскі“ — раман З. Бядулі (Узвышша. 1928. № 1 — 5; 1931. № 1 — 4, 10 — 12).

„Краса маладосці“, „Агні сусвету“ — нізкі вершаў П. Глебкі (Узвышша. 1927. № 4; 1928. № 1).

„Рабінавае ішчасце“ — паэма М. Лужаніна (Узвышша. 1928. № 3).

„Дома“ — верш М. Лужаніна (Узвышша. 1927. № 4).

„Калі асядае муць“ — паэма Т. Кляшторнага (Узвышша. 1927. № 6; 1928. № 2, 3).

„...Для мяне, наадварот, ідэальнае ёсць нішто іншае, як перакладзенае (пераведзенае) і пераапрацаванае ў чалавецкай галаве матар’яльнае“. — Цытата з працы К. Маркса „Капітал“. Гл. адпаведную заўвагу ў камэнтары да артыкулу „Поэзія як уяўленне: Некаторыя думкі пра пролетарскую школу поэзіі“.

„Грахі чубатыя“ — паэма У. Дубоўкі (зб. „Трысьце“, 1925).

„...всякий шаг практического движения важнее дюжины программ“. — Цытата зь ліста К. Маркса да В. Браке ад 5 траўня 1875 г.

Поэзія як уяўленне: Некаторыя думкі пра пролетарскую школу поэзіі (с. 492)

Друкуецца з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 76, арк. 1 — 23. Датуецца паводле аўтарскай заўвагі (у гэтым выданні — зноска № 5): „З дакладу, чытанага на адчыненні сёлетняга літаратурнага сезону „Узвышша“ 4 кастрычніка“.

Урыўкі з артыкулу ўпершыню апублікаваны ў выданні: Скарыніч: Літ.-навука. гадавік. Вып. 4 / Уклад. А. Каўка. — Мінск: Бел. кнігазбор, 1999. С. 117 — 122. Публікацыя ўладзіміра Конана, які зьмясціў у якасці прадмовы артыкул «Баронячыся „пралетарскасцю“». Разважаючы пра вымушаныя рэвэррансы ўзвышэнцаў у бок пралетарскай ідэалёгіі, даследчык зазначаў: „Гэткі „пралетарскі“ зарок у сярэдзіне 1920-х гадоў быў ня толькі палітычным рамантызмам таленавітай, але абязбожанай, пазбаўленай традыцыі крытычнага скептыцызму ў адносінах да ўсякага таталітарызму сялянскай інтэлігенцыі, але і сялянскай хітрасцю. Бо ў яе не было альтэрнатывы: альбо не бяз хітрасці супрацоўнічаць з бальшавікамі, альбо пакінуць свой народ і знікнуць з гістарычнай сцэны. Пасля гвалтоўнай індустрыялізацыі і яе аграрнага забеспячэння — яшчэ больш гвалтоўнай калектывізацыі (фактычна ліквідацыі сялянства) камуністычныя ілюзіі зніклі, засталася адна надзея — абхітрыць бальшавікоў, спадзявацца на развал іхняй імперыі.“

Вось у такіх абставінах пісаў Адам Бабарэка напярэдадні арышту свой даклад „Поэзія як уяўленне“ і артыкул „Супраць ветру“, замаскаваныя „марксысцкай ідэалёгіяй“ (Скарыніч. С. 114).

Параўнаньне першага (аўтограф; адз. зах. 76, арк. 1 — 23) і другога (машынапіс; тамсама, арк. 24 — 39) варыянтаў тэксту дазваляе ў дэталіх убачыць працэс гэтага „маскавання“. Аўтар, відаць, меў намер апублікаваць тэкст дакладу і таму спрабаваў надаць яму большую „ідэалёгічную вытрыманасць“, пра што сведчаць праўкі ў машынапісным варыянце (хоць, паводле сведчання А. Адамовіча, тэкст усё адно

не прайшоў цензуру; гл. камэнтар да матэрыялу „Сучасная беларуская літаратура [Урыўкі з уводзінаў у курс лекцый]“. Так, асобныя словы, фразы і даволі буйныя фрагменты тэксту былі перакрэслены (у нашым выданні яны вылучаны курсівам). Гэта найперш датычыць згадак пра аквітызм і ўзвышэнства (заменены аўтарам на больш нейтральна-агульнае „новая (сучасная) пролетарская поэзія“), грамадзка-палітычнай тэрміналогіі (замены слова „соцыяльны“ на „клясавы“, „соцыяльна-клясавы“ ці „пролетарскі“), а таксама г. зв. „нацдэмаўскай“ лексыкі (у прыватнасці, слова „кругабег“ паўсюль заменена на агульнаўжывальнае „этап“). Таксама некаторыя словы былі заменены, выкраслены альбо ўстаўлены пазьней, што было абумоўлена ня толькі ідэалогічнымі, але й стылістычнымі прычынамі.

...гэта на ступень соцыяльна-мастацкага вызначэння. — Пазьней заменена на „клясавы-мастацкага“.

...калі называлі нас „сэктаю“, „масонскай ложаю“. — У аўтара „люжаю“. Падобныя выказванні пра „ўзвышша“ характэрныя, напрыклад, для артыкулаў Т. Глыбоцкага (А. Дудара): „Паступовае замыканьне ў сваю ракавіну, адыход ад літаратурнага жыцця Беларусі зрабілі ўжо і цяпер „ўзвышша“ нейкаю патаемнаю сэктаю, дзе, як у масонскай лёжы, ідзе сваё нічым не звязанае з надворным сьветам жыццё“ (Глыбоцкі Т. Літаратурныя сэктанты // Глыбоцкі Т. Пра гашы літаратурныя справы. — Менск: БДВ, 1928. С. 186).

...хоць яно і мае адзіную програму... — Пазьней заменена на „хоць яно і мела“.

Не для таго ж бо Кастрычнікавая рэволюцыя... — Слова „Кастрычнікавая“ ўстаўлена пазьней.

...ў тэорыі пролетарскай поэзіі як **мастацкага кірунку**. — Словы „мастацкага кірунку“ вылучаны пазьней.

...ўзяўшы за адыходны пункт сваю ўзвышэнскую практыку... — Пазьней заменена на „ўзяўшы за адыходны пункт практыку суч[аснай] прол[етарскай] поэзіі“.

...ў нас няма падстаў адмаўляцца ад таго новага, што мы ўжо здолелі ўнесці сваё творчасьцю. — Пазьней заменена на „ў нас няма падстаў адмаўляцца ад таго новага, што прол[етарская] поэзія ўжо здолела ўнесці сваё творчасьцю“.

Усведамленьне яго конструкцыйнага прынцыпу... — Пазьней заменена на „Усведамленьне конструкцыйнага гэтага новага прынцыпу...“.

Гэта — аквітызм пролетарскай поэзіі... — Пазьней заменена на „Гэта — кірунак пролетарскай поэзіі...“.

Для ўзвышэнца і яго чытача слова аквітызм — ня новае слова. — Пазьней заменена на „Чытачу „ўзвышша“ спатыкала некалькі разоў слова аквітызм“.

„Аквітызм творчасьці Ул. Дубоўкі“ — Бабарэка А. Аквітызм у творчасьці У. Дубоўкі (ўзвышша. 1928. № 2. С. 111 — 120). Гл. адпаведны артыкул у нашым выданні.

„ўзвышша“ перад новым годам БССР — Артыкул друкаваўся як рэдакцыйны, бяз подпісу А. Бабарэкі (ўзвышша. 1928. № 6. С. 104 — 106). (Заўвага У. Конана.)

...пад тытулам „ўзвышэнская поэзія“ ў № 6 „ўзвышша“. — У пачатковым варыянце памылка: у № 5. Праца апублікавана ў 1929 г. Гл. адпаведны артыкул у нашым выданні.

У сучасны-ж момант перад ім стала задача ўзьняцца на ступень... — Пазьней заменена на „У сучасны-ж момант ён мае тэндэнцыю ўзьняцца на ступень...“.

...аквітызм павінен стаць зброяй... — Пазьней заменена на „аквітызм становіцца зброяй“.

...ён павінен перайсці ў мастацкую катэгорыю нашай поэзіі. — Пазьней заменена на „ён пераходзіць у мастацкую катэгорыю поэзіі“.

А гэта і вымагае ад нас усведамленьня аквітызму ня толькі як наяўнае зьявы, але і як паняцця нашай, т[ак] ск[азаць], норматывнай поэтыкі, іначай кажучы,

як паняцця нашай мастацкай орыентацыі. — Пазьней заменена на „Гэта вымагае ад нас усведамленьня аквітызму як паняцця аб кірунку мастацкай орыентацыі на прайздзеным этапе нашага разьвіцця“.

І гэта-ж патрабуе выяўленьня нашага дачынення да яго на гэтым этапе. — Сказ устаўлены пазьней.

...наконт асноўнага прынцыпу аквітызму... — Пазьней заменена на „наконт асноўнага прынцыпу новай пролетарскай поэзіі“.

На практыцы яно ажыццяўляецца праз мастацкую творчасць поэтаў і пісьменьнікаў, якія аб'яднаны адзінствам гэтага разуменьня, якія гэта разуменьне ператвараюць практыкай свае творчасці ў адчувальныя факты поэзіі... — Пазьней заменена на „На практыцы яно ажыццяўляецца мастацкай творчасцю пэўнай групы поэтаў і пісьменьнікаў, якія аб'яднаны адзінствам гэтага разуменьня. Праз іх гэта разуменьне ператвараецца ў адчувальныя факты поэзіі...“.

Гэтае разуменьне, уласне, і зьяўляе крытэры... — Пазьней заменена на „Яно, уласне, і зьяўляе крытэры...“.

Сымболізм, скажам, ёсьць абмежаваньне поэзіі... — Пазьней заменена на „Сымболізм, скажам, ёсьць вынік абмежаваньня поэзіі...“.

...соцыялістычным разуменьнем поэзіі. — У пачатковым варыянце было „пролетарскім разуменьнем поэзіі“ (без вылучэньня); фрагмэнт рыскай не аддзяляўся.

...такі факт, як тое, што папутнікі любяць называць пролетарскіх поэтаў на гэтай стадыі сваімі папутнікамі. — Пачаткова было: „такі факт, як называньне папутнікамі пролетарскіх поэтаў сваімі папутнікамі“.

...і якая перакрываеца непасрэдна і з расійскім сымболізмам (Блок, Брусаў). — У пачатковым варыянце: „...а таксама праз іх вырастае і з расійскага сымболізму“.

Характэрнай асаблівасьцю гэтага кругабегу ў разьвіцці пролетарскай поэзіі ёсьць пераймальнасьць форм і сродкаў... — У пачатковым варыянце: „Гэты кругабег у разьвіцці пролетарскай поэзіі характарызуецца пераймальнасьцю форм і сродкаў...“.

...нэгатыўным перайманьнем. — Вылучана пазьней; пазьней і дададзена зноска.

„Узвышша“ ў асноўным гэту стадыю... — Слова „ў асноўным“ вылучаны пазьней.

Але ў даным разе гэта пакуль што непатрэбна. — Пазьней заменена на „Але ў даным разе важна ня гэта“.

„У абарону маладой поэзіі“ — артыкул Я. Пушчы (Савецкая Беларусь. 1929. 27 кастр.).

...шчыльны зьвязваецца з **соцыяльным азначэньнем**... — Пазьней заменена на „соцыяльна-клясавым азначэньнем“.

...пролетарскай поэзіі як **соцыяльнага кірунку**... — Слова „соцыяльнага“ вылучана пазьней.

...яна пачынае кругабег **самастойнай** творчасці. — Слова „кругабег“ пазьней заменена на „этап“.

...з новымі **мастацкімі** прынцыпамі творчасці... — Слова „мастацкімі“ вылучана пазьней.

...пачынае кругабег **самастойнай** творчасці. — Слова „самастойнай“ вылучана пазьней.

У беларускіх умовах на даным этапе разьвіцця такой мастацкай школы становіцца аквітызм — гэта асабае разуменьне поэзіі, якое, разьвіваючыся практыкай узвышэнскай поэзіі, выявілася як найбольш моцнае і пладатворнае, найбольш самастойнае ў творчасці. — Пазьней заменена на „У беларускіх умовах

на даным этапе разьвіцця такой мастацкаю школай становіцца *тая ўзвышэнская поэзія, якая адзначаецца сваеасаблівым пролетарскім і разуменьне[м] поэзіі і якая выявілася як найбольш моцная і пладатворная, найбольш самастойная ў творчасці*“.

Што такое аквітызм? На гэта мы можам папярэдне адказаць так: аквітызм — гэта пераход... — Пазьней заменена на „Гэта поэзія на даным этапе ёсць пераход...“.

...галоўнага героя нашай эпохі — гэта пролетарыяту. — Дададзена пазьней, як і рыска пасля абзацу. Словы „соцыяльнае ўяўленьне“, што папярэднічаюць гэтай фразе, пазьней заменены на „пролетарскае ўяўленьне“.

...становіць у сабе сучасную поэзію. — Пазьней заменена на „становіць сабою ў патэнцый сучасную поэзію“.

Для прадстаўнікоў клясычнай поэзіі існасцю поэзіі было боскае натхненне (нядарам яны любяць параўноўваць поэта з прарокам)... — Пад клясыцызмам А. Бабарэка [у дадзеным выпадку. — *Рэд.*] у кантэксьце свайго часу разумеў не клясыцызм у спецыфічным значэнні гэтага паняцця як канкрэтна-гістарычны мэтад, кірунак і стыль мастацкай культуры XVIII — першай чвэрці XIX ст., а класічнае мастацтва, як яно выявілася ў Заходняй Эўропе, Польшчы і Расеі пераважна ў мастацкай літаратуры, жывапісу і музыцы XVII — XIX стст., а ў Беларусі — у першай чвэрці XX ст. (*Заўвага У. Конана.*)

...для нас-жа ўсё сакрэт натхнення ва ўяўленьні, як процэсе ператварэння матар’яльнага ў ідэальнае, што адбываецца ў чалавечай галаве. — Гэтая тэза сфармулявана К. Марксам у працы „Капітал“ (гл. камэнтар да артыкулу „Узвышэнская поэзія“). Тым ня менш нават адсылкі да твораў клясыкаў марксізму-ленінізму ня выратавалі артыкул, які ўжо на стадыі рукапісу быў жорстка раскрытыкаваны бальшавіцкімі ідэолягамі. Паводле сьведчаньня А. Адамовіча, высакапастаўлены партыйны крытык А. Канакоцін, заўважыўшы ў працы А. Бабарэкі гэтую тэзу (але без спасылкі на Маркса), „па-грубіянску абсек яго на гэтых-жа Марксовых словах: „Што адбывалася ў галаве А. Бабарэкі ў той час, калі ён гэта пісаў, меркаваць цяжка, але з усяго больш-менш ясна, што Бабарэка стаіць за адрыў паэзіі ад сацыяльных працэсаў“ (О. Канакоцін. Літаратура — зброя клясавай барацьбы. Менск, 1931, б. 80 — 81), і Бабарэкава праца ня была дапушчаная да друку...“ (Адамовіч А. Да гісторыі беларускае літаратуры. — Менск: Выдавец ІП Зьміцер Колас, 2005. С. 1137).

Вось гэта ўяўленьне і зьяўляецца асновай аквітызму як узвышэнскай школы пролетарскай поэзіі на даным этапе яе разьвіцця. — Пазьней заменена на „Яно — аснова мастацкай школы пролетарскай поэзіі на даным этапе яе разьвіцця“.

Гэта думка ёсць арганічны вынік узвышэнскай творчай практыкі, праверанай на практыцы іншых поэтаў. — Пазьней заменена на „Гэтак усведамляецца творчая практыка ў сучаснай пролетарскай поэзіі, правераемая творчасцю паасобных поэтаў“.

Вось на гэтую ступень у суч[асны] момант і робіць пераход пролет[арская] поэзія Беларусі. — Сказ дададзены пазьней.

Перадусім аквітызм адрозьнівае тры моманты ў паняцці ўяўленьня... — Пазьней заменена на „Гаворачы пра ўяўленьне, трэба мець на ўвазе тры моманты ў гэтым паняцці...“.

Вось гэта менавіта ўяўленьне і становіцца для аквітызму адзіным спосабам пролетарскай поэзіі. — Пазьней заменена на „Вось гэта менавіта ўяўленьне і становіцца ў сучасны момант адзіным спосабам пролетарскай поэзіі“.

З гэтага часу поэзія мысьліць процэсамі... — Словы „мысьліць процэсамі“ вылучаны пазьней.

З паданага прыкладу... — Творы, аналізам якіх А. Бабарэка паспрабаваў праілюстраваць сваю тэорыю аквітызму як сацыяльна-творчага ўяўленьня — па-

эмы „І пурпуровых ветразей узьвівы...“ Уладзімера Дубоўкі (1929), „Песьня вайны“ (1927) і „Цень Консула“ (1928) Язэпа Пушчы, — сталі повадам ідэялігічных нападкаў на пісьменьнікаў, іх арышту і высланьня ў Расею (1930), а пазьней (1937) доўгатэрміновага зьняволеньня на катарзе. (*Заўвага У. Конана.*)

...*нявычэрпныя крыніцы новых мастацкіх сродкаў і спосабаў... — Слова „мастацкіх“ дададзена пазьней.*

...*вялікі процэс соцыялістычнае перабудовы сьвету. — Слова „соцыялістычнае“ дададзена пазьней.*

...*адзіным мэтадам яе ёсьць мэтад дыялектычнага матар’ялізму... — Устаўлена пазьней.*

[Плянны і накіды лекцый і аглядных артыкулаў па гісторыі беларускай літаратуры] (с. 503)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 51, арк. 1 — 6 адв., 8 — 9 адв., 14 — 16, 18 адв. — 19.

Першыя два пункты пляну [1] разгорнуты аўтарам у артыкуле „Беларуская літаратура да Х гадавіны БССР: Стэзаваны агляд“.

...(*уступленьне аднаго атраду бел[арускай] літ[аратуры] „Маладняка“ ў ВОАП і ў зьвязку з гэтым самарэарганізаваньне яго ў БелАПП*)... — ВОАП — Всесоюзное объединение ассоциаций пролетарских писателей. 25 — 28 лістапада 1928 г. адбыўся 2-і Ёсебеларускі зьезд „Маладняка“, які абвясціў пра рэарганізацыю аб’яднаньня ў Беларускаю асацыяцыю пралетарскіх пісьменьнікаў. Статут БелАПП прыняты 10 сакавіка 1929 г.

...*пераклады (асабліва Ёл. Дубоўкі ва „Узвышшы“)*... — У часопісе „Ўзвышша“ ў перакладзе У. Дубоўкі друкаваліся вершы Ю. Яноніса (зь літоўскае мовы; 1927, № 2), С. Шырвані (з азербайджанскае; тамсама, № 4), М. С. Ордубадзкага (з азербайджанскае; 1928, № 3), К. Каладзэ (з грузінскае; тамсама), Э. Чарэнца (з армянскае; тамсама, № 4), В. Брусава (з расейскае; 1929, № 7).

...(*гл. пераклады з нямецкай у „Полымі“, пачатыя ў свой час „Узвышшам“*)... — Ва „Ўзвышшы“, 1927, № 2, у перакладзе А. Дыліса было апублікавана апавяданьне нямецкага пісьменьніка Ф. Вайскопфа „Салдат рэвалюцыі“.

1. *Заява ў ЦК КП(б)Б ад 26 мая 1926 г.* — Гл. дакумэнт № 12 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня).

2. *Заява ў ЦК КП(б)Б ад 1926 г.* — Так у аўтара (прапушчана месца). Верагодна, акрамя папярэдняй заявы, узвышэнцы даслалі ў ЦК КП(б)Б яшчэ адну, зьмест якой нам невядомы.

3. *Ліст у рэд[акцыі] „С[авецкай] Б[еларусі]“ і „З[вязды]“ ад 1926 г.* — Так у аўтара (прапушчана месца). Пісьменьнікі К. Чорны, К. Крапіва, П. Глебка, У. Дубоўка, М. Лужанін, Я. Пушча, А. Бабарэка, С. Дарожны і В. Шашалевіч даслалі ў рэдакцыі газэт ліст, у якім гаварылася: «...Мы выйшлі з „Маладняка“ 27 траўня г. г., не згаджаючыся з мэтадамі працы арганізацыі і яе характарыстыкай сучаснага становішча беларускай пралетарскай літаратуры». „Савецкая Беларусь“ апублікавала ліст 10 ліпеня 1926 г.

4. *Паведам[леньне] ад ЦК КП(б)Б ад 1926 г. аб магчымасьці арганізацыі.* — Гл. дакумэнт № 13 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня).

5. *Статут і тэзы „Узвышша“ і іх зацьверджаньне ад — Гл. дакумэнты № 16, 30 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня). На афіцыйным узроўні Статут „Узвышша“ быў зацьверджаны 3 сьнежня 1926 г.*

6. Паведамленьне ў газэтах аб арганіз[ацыі]. — Напрыклад, у „Савецкай Беларусі“ паведамленьне пра стварэньне „Ўзвышша“ зьявілася 12 кастрычніка 1926 г.

7. Арганізацыйная праца — каштарыс. — Пра гэта гл. Пратакол № 11 Пасяджэньня ЦБ „Маладняка“ ад 26 мая 1926 г. (дакумэнт № 11 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“, том 2 нашага выданьня).

8. Удзел у „Чырвоным с[ейбіце]“. — „Чырвоны сейбіт“ — ілюстраваны літаратурна-мастацкі дадатак да газэты „Савецкая Беларусь“. Выдаваўся ў Менску з кастрычніка 1926 да сьнежня 1928 г. На старонках часопісу публікаваліся творы сяброў „Ўзвышша“: А. Бабарэкі, П. Глебкі, С. Дарожнага, У. Дубоўкі, У. Жылкі, Л. Калюгі, К. Крапівы, Т. Кляшторнага, М. Лужаніна, А. Мрыя, Я. Пушчы, К. Чорнага.

10. Дэкларацыя „Мал[адняка]“ і іншыя арт[ыкулы] Дуд[ара]. 28/XI–26 г. — Дэкларацыя „Маладняка“ была апублікавана 30 сьнежня 1924 г. у газэце „Савецкая Беларусь“. З запісу А. Бабарэкі вынікае, што асноўным яе аўтарам быў А. Дудар.

11. „Маладняк“ № 9, артыкул Глыбоцкага. — Глыбоцкі Т. [А. Дудар]. Аб „фальшы камэртонаў“ // Маладняк. 1926. № 9.

12. „Читатель“ аб „Чырвоным с[ейбіце]“. — Читатель [А. Крыніцкі]. Заметки читателя // Зьвязда. 1926. 5 сьнеж.

„Надзьвіньне“ (правільна: „Надзьвіньне“) — літаратурны зборнік Полацкай філіі „Маладняка“, выйшаў у 1926 г.

15. Комунікат „Ўзвышша“. — Савецкая Беларусь. 1926. 15 сьнеж. Гл. таксама „Тэзісы да пытаньня аб утварэньні „Ўзвышша“ (дакумэнт № 30 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“, том 2 нашага выданьня).

1. Дэкларацыя „Мал[адняка]“. 1924. — Гл. вышэй.

2. „Рожкі са старымі“. — 2 студзеня 1925 г. у менскім Доме працаўнікоў асьветы адбылася вечарына „Маладняка“ пад лёзунгам „У рожкі са старымі“. З тэарэтычнымі дакладамі на вечарыне выступілі А. Бабарэка і Я. Пушча.

3. „Вясну радзіла восень“. — Гл. адпаведны артыкул А. Бабарэкі ў гэтым разьдзеле.

4. Арганізацыя філіяў. — Першая філія „Маладняка“ — Маскоўская — узнікла ў красавіку 1924 г.; пазьней, цягам 1924 — 1925 гг., утварыліся Аршанская, Барысаўская, Віцебская, Гомельская, Калінінская, Ленінградзкая, Магілёўская, Полацкая, Слуцкая філіі.

5. Зварот Дуб[оўкі] і Алекс[андровіча]. „Усеб[еларускае] аб’ядн[аньне]“. — Статус Усебеларускага аб’яднаньня паэтаў і пісьменьнікаў згуртаваньне „Маладняк“ набыло ў красавіку 1924 г. пасля ўтварэньня Маскоўскай (заснавальнік У. Дубоўка) і Віцебскай (заснавальнік А. Александровіч) філій.

6. Пленум Ц.Б. і дакл[ад] Баб[арэкі]. 25 г. — Маецца на ўвазе Пленум Цэнтральнага Бюро Усебеларускага аб’яднаньня паэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ (21 — 23 сакавіка 1925 г.), на якім А. Бабарэка прачытаў даклад „Маладняк“ і яго месца ў літаратуры. Гл. артыкул „Вясну радзіла восень“ і камэнтар да яго, а таксама дакумэнт № 6 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (т. 2).

7. «Кніжніца „Мал[адняка]“, арг[анізаваная] Дуб[оўкам]. — Кніжная сэрыя, якая выдавалася Цэнтральным Бюро „Маладняка“ на працягу 1925 — 1926 гг. Усяго ў сэрыі выйшла каля 60 кніг паэзіі і прозы сяброў аб’яднаньня.

9. Арганізацыя філій і выд[аньне] „Кал[інінскага] Мал[адняка]“. — На працягу 1924 — 1925 гг. было ўтворана 14 філій „Маладняка“ ў гарадах Беларусі і за яе межамі. Часопіс „Маладняк Калініншчыны“ выдаваўся Калінінскай філіяй „Маладняка“ ў Клімавічах у 1924 — 1926 гг.

10. Зьезд „Мал[адняка]“ — дакл[ад] Баб[арэкі]. — Даклад мае назву „Творчы шлях „Маладняка“. Гл. дакумэнт № 7 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня).

11. *Разборы твораў на фiл[iяx]. Тэзы Баб[арэкі]у „К[алiнiнскiм] М[аладняку]“*. — Гл. артыкул „Лiтаратура як зброя клясавага змаганьня i шлях да яе аўладаньня“ (упершыню — „Маладняк Калiнiншчыны“, 1925, № 2) у разьдзеле „Лiтаратурна-крытычныя працы“.

12. *Аб вершах Гурло дак[лад] Дуб[оўкі]*. — Тэкст дакладу ў архiве „Маладняка“ не захаваўся.

13. *Аб Дубоўку — дак[лад] Баб[арэкі]. Дубр[оўскі] — Дуд[ар], Алек[сандровiч], Капл[ан]*. — Гл. Пратакол № 1 агульнага сходу „Маладняка“ за 4/I 26 г. (дакумэнт № 8 у разьдзеле „Дакумэнты i матэрыялы“, том 2 нашага выданьня).

14. *Аб вершах Александр[овiча]. 15. Аб верш[ах] Пушчы*. — Тэксты пратаколаў i дакладаў не захавалiся.

16. *Рэцэнзiя Бабар[экі] аб Якім[овiчу] i Я. Ч. аб Дубоўку*. — *Кудзер аб Дубоўку*. — Бабарэка А. — Бабарэка А. А. Якімовiч. Вершы. Выданьне ЦБ Маладняка. Менск, 1925 // Маладняк. 1926. № 2; Я. Ч. Форма i iдэолёгiя // Тамсама; Кудзер Я. Ул. Дубоўка. „Credo“. Вершы // Савецкая Беларусь. 1925. 16 сьнеж.

17. *Рэцэнзiя Кудзера аб Алек[сандровiчу] i Касов[iча] аб Александр[овiчу]*. — Кудзер Я. [Пушча Я.] Андрэй Александровiч. „Прозалаць“ // Савецкая Беларусь. 1926. 28 лют.; Касовiч З. Андрэй Александровiч. „Прозалаць“ // Маладняк. 1926. № 2.

18. *Заява Дуб[оўкі] i выхад з „Мал[адняка]“*. — Гл. дакумэнты № 11, 12 у разьдзеле „Дакумэнты i матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня).

2) „Лiрыка Чарота“. — Гл. артыкул „Лiрыка Мiхася Чарота“ ў гэтым разьдзеле.

3) „З далiн на ўзвышша“. — Гл. адпаведны артыкул А. Бабарэкі ў разьдзеле „Лiтаратурна-крытычныя працы“.

Баб[арэка] — Чар[от] — Кудз[ер] — Бабарэка А. Лiрыка Мiхася Чарота // Маладняк. 1925. № 9; згодна зь бiблiяграфiчным нататкам А. Бабарэкі (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 95, арк. 32), Я. Кудзер (Плашчынскі-Пушча), надрукаваў рэцэнзiю на паэму М. Чарота „Карчма“ пад крыштанiмам З. Ж. (Маладняк. 1926. № 2).

Баб[арэка], Кудзер — Дубоўка — Я. Ч. „Арш[анскі] Мал[адняк]“. — Бабарэка А. Аб разуменьнi мастацкай творчасцi i аб некаторых пытаннях у вивучэннi беларускай лiтаратуры (Узвышша. 1927. № 5); Творчасць Ул. Дубоўкі як форма нацыянальнай сьвяздомасцi пралетарскага характару (Тамсама. № 6), Творчасць Ул. Дубоўкі (Тамсама. 1928. № 1); Аквiтызм творчасцi Ул. Дубоўкі (Тамсама. № 2); Кудзер Я. Ул. Дубоўка. „Credo“. Вершы // Савецкая Беларусь. 1925. 16 сьнеж.; Я. Ч. Форма i iдэолёгiя // Маладняк. 1926. № 2; Дробуш С. Пра мастацтва i Дубоўку // Аршанскі Маладняк. 1926. № 2).

„Мал[адняк]“ — Пушча — „Арш[анскі] Мал[адняк]“. — Бiблiяграфiю артыкулаў i рэцэнзiй, прысьвечаных творчасцi Я. Пушчы, гл. у камэнтарах да крытычнага нарысу „Супраць ветру“ ў падразьдзеле „Працы, прысьвечаныя творчасцi Язэпа Пушчы“.

Бабар[эка] — Якім[овiч]. — Гл. рэцэнзiю „А. Якімовiч. Вершы. Выданьне ЦБ Маладняка. Менск, 1925“ у нашым выданьнi.

Бабар[эка] — Трус — „Сав[ецкая] Бел[арусь]“, „Полымя“. — Бабарэка А. „Вечер, вечер — буйны вечер!...“ // Маладняк. 1926. № 1; Т. Гр. П. Трус. Вершы // Савецкая Беларусь. 1925. 22 сьнеж.; Жылуновiч З. Купчастыя руні // Полымя. 1926. № 2; Байкоў М. П. Трус Ветры буйныя // Полымя. 1927. № 6.

„Вольны сьцяг“ — лiтаратурна-мастацкi i навукова-iлюстраваны часопiс. Выдаваўся ў Менску ў верасьнi 1920 — студзенi 1922 г.

„Адраджэньне“ — беларускае каапэрацыйна-выдавецкае таварыства. Iснавала ў Менску з красавiка да канца 1922 г. Рэарганiзавана ў выдавецтва „Савецкая Беларусь“.

„Арш[анскі] Мал[адняк]“ — лiтаратурна-мастацкi часопiс, якi ў 1925 — 1928 гг. выдавала Аршанская фiлiя „Маладняка“.

„Пол[ацкі] Мал[адняк]“ — Полацкая філія „Маладняка“ выдала тры літаратурныя альманахі: „Наддзвінне“ (1926), „Росквіт“ (1927) і „Зарніцы“ (1928).

„Маг[ілёўскі] Мал[адняк]“ — Магілёўская філія „Маладняка“ выдала літаратурны зборнік „Дняпроўскія ўсплёскі“ (1927).

...*Хто заглянуў у чужыя грудзі...* — цытата зь вершу Я. Купалы „Я ад вас далёка...“ (1910).

а) „Дурны мужык, як варона“. — Верш Ф. Багушэвіча (зб. „Дудка беларуская“, 1891).

а. „*усё да сэрца штось гавора...*“ — цытата зь вершу Я. Купалы „Грайце, песні“ (1911).

„Каб я князем быў...“ — верш Я. Купалы (1911).

„сягоння ўжо працярабіўся гэты шлях“ („М[аладняк] Я[нкі] К[упалу]“, 53) — Спасылка на кнігу „Маладняк Янку Купалу“ (Менск, 1925. С. 53), дзе зьмешчаны ў скароце верш Я. Купалы „Шляхам гадоў“, зь якога А. Бабарэка і прывёў цытату.

б) „*Усё жыўе і душу мае*“ — словы галоўнага героя паэмы Я. Коласа „Сымон Музыка“.

6. М. Багдановіч... — У арыгінале парушэнне нумарацыі: дублюецца пункт 6. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

а) *Жыцьцё рабі яшчэ цяжэй (песняю), і тады парвуцца духа пумы...* — У А. Гаруна: „Прашу цябе, сьпявай аб горы песень адну ты / І наш гаротны лёс рабі яшчэ цяжэй. / Тагды убачыш сам, парвуцца духа пумы“ („Паэту“, зб. „Матчын дар“, 1918).

1) *А ты, жывёлаў цар, ці-ж ты жывеш іначай?* — заключны радок вершу А. Гаруна „Жыцьцё“ (1917).

2) *На што пачаўся я ад Бога — чалавекам?* — заключны радок вершу А. Гаруна „Адбітак“ (зб. „Матчын дар“, 1918).

Казка „Чортава балота“. — Публікавалася ў выданьні: Сержпутовский А. К. Сказки и рассказы белорусов-полюшников. — СПб.: Изд. Отд. рус. языка и словесности Имп. Академии Наук, 1911. С. 171 — 173.

22. *Беларусь больш ня стане крыжам...* — Цытата зь вершу С. Дарожнага „Эх, люблю я Дон сіні ўвечар...“ (нізка „Я мінуўшчыны не шкадую“, 1925).

...*Гэй, наперад, покi сэрца...* — Цытата зь вершу Я. Купалы „Гэй, наперад!“ (1911).

Сучасная беларуская літаратура: [Урыўкі з уводзінаў у курс лекцый] (с. 513)

Друкуецца паводле выданьня: Адамовіч А. Да гісторыі беларускае літаратуры. — Менск: Выдавец ІП Зьміцер Колас, 2005. С. 1143 — 1145. Працытаваныя Антонам Адамовічам у артыкуле „Да пытаньня пра месца Праньцішка Багушэвіча ў гісторыі беларускае літаратуры“ (упершыню — у час. „Запісы Беларускага Інстытуту Літаратуры і Мастацтва“ (Мюнхэн), 1965, кн. 3) з наступнымі камэнтарамі й заўвагамі аўтара:

„У аўтара гэтых радкоў сярод жмені папераў, прыемным выпадкам выцалелых з усіх жыцьцёвых перагасаў, захаваліся ягоныя студэнцкія запісы з апошняга Бабарэкавага курсу, чытанага ім у Беларускім Дзяржаўным Унівэрсытэце ў Менску зусім напярэдадні арышту абодвых, і лектара й слухача, паміж іншых „нацдэмаў“ (у вадну й тую-ж ноч з 24 на 25 ліпеня 1930 г.). Курс быў пад афіцыйным назовам „Сучасная беларуская літаратура“ й чытаўся ў травені — чырвені 1930 г. на тагачасным IV курсе літаратурна-лінгвістычнага аддзяленьня пэдагагічнага факультэту Беларускага Дзяржаўнага Унівэрсытэту, запісы ведзеньня ў звычайнай тады аўтару як студэнту канспэктыўнай, сынаптыкальнай форме занатоўваньня асноўных тэзаў. [...]

Захаваўся запіс уводнае лекцыі (на асобным шматку паперы, бяз даты) і наступных па ёй лекцыяў, задатаваных 27, 29 травнем ды 8, 28, 29 чырвенем 1930 г. (у шшытку, першыя балоны якога пакінутыя пустымі на плянаваны перанос на іх запісу ўводнае лекцыі із таго шматка, так і ня зроблены). Усе запісы перадаюцца ў архіў Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва ў Нью-Ёрку“.

[Па словах Лявона Юрэвіча, спробы адшукаць у архіве БІНІМ гэтыя запісы засталіся беспаспяховымі. — *Рэд.*]

5. *Літаратура як ператварэнне матар’яльнага ў ідэальнае.* — Гэтую тэзу Бабарэка выставіў, паклікаючыся пры тым на адно з выказванняў Карла Маркса, у сваім дакладзе на трэйцім гадавым сходзе беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання „Ўзвышша“ 26 травня 1929 г. у Менску, выдрукаваным у часопісе „Ўзвышша“ (№ 6 за 1929 г.) пад загалоўкам „Ўзвышэнская паэзія (аналіз паняцця)“ (гл. разьдзел IV, на б. 88). Яшчэ больш разьвіваў ён яе ў дакладзе на наступным, чацьвертым гадавым сходзе згуртавання 26 травня 1930 г., але тэкст гэтага дакладу (пад загалоўкам „Паэзія як уяўленьне“) [у А. Адамовіча, відаць, недакладнасьць: даклад пад такім загалоўкам А. Бабарэка чытаў „на адчыненні... літаратурнага сэзону „Ўзвышша“ 4 кастрычніка“ 1929 г.; гл. адпаведны тэкст у нашым выданьні. — *Рэд.*] ня быў ужо прапушчаны цэнзураю да друку й пасяля стаўся аб’ектам зьдзеку высакапастаўленага партыйнага крытыка [А. Канакоціна. — *Рэд.*] якраз за гэтую тэзу й нат за Марксавыя словы ў ёй (пра гэта гл. у нашым артыкуле, паданым вышэй у зносьцы 2) [Адамовіч А. Да пабудовы навуковае гісторыі беларускае літаратуры // Запісы Беларускага Інстытуту Літаратуры і Мастацтва“ (Мюнхэн), 1965, кн. 3, ці: Адамовіч А. Да гісторыі беларускае літаратуры. С. 1113 — 1139. — *Рэд.*].

Літаратура як працэс, а ня рэч. — Калі гэтыя тэзы пра літаратуру як працэс, а ня рэч, не расьціну, Бабарэка разьвіваў яшчэ год раней, на кіраваным ім сэмінары зь беларускае літаратуры XIX в., студэнты падалі яму, што якраз і праф. Бузук у сваіх лекцыях з моваведы згадваў пра крытыку традыцыйных уяўленьняў пра мову як пра рэч, расьціну, арганізм, а не працэс, у тагачаснай заходняй лінгвістыцы. Добра памятаецца, як Бабарэка, зацікаўлены (і пэўна-ж, задаволены) гэткам неспадзяваным падтрыманьнем, тут-жа зазначыў, што гэта зусім супадае зь ягонай лініяй, бо літаратура, як паясьніў ён, ужо нат паводля этымалёгіі слова — збор літараў, ці бо значкоў, што замацоўваюць пісьмова гукі мовы, — значыцца, мову наагул, дык у найбольш агульным сэнсье літаратура — гэта найперш мова, адно замацаваная ў літарах. Ужо апыніўшыся ў ЗША, колькі год таму давялося набрысьці на адпаведнае выказваньне ведамага лінгвістага, праф. Отто Еспэрсэна, і якраз прыблізна з таго-ж часу (з 1928 г.) з крытыкаю ўяўленьняў пра мову як пра „нейкую самаісную рэч або субстанцыю, або — ужыўшы часта ўжываны выраз — як пра арганізм, што жыве й памірае, як нейкая расьціна ці кажны іншы арганізм“ (гл.: Otto Jespersen. *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View*. Harvard University Press, 1928, p. 4). [...]

Літаратурны працэс у папярэчным разрэзе — як працэс тварэньня-адтварэньня (твор — другі, сярэдні тэрмін у ім між крайніх: першага — творцы-аўтара ды трэцяга — адтваральніка — чытача й крытыка, чытача-крытыка). — Цікава прыраўнаваць да тэзы цытаванага кагадзе (у папярэдняй зносьцы) амэрыканскага аўтара [Маецца на ўвазе выданьне: Thomas Clark Pollock. *The Nature of Literature*. Princeton University Press, 1942, p. 13, 14. — *Рэд.*]: „Працэс, зь якім мы маем дачыненне ў літаратуры, складаны, а складаецца ня толькі зь літаратурнага „твору“, што становіць першую фазу, і з водгуку чытача, што становіць трэцяцю“ (цытаваная фраза на б. 203). Трэба дакінуць таксама, што як і гэты аўтар (асабліва на наступных па цытаванай балонах 203 — 206), Адам Бабарэка заўсёды вялікую ўвагу

аддаваў на „трэйці тэрмін“ (ці „фазу“) — на чытача (а за ім, у Бабарэкі, і крытыка — „адтваральніка“ наагул). Гэты аспект заўсёды закранаўся ў ягоных разглядах асобных твораў у форме рэцэнзій (прыкладам, на аповесьць Зьмітрака Бядулі „Салавей“ — гл.: *Узвышша*, № 2 за 1929 г., на б. 97, або на паэму Якуба Коласа „Новая зямля“ — у тым-жа часапісе, № 3 за 1929 г., на б. 101, або на раман Кузьмы Чорнага „Зямля“ — пашыраная рэцэнзія — „нарыс сынтэтычнага разуменьня твору“ — у тым самым часапісе, № 4 за 1929 г., на б. 78 — 79), або ў вагульных аглядах (як, прыкл., „Беларуская літаратура да Х гадавіны БССР“ — *Узвышша*, № 6, за 1928 г., на б. 101 — 102; прынцыповыя выказваньні маем і ў згаданай працы пра паэзію Ўладзімера Дубоўкі, у цытаваным уводным артыкуле да яе, у вапошнім разьдзеле VIII — *Узвышша*, № 5 за 1927 г., на б. 144 — 145, і ў наступным артыкуле — той-жа часапіс, № 6 за 1927 г., на б. 146 [маецца на ўвазе артыкул „Творчасьць Ул. Дубоўкі, як форма нацыянальнай сьвядомасьці пролетарскага характару“ — *Рэд.*]). І ў дадзеным дачыненні Адам Бабарэка папраўдзе быў адзіным у сваім часе — савецкая літаратураведа таго часу наагул уважала гэтка падыход за „немарксыстаўскі“, ды і дасюль ён застаецца там занябаны, як і ўвесь падыход да літаратурнага працэсу ў папярэчным разрэзе“. Тым-жа часам канцэпцыя літаратурнага працэсу „ў наўздоўжным разрэзе“ пакрысе ўсё-ж набыла пэўныя правы грамадзянства і ў савецкай літаратураведзе, яшчэ нат за сталінскімі часамі, і цяперака ёй апэруюць ужо нат у падручніках — як, прыкладам, у вадным з апошніх зь іх: Ф. М. Головенченко. Введение в литературоведение. Москва, 1964 — дзе гэтак, прыкладам, апісваецца гісторыя літаратуры: „Гісторыя літаратуры сыстэматызуе й дасьледуе ўвесь працэс літаратурнага разьвіцьця, азначае значаньне кожнага літаратурнага факту й зьявы ў гэтым працэсе, вызначае месца кожнага літаратурнага твору, кожнага пісьменьніка, літаратурнага кірунку“ (на б. 4) ды цэлы разьдзел (II) азагалоўлены „Літаратурны працэс“ (б. 57 — 82). Паранейшаму аднак цікавяцца ня гэтак самым літаратурным працэсам, як тым, што вонках яго, за ім, што ён „адлюстроўвае“, бо бач, „літаратурны працэс — гэта сваеасаблівае адлюстраваньне жыцьцёвых працэсаў, разьвіцьця клясавага змаганьня“ (на б. 57) — паранейшаму займаюцца найперш і найбольш „літаратурным эквівалентам“ гэтых „жыцьцёвых працэсаў“, „клясавага змаганьня“...

2. *Літаратура як расьціна*. — Гл. зноску 6 [да тэзы „Літаратура як працэс, а ня рэч. — *Рэд.*].

[Аб дачыненнях паміж „я“ і творам] (с. 514)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 40 — 40 адв. Нататка напісана алоўкам на аркушы ў лінейку, часткова „ўзвышшаўскім правапісам“ з надрадковымі пазначэньнямі для падваеньня зычных. Датуецца пачаткам 1930 г.

...,вынік дум і творчага гарэньня“... — словы з паэмы У. Дубоўкі „І пурпуровых ветразей узьвівы...“ (1929).

Л. Калюга. „Нядоля Заблоцкіх“ (с. 515)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 73, арк. 5 — 10 адв.

Першая частка аповесьці Л. Калюгі „Нядоля Заблоцкіх (Нягоды і лятученьні)“ была надрукавана ў час. „Полымя“, 1931, № 6–7, 9. Разгляду гэтай аповесьці А. Ба-

барэка прысьвяціў таксама два лісты да Антона Адамовіча ад 25 і 26 снежня 1931 г. (гл. №№ 63, 64 у разьдзеле „Лісты“). Адапаведна, артыкул датуецца канцом 1931 — пачаткам 1932 г.

Вылучаныя курсівам словы ў арыгінале закрэсьлены.

...*ў мясцовым матар’яле**. — Знак „*“, відаць, азначае адсылку да пункту *6 (гл. ніжэй па тэксьце).

*6 — так (двойчы) у аўтара.

...(*пар[аўнаем] з Пушч[авым]: „Маладосьць аддаў на расп[усту], а песьні сур[овым] пабо[м]“*)... — Недакладная цытата зь вершу „Песьня юнацтва“ (напісаны 8–XI–1926 г.). У Я. Пушчы: „Паэта юнацтва аддаў на распусту, / А песнь суровым пабо[м]...“.

Гэта не мастацтва, а дармовы дадатак да апрацоўкі людзей у пэўным кірунку, што вядзецца якой-небудзь „Ниваю“. — „Нива“ — папулярны расейскі штотыднёвы часопіс з дадаткамі. Выдаваўся з 1869 да верасня 1918 г. у Пецярбургу (з жніўня 1914 г. у Петраградзе) у выдавецтве А. Ф. Маркса. Меў танны падпісны кошт і працяглы час зьяўляўся самым распаўсюджаным расейскім выданьнем; быў своеасаблівай прыкметай правінцыйнай Расеі. Адзін з герояў аповесці „Нядоля Заблоцкіх“, настаўнік Зубрыцкі, захапляўся чытаньнем кніг — дармовых дадаткаў да „Нівы“, і бачыў сваё ўласнае жыццё таксама ў выглядзе раманаў ці аповесці — чакаў, калі ж пачнецца „першы разьдзел“, але насамрэч заставаўся ў „нуднай, нецікавай прадмове“.

Калі К. і Гл[ебка] выказваюцца пра „Н[ядолю] З[аблоцкіх]“... — Хто менавіта маецца на ўвазе пад скарачэньнем К. — дакладна невядома. Гэта можа быць адзін з крытыкаў канца 1920 — пачатку 1930-х гг.: Н. Кабакоў, А. Канакоцін, К. Крапіва, А. Кучар ці С. Куніцкі.

Што да Гл[ебкі], ды ці ведае ён, што такое суб’ектыўны ідэалізм? — Магчыма, падставай для такой кпінкі стаў артыкул П. Глебкі „Нацдэмаўшчына, замаскаваная марксысцкай фразай“ (гл. разьдзел „Дакумэнты і матэрыялы“ нашага выданьня), у якім той, кіруючыся бальшавіцкімі ідэалёгічнымі ўстаноўкамі, а фактычна — беспадстаўна, абвінавачвае А. Бабарэку ў ідэалізьме, фармалізьме і нацыянал-дэмакратызьме.

[На сьмерць „Ўзвышша“] (с. 520)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 61, арк. 1 — 2. Напісана алоўкам на адваротных баках блянкаў „Сведения о движении кладей в тоннах“. Датуецца сакавіком — красавіком 1932 г.

Разам з арыгіналам захоўваецца ксэракопія расшыфроўкі тэксту, зробленай Г. Запартыкай у 2000 г. (арк. 3).

Нагатка прысьвечана афіцыйнай самаліквідацыі „Ўзвышша“, якая адбылася ў снежні 1931 г. (гл. матэрыял № 39 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“). Запіс на тэму сьмерці „Ўзвышша“ ёсьць і ў дзёньнікавых запісах А. Бабарэкі „Развагі вольным часам“ ад 26 траўня 1932 г. (гл. № 9 у разьдзеле „Запісныя кніжкі, дзёньнікі“).

Фрагмэнты тэксту, вылучаныя ў публікацыі курсівам, у арыгінале закрэсьлены.

„ЛіМ“ — „Літаратура і мастацтва“, літаратурная і грамадзка-палітычная газета, выдаецца ў Менску з 26 лютага 1932 г. У адным зь першых нумароў зьмясьціла паведамленьне пра ліквідацыю „Ўзвышша“.

Хаджаіні (ад пэрс. ходжа) — пан, гаспадар дома (заўвага Г. Запартыкі).

[У. Дубоўка.] „Дзяўчына“ (с. 521)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 43, арк. 1 — 2 адв.

„Дзяўчына“ — паэтычны твор (паводле падзагалоўка — „Народная легенда“) У. Дубоўкі, напісаны ў 1922 г. і ўключаны ў зборнік „Трысьцё“ (1925). Яшчэ раз зьвярнуцца да гэтага твору (ужо ў высылцы) А. Бабарэку падштурхнулі разважаньні пра ролю дзяўчыны ў лёсе ягонага сябра Антося Адамовіча (гл. камэнтары да лістоў №№ 65 — 68).

Але дзейнасьць — словы ў арыгінале закрэсьлены.

[Асобныя нататкі пра літаратуру] (с. 522)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 36, арк. 7, 10, 9; адз. зах. 18, арк. 5; адз. зах. 57, арк. 1 — 1 адв., 7 адв.; адз. зах. 38, арк. 5; адз. зах. 59, арк. 5 адв.; 6, 8, 9, 18, 27 адв., 28, 43, 46 адв.; адз. зах. 50, арк. 38, 40 — 40 адв.; адз. зах. 1, арк. 12 — 14; адз. зах. 10, арк. 5 адв.; адз. зах. 67, арк. 24; адз. зах. 1, арк. 9; адз. зах. 9, арк. 2; адз. зах. 59, арк. 4, 5, 35. Датуецца 1926 — 1928 гг.

А. Гарун адкрыў, што прырода — найлеп[шы] настаўнік у жыцьці і што жыцьцё — у працы і змаганьні. — Пачатковы варыянт сказа: „**А. Гарун** адкрыў, што прырода — найлеп[шы] настаўнік у жыцьці і што працаю, і калектыўнай, магчыма дасягнуць красы жыцьця“.

На творы „Р[аніца]“... — Маецца на ўвазе верш Я. Пушчы (1925).

„*М[аладняк]*“ — орган досыць такі ўжо ў гадох. Ён служыць ужо сора 4 гады. — Адпаведна, нататка пісалася ў 1927 г.

Належыць орган усебапіту... — Г. зн. **Усебеларускаму аб’яднаньню паэтаў і пісьменьнікаў** (наватвор-абрэвіатура).

У жыцьці людзей многа і радасьці, і смутку... — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэсьлены. Пра „радасьць, якая зрабілася сумам“ гл. таксама тэксты „[Пра „забаўкі“ некаторых аўтараў]“ (падрозьдзел „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“), „Разважаньні Н-скага“ (разьдзел „Філязофія, эсэістыка“).

Р[адасьць] — час, калі было „сусьв[етнае] сьв[ята]“. — Намёк на зьмест вершу „Я малады“ А. Дудара (1924).

1) *А павін[ен] схіліць Б на згоду выдаць Ц. Б не згадж[аецца] і схіляе А на Ж (N), ад чаго А пагр[ажэе] няшч[асьцем]*. — Фрагмэнт уяўляе зь сябе накіды сюжэтай схемы нейкага твору (магчыма, толькі задуманага А. Бабарэкам). Падобныя схемы сюжэтных канструкцый гл. таксама ў „Думках, запісах розных гадоў“ (разьдзел „Запісныя кніжкі, дзёньнікі“).

...закіданым гразёю з „тутэйшых“ „отечественных“, як сказаў бы В[аронскі], падваротняў. — Саркастычная пэрыфраза: у артыкуле А. Варонскага „Ля склепу“ (1924) сустракаецца выраз „тывкнуць из-под зарубежной подворотни“.

Заўсёды знойдуцца людзі, якія будуць апраўдваць патрэбу блёкотыстых і грази... — Намёк на аўтара цыклю крытычных артыкулаў і рэцэнзій „З літаратурнага блёк-ноту“ Т. Глыбоцкага (А. Дудара).

„*Я хачу напісаць цікавае апавяданьне пра (-)*“ — Так у аўтара.

„*Верасьнёвыя ночы*“ — Апавяданьне К. Чорнага. Упершыню — Узвышша. 1928. № 4.

Мне цяжка гаварыць аб (...) пасьля яе прачытаньня. — Так у аўтара (пропуск са шматкроп’ем).

[Асобныя нататкі пра паэзію] (с. 535)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 58, арк. 6 адв. — 7 адв., 8 — 14, 13 — 13 адв., 15, 16 — 16 адв.; адз. зах. 34, арк. 11; адз. зах. 59, арк. 2, 10, 12, 13, 25. Датуецца 1926 — 1928 гг.

...*(сродкам для мэт вонку самой паэзіі)*... — Вылучаная курсівам частка сказу ў арыгінале ўзята ў дужкі і закрэслена.

Беларуская паэзія, нягледзячы на яе беднасць... — Вылучаны курсівам фрагмент у арыгінале закрэслены. Аўтарскія зноскі да яго адсылаюць да наступных публікацый: Ад беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання „Узвышша“ // *Узвышша*. 1927. № 1. С. 168 — 170; Багдановіч М. Забыты шлях // *Вольная Беларусь*. 1918. 28 крас.

Так, калі поэта гаворыць „песня — сяліб пазалота“... — Маецца на ўвазе Я. Пушча (верш „Эх, песня!“, 1925“).

І вось калі поэта называе свае песні цёмнавірымі... — Маецца на ўвазе верш Я. Пушчы „Ой ды песні мае цёмнавіры!“ (1924).

Колас быў сказаў: „О край родны, край прыгожы!“ — У паэме „Сымон Музыка“ (1911 — 1925).

Адсутнасць збегу вялікіх збегавых зычных. — Так у аўтара.

[Асобныя нататкі пра крытыку] (с. 545)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 57, арк. 1, 3 — 3 адв., 6, 11; адз. зах. 12; адз. зах. 38, арк. 8, 16, 22, 26 адв.; адз. зах. 50, арк. 38 адв.; адз. зах. 57, арк. 14. Датуецца 1926 — 1928 гг.

З гэтага боку калі глянуць на крыт[ыку]... — Так у аўтара (незавершаны сказ).

У нас ёсць выкрывацельства, шукацельства, дзяўканьне, пракурорства, паклёпства, данасіцельств[е]а, але няма крытыкі. — Падрабязней разгляд недахопаў тагачаснай крытыкі гл. у раздзеле „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“.

...*крытыка — гэта суд (ад крыіке).* — У грэцкай мове згаданае слова мае значэнне ‘суджэнне; майстэрства разьбіраць, судзіць’.

[Асобныя нататкі пра творчасць розных аўтараў] (с. 549)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 34, арк. 18 — 18 адв.; адз. зах. 208; арк. 3; адз. зах. 59, арк. 26 — 26 адв., 24 адв., 48; адз. зах. 50, арк. 41 адв.; адз. зах. 65, арк. 19; адз. зах. 59, арк. 24. Датуецца 1926 — 1928 гг.

Мікалай — герой рамана К. Чорнага „Зямля“.

„*Вечар*“ — апавяданьне К. Чорнага (упершыню — Маладняк. 1926. № 1).

„*Буланы*“ — апавяданьне К. Чорнага (упершыню — Маладняк. 1926. № 2).

„*Зьвіняць нячутыя дагэтуль гукі...*“ — Цытата зь вершу „...А Беларусь узняла ўтомленыя рукі...“, якім адкрываецца першы паэтычны зборнік Максіма Лужаніна „Крокі“ (Менск, 1928).

Вось хоць-бы кніжка [нрзб.]... — Назва кніжкі напісана скарачана і неразборліва.

Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы

Адама Бабарэку і Язэпа Пушчу звязвалі сяброўскія і творчыя стасункі, а пачынаючы прыкладна з 1925 г. Пушча-паэт стаў адным з галоўных аб'ектаў даследавання Бабарэкі-літаратуразнаўца. Артыкулы, рэцэнзіі нататкі, эскізы, чарнавыя накіды, прысьвечаныя творчасці Я. Пушчы, складаюць значную частку ад агульнага аб'ёму рукапіснай спадчыны А. Бабарэкі, таму было вырашана аб'яднаць іх у асобны падраздзел. Такое рашэнне абумоўлена яшчэ і тым, што тэксты ўзаемазвязаныя, пераклікаюцца ці часткова дублююцца па зьмесце і, магчыма, утвараюць разам агульны матэрыял, на аснове якога А. Бабарэка рыхтаваў выніковую працу-манаграфію пра жыццё і творчасць Я. Пушчы (гл. „Супроць ветру“).

Творы, якія траплялі ў поле інтарэсу крытыка, — вершы са зборнікаў „Раніца рыкае“, „Vita“, „Дні вясны“, паэтычныя нізкі „Асеньнія песьні“, „Лісты да сабакі“, паэмы „Песьня вайны“ і „Песьня акупацыі“. Часта адзін і той твор рабіўся аб'ектам усебаковага, падрабязнага даследавання, прыводзіўся як прыклад для ілюстрацыі таго ці іншага літаратурна-крытычнага палажэння. Так, на матэрыяле аднаго вершу „Раніцу шчэбет пільнуе...“ А. Бабарэка аналізуе вобразную і фанэтычную структуру паэтычнага твору, прыроду мэтафары, характар паэтычных перажыванняў, разглядае псыхалёгію творчасці і яе ўспрымання і іншыя літаратуразнаўчыя і эстэтычныя праблемы.

На жаль, ніводная з прац А. Бабарэкі пра Я. Пушчу ня ўбачыла сьвет. Галоўная прычына палягала ў тым, што Я. Пушча пэрыядычна рабіўся ахвярай выпадаў з боку крытыкаў-вуглярызатараў. Імкнучыся абараніць сябра, А. Бабарэка нават не паспяваў перапрацоўваць свае артыкулы з улікам фактаў новых крытычных нападак на Я. Пушчу і адпаведна — з новымі контраргумэнтамі супраць гэтых несправядлівых абвінавачанняў. Гл. таксама артыкулы 1927 — 1928 гг. „[Аб кампаніі крытыкаў супраць Я. Пушчы]“, „[Развагі, выкліканыя крытыкай твораў Я. Пушчы]“, „[Палеміка з Я. Пільным пра кнігу Я. Пушчы „Дні вясны“]“, „Запіскі [пра неразумьне Я. Пільным кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“]“, „[Палеміка з Я. Пільным пра верш Я. Пушчы „Рабіндранату Тагору“]“, „[А. Сянкевіч як чытач-рэцэнзэнт і яго тэорыя шукацельства]“, „[Адкрытая заўвага пра крытыку А. Сянкевічам твораў Я. Пушчы]“, „Адкрытыя лісты да чытача“ ў разьдзеле „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“.

[Формы быцця ў народнай песьні й паэзіі Я. Пушчы] (с. 557)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 52, арк. 1 — 1 адв. Датуецца прыблізна 1925 — 1926 г.: напісана пасля выхаду паэтычнага зборніка Я. Пушчы „Раніца рыкае“ (1925).

1. (Да песьні з мат[арыялаў] Шэйна, стар. 176–7.) — Аўтар спасылаецца на выданьне: Матэрыялы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном. Т. 1. Ч. 1. Бытовая и семейная жизнь белоруса в обрядах и песнях. — СПб., 1887.

„Дубровачка ай зялёная“ — Гэтую песню як прыклад спосабу выяўленьня моцы пачуцьця каханьня А. Бабарэка ў далейшым скарыстаў у працах „[Формальна-вобразныя асаблівасьці вершаў Я. Пушчы], „Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча“ (Варыянт 2), „Аб мастацкіх шляхох беларускай поэзіі“, „Супроць ветру“. Матыў песьні выкарыстаны Я. Пушчам у вершы „Не шуміце, вятры!“ (1926).

Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча (с. 559)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 67, арк. 7 — 7 адв., 10 — 10 адв., 8 — 9 адв., 11 — 12 адв.; адз. зах. 6, арк. 14 адв. — 15 адв. (Варыянт 1); адз. зах. 67, арк. 3 — 3 адв. (Варыянт 2); адз. зах. 67, арк. 13 — 14 адв.; адз. зах. 50, арк. 13 (Варыянт 3); адз. зах. 67, арк. 20 (Варыянт 4); адз. зах. 67, арк. 21 — 23 (Варыянт 5). Датуецца 1927 г. — паводле часу выдання апошняй з разгляданых у артыкуле кніг Я. Пушчы „Дні вясны“.

Захаваўся плян (адз. зах. 6, арк. 18) задуманай А. Бабарэкам працы, прысьвечанай разгляду творчасці Я. Пушчы ў агульным кантэксце тагачаснай беларускай літаратуры (часткова задума вылілася і ў напісанне кнігі „Супроць ветру“):

- 1) Агульн[ы] стан:
 - а) уяўлен[ьне] з аддал[енасці];
 - б) у поглядзе інш[ых];
 - в) у погл[ядзе] саміх дзейн[ых].
- 2) Стан агульн[ы]:
 - а) харак[тарыстыка] асобн[ых] ч[ленаў];
 - б) Пушч[а];
 - в) ураж[анні] аб ім перш[ыя].
- 3) Гіст[орыя] яго выст[упленняў]:
 - а) першае і яго хар[актарыстыка];
 - б) другое;
 - в) трэцяе.
- 4) Агул[ьныя] асаблів[асці] яго поэзіі:
 - а) асьвятл[еньне];
 - б) змест быцця поэт[а];
 - в) афармава[ная] хар[актарыстыка] агул[ьнага].
- 5) Асьвятленьне:
 - а) характ[арыстыка] асьв[ятлення] у адрэж[аністаў];
 - б) характ[арыстыка] асьв[ятлення] у мал[аднякоўцаў];
 - в) хар[актарыстыка] асьв[ятлення] [у] П[ушчы].
- 6) Быццё:
 - а) [у] адр[эжаністаў];
 - б) [у] мал[аднякоўцаў];
 - в) у П[ушчы].
- 7) Афармава[аньне]:
 - а) [у] адр[эжаністаў];
 - б) [у] мал[аднякоўцаў];
 - в) у П[ушчы].
- 8) Агульн[ыя] выв[ады] — ацэнка.

...„*Вяселей трэба йграць, хоць-бы струны парваць, хоць і сам мо' вясельлю ня рад*“ — Слова з вершу М. Чарота „Маладому песняру“ (1921).

„*Што-ж рабіць, калі дух юнацкі...*“ — Цытуецца верш А. Дудара „Я малады“ (1924).

І як прызнаецца поэт у гэтым жа вершы... — у вершы „Я ў песні пра вёску трыбуню...“ (ўпершыню — у зб. „Раніца рыкае“).

...*а кажучы словамі Гаруна, „у аграбленай хаце“...* — Слова з вершу А. Гаруна „Ты, мой брат, каго зваць беларусам“ (1910): „Ад дзядоў і ад прадзедаў, браце, /

Гэты скарб нам адзін захаваўся, / У сялянскай аграбленай хаце / Толькі ён незабраны застаўся“.

...для Гл[ыбоцкага], Др[ука], Галя зьяўляецца ісьцін[аю] для іх іх чытаньне... — Тодар Глыбоцкі, Сымон Друк, Аркадзь Галь — псеўданімы, пад якімі з крытычнымі артыкуламі (нярэдка — з элемэнтамі вульгарызатарства) выступалі паэты Алесь Дудар, Цішка Гартны, Андрэй Александровіч. Уключэньне іх А. Бабарэкам у адзін кантэкст мае тут іранічнае адценьне.

Узяць вынятку і прыпісаць да яе „.....“ — хіба чытаньне? — Так у аўтара.

Гл[ыбоцкі], напр[ыклад], хоча прыст[асаваць] П[ушчу] да сябе парадаю вучыцца і працаваць... — Напрыклад, у рэцэнзіі на зборнік Я. Пушчы „Дні вясны“: „Менш распачы, болей працы над сабою — вось той шлях, якім павінен пайсьці Пушча і які прывядзе яго, магчыма, да самых найлепшых вынікаў“ (Глыбоцкі Т. „Я сягонья ўсім чужы“ // Савецкая Беларусь. 1927. 18 верас.; ці: Глыбоцкі Т. Пра нашы літаратурныя справы. — Менск: БДВ, 1928. С. 163).

Язэп Пушча... прынёс у „Днёх вясны“, кажучы яго словамі, „душой сагрэты сьпеў... з лясоў“. — У Я. Пушчы: „Мой дзень даўно пасьпеў / І сыпле зерні слоў. / Душой сагрэты сьпеў / Прынёс я вам з лясоў“.

...яны абвінавацілі аўтара „Днёў вясны“ ў хворасьці і казалі, што яму патрэбна прайсьці нейкую „інфэкцыйную камеру“, каб стаць здаровым; у праціўным выпадку, казалі гэтыя, Я. Пушчы пагражае небясьпека быць на прынятым да... друку. — А. Бабарэка мае на ўвазе рэцэнзію Янкі Пільнага (адзін з псеўданімаў З. Жылуновіча), у якой той пісаў: „Пісьменніку трэба лячыцца, каб не спаралізаваць сябе. Яму трэба прайсьці інфэкцыйную камеру і збавіцца ад шкодных нарастаў, атруціўшых яго думкі і ўзбаламучыўшых яго настрой. [...] Толькі стромае жаданьне аўтара зборнічку ў бок шкадлівага ўпадніцтва зьвярнула на сябе ўвагу напісаўшага гэта... Увагу для папярэджаньня ня толькі яго (аўтара), а і выдавецтва...“ (Пільны Я. Язэп Пушча. Дні вясны // Полымя. 1927. № 5. С. 200).

...як казаў у свой час М. Багдановіч, на спажытак душы. — Адсылка да прازیчнага твору М. Багдановіча „Апокрыф“ (1913): „І адказаў яму [Пятру] Хрыстос: няма краіны без спажытку, бо сама краса і ёсьць той спажытак для душы“.

...яго поэзія была прыята паслякастрычнікавай беларускай літаратурай як новае адкрыцьне ў беларускай літаратуры і ахрышчана было на аналёгіі з вядомай плыню ў расійскай літаратуры таго часу, як імажынізм... — Насамрэч беларускім імажыністам пачаў называць сябе сам Я. Пушча. У сваім праграмным артыкуле „Вобраз у беларускай паэзіі“, надрукаваным пад псеўданімам Я. Кудзер (упершыню — „Радавая рунь“, 1924, № 2 (18 траўня)), ён напісаў пра сябе ў 3-й асобе: „За Чаротам таксама вясёла ўсьміхаюцца вобразы ў вершах зусім маладога паэта Я. Пушчы, які сябе сьведома лічыць беларускім імажыністам. І з гэтым нельга і не згадзіцца, бо хто дае такія сьмелыя і калярытныя вобразы, як ня Пушча...“ (Пушча Я. Збор твораў. У 2 т. Т. 1. Вершы, паэмы, артыкулы. 1922 — 1930. / Прадм. Л. Мазанік. — Мінск: Маст. літ., 1993. С. 264).

Поэта быў праў, калі казаў: „Я сёньня ўсім чужы“. — У вершы „Дружбакоў-таварышаў ня маю...“ (зб. „Дні вясны“; упершыню — Маладняк. 1926. № 4).

Ён апош[ні] вяск[овы] музыка, пад[няў] золата рانیцы зь сьмецьця... — Адсылка да вершу Я. Пушчы „Ой ты, хмелю!..“ (1925): „О, я веру, што радасьць паўдня / за кустом маіх песень ўсьміхнецца, бо я першы, што сьмела падняў / золата рانیцы з сьмецьця“.

Беларусь для Пушчы гэта ідэя, якая ўяўляецца ў вобразе свайго роду „прекрасной дамы“, сымб[алі] „блакітнае кветкі“ ром[антыкаў] або „васілька ў жыце“ („блакітная краска“ і[енскіх] романтыкаў). — Маецца на ўвазе блакітная квет-

ка, убачаная ў сьне галоўным героем раману нямецкага пісьменьніка-рамантыка Наваліса „Генрых фон Офтэрдынген“ (1799), дзе яна ўвасабляе сымбаль адвечнага імкненьня да ідэалу. „Васілёк у жыцце“ — вобраз з праявічнага твору Максіма Багдановіча „Апокрыф“ (1913), алегорыя мастака сярод працоўнага народу.

Ён як-бы яе рыцар, яе „Д[он] К[іхот]“... — Параўнаньне з галоўным героем аднайменнага раману Мігеля дэ Сэрвантэса.

„Идейны[й] запас всякого данного человека определяется и обогащ[ается] его отношениями к этому миру“. — Цытата з Г. Пляханава (Плеханов Г. Літэратура і эстетика. Т. 1. — М., 1958. С. 182).

...поэта Дубоўка ўзірае, што ў звычайнай праяве хіжыць вялікая сіла. — Адсылка да вершу У. Дубоўкі „Ня кожная была песьняй звоніць...“ зь нізкі „Кляновыя лісты“ (зб. „Трысьцё“, 1925).

sine ira et studio (лац.) — бяз гневу і прадурзятасьці.

Дзяўчына пле, што заблудзілася ў шуме дубровы... — Ідзеца пра народную песьню „Дубровачка ай зялёная“ (гл. таксама працы „[Формы быцьця ў народнай песьні й паэзіі Я. Пушчы], „Аб мастацкіх шляхах беларускай паэзіі“, „Супроць ветру“).

...прыдзе час — і выцьвітуць дум берагі. — У Я. Пушчы: „Мае ж творы паложачь на балыцы, / Бо ў іх выцьвітуць дум берагі“ („Не сядзець мне з хлапцамі“, 1925).

Язэп Пушча. Дні Вясны. Поэзіі. БДВ. Менск, 1927 (с. 579)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 67, арк. 1 — 2, 4 — 4 адв., 6; адз. зах. 50, арк. 3, 31, 34 (Варыянт 1); адз. зах. 7, арк. 1 — 2, 3 адв. — 4, 5 адв. (Варыянт 2); адз. зах. 10, арк. 6, 7, 9 — 10 адв. (Варыянт 3); адз. зах. 10, арк. 11, 12 (Варыянт 4); адз. зах. 10, арк. 13 (Варыянт 5); адз. зах. 50, арк. 2 адв., 5 адв. (Варыянт 6: Развагі й нататкі пра кнігу Я. Пушчы „Дні вясны“). Датуецца паводле часу выданьня разглядаанай кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“ — 1927 г.

...у сьвятле ёсьць цемра і ў цемры сьвятло. — У арыгінале: „...у сьвятле ёсьць цемра і цемра ў сьвятле“.

...спасабу пераходу „грубага жыцьця ў жомчуг“. — Адсылка да вершу М. Багдановіча „Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы...“ (1912):

Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы
Упадзе пясчынка хоць адна, —
Жомчугам патроху робіцца яна!
Калі ў дух мой западзе і заварушыцца
Там кавалак грубага жыцьця, —
У жомчуг зьвернецца ён сілай пачуцьця.

1) *перажываньне ўсяго таго...* — У арыгінале пункт 1 стаіць пасля пункту 4. Пры публікацыі парадак скарэктаваны.

4. *Што гэта за чалав[ек]?* — У арыгінале пасля пункту 4 ідзе 5. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

„Хоць вусны жаліла аса, хоць сьцюжа вяла з граніц...“, „Няхай рас[с]тупяцца вякі для лепшага ў жыцьці“ — Цытаты зь вершу „Я ведаю...“ (У Я. Пушчы — „для сьветлага ў жыцьці“).

„О, дар[агая] краіна, сына уцеш ты да сьлёз“... — Зь вершу „Вечнае Раньне-Мэсія...“.

...гэта Бел[арусь], будуч[ае], мінул[ае]. — Так у аўтара.

...„будуць бэсьціць адважных, што ўзняліся на ўзвышшы...“ — Цытата зь вершу А. Дудара „Скрыжалі“ (упершыню — Маладняк. 1926. № 3), напісанага пасля расколу ў „Маладняку“, што адбыўся 26 траўня 1926 г. Гл. таксама артыкул „[Пра прыёмы „здоровай“ крытыкі]“.

Каралішчавец — жыхар Каралішчавічаў, роднай вёскі Я. Пушчы (цяпер Менскі р-н).

...„хочацца... жыць, на бляск зары глядзець“. — Цытата зь вершу Я. Пушчы „Зялёны шум лясны“ (1926).

У гэтым дачынен[ьні] характэрны на[ступныя] параўнан[ьні] — „сьмяяцца дзіцем“ і „воўк у восень вые“. — Зь вершаў „Ад радасьці“ („Ад радасьці / Мне хочацца сьмяяцца дзіцем“) і „На дарогах крыжавых“.

...але „ўхіленьне аўтара зборнічку ў бое шкадлівага... упадніцтва...“ — Цытата з рэцэнзіі Я. Пільнага (З. Жылуновіча) на кнігу „Дні вясны“.

Зараз справа прыблізна вось якога парадку... — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэсьлены.

П[ушча] досыць шырока вядомы нашаму грамадзтву сваімі першымі поэт[ычнымі] выступленьнямі, поўнымі... — Так у аўтара (незавершаны сказ).

[Аб крытыцы чытачоў і зборніку Я. Пушчы „Дні вясны“] (с. 604)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 23, арк. 1 — 2 адв. (Варыянт 1); арк. 3 — 3 адв. (Варыянт 2). Датуецца паводле часу выхаду кнігі „Дні вясны“ — 1927 г.

...як радаваўся адзін глыбоцкі дудар з поваду падзей у літаратурным жыцьці Беларусі вясною 1926 году. — Верш А. Дудара „Маладняку“ („Усё прайшло...“), зь якога прыводзіцца цытата, датаваны 26 траўня 1926 г., г. зн. напісаны акурат у дзень выхаду А. Бабарэкі, У. Дубоўкі, К. Крапівы, Я. Пушчы, К. Чорнага з „Маладняка“.

Яно, між іншым, асьвядомлена ў дэкл[ярацыі] „Узв[ышша]“ тым пунктам, дзе гаворыцца аб „выраж[эньні] і фарм[аваньні] дыал[ектычна]-мат[ар’ялістычнага] сьветагляду“. — Гл. пункт 5 «Тэзісаў да пытаньня аб утварэньні „Узвышша“» (матэрыял № 30 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“ (том 2 нашага выданьня).

(1) *Адгэтуль... (1) Ёсьць...* — Верагодна, А. Бабарэка меркаваў устаіць у пазначаныя месцы іншыя фрагмэнты тэксту.

...а з другога — на легкавернасьці чытача і на думцы, на аўтарытэтах, безадказнасьці за свае пісаньні і на думцы, што ўсё пройдзе бяскарна... — Так у аўтара.

Творы як мова загадак (с. 609)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 13, арк. 1 — 1 адв.; адз. зах. 22, арк. 1 — 2. Датуецца паводле часу выхаду кнігі „Дні вясны“, у якой упершыню апублікаваны згаданы ў артыкуле верш Я. Пушчы „Я аддаў дню вясн[оваму] дань...“ (датуецца 10–XI–26 г.).

[Мае ўражаньні ад поэзіі Язэпа Пушчы] (с. 613)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 5, арк. 1 — 2. Датуецца паводле часу выхаду кнігі „Дні вясны“.

Зьмест артыкулу часткова дублюецца са зьместам варыянтаў 3, 4, 5 рэцэнзіі „Дні вясны. Поэзіі. БДВ. Менск, 1927“ (гл. камэнтар да гэтай працы).

Муж[ычы] Яз[эп] у анг[ельскай] сьв[ітцы]. — Вобраз, які паўстае з наступных радкоў Я. Пушчы: „Ой да скіну ня сёння дык заўтра / Я шаўро і ангельскую сьвітку. // Ды зноў апрануся папросту: / У зрэб’е, шарачак стракаты“ („Эх, песьня!“, 1925).

... („я ня знаю, каго цешыць?“)... — цытата зь вершу Я. Пушчы „На дарогах крыжавых“ (1926).

(*Сьвіст мэл[ёдый], разыгр[аных] ветрам на стр[унах] вечнасьці.* — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэсьлены.

[Слова і мастацтва:

Заўвагі аб формальнай школе і поэзіі Я. Пушчы] (с. 621)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 5, арк. 1 — 2. Датуецца 1927 г.

Фармальная школа — гл. камэнтар да артыкулу „Аб разуменьні мастацкай творчасьці і аб некаторых пытаннях у вывучэньні беларускай літаратуры“.

В. Шклоўскі азначае слова як рэч... — Гаворка ідзе аб працы В. Шклоўскага „Аб тэорыі прозы“ (1925), зь яе ўзята і цытата.

...*або па прынцыпу куставаньня, г. зн. строфы ўяўляюць сабою як-бы кусты...* — Ідэя параўнаньня структурных адзінак літаратурнага твору з кустамі і, адпаведна, тэорыя „прынцыпу куставаньня“ нарадзілася ў А. Бабарэкі падчас напісаньня артыкулу „Поэма „Сымон Музыка“ Якуба Коласа“ (гл. адпаведны тэкст у нашым выданьні).

„Слово производит действие“ — цытата з працы В. Шклоўскага „Аб тэорыі прозы“.

... „сакалінае слова, што жыве ў грудзёх“... — Вобраз зь вершу Я. Пушчы „Ой ды песьні мае цёмнавірыя!“ (1924): „Хоць я вырас, як сын той сабачы, / Ўсё ж жыве у грудзях сакалінае слова“.

У гэтым ён падобны С[ымону] М[узыку]... — Параўнаньне Я. Пушчы з героем паэмы Я. Коласа набывае далейшую распрацоўку ў артыкулах „Напярэдні. Эскіз вобразу“, „С[ымон] М[узыка] у горадзе“, нявыдадзенай кнізе „Супроць ветру“.

[Лірыка Язэпа Пушчы як поэтычная аўтабіяграфія] (с. 624)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 41 — 41 адв.; адз. зах. 50, арк. 27, 29; адз. зах. 9, арк. 2, 5 — 5 адв. (Варыянт 1); адз. зах. 9, арк. 3; адз. зах. 6, арк. 7 — 13 (Варыянт 2). Датуецца 1927 г.

„Дзядзька ў Вільні“ — разьдзел з паэмы Я. Коласа „Новая зямля“.

В.І. Ленін, кажучы пра Л. Талстога як люстру расійскай рэвалюцыі, пісаў... — Цытуецца артыкул У. Леніна „Лев Толстой как зеркало русской революции“ (Пролетарий. 1908. 11(24) сент. № 35).

4) прызнаньне **міру** як меры асабовага дабрабыту, „што міру — тое й бабінаму сыну“, ці „як людзі, так і я“, праз агульнае да асабовага, а не наадварот... — Гл. таксама артыкул „[Фармальна-вобразныя асаблівасьці вершаў Я. Пушчы]“.

Людзі на сьвет не раждаюцца поэтамі. — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэсьлены.

.....г. выдрукаваны Гэтыя вершы выклікалі У — Так у аўтара.

„Прывітаньне табе“, „Зазванеце“. „Дажынкавае“ — Вершы Я. Пушчы з кн. „Раніца рыкае“.

4) Сонца — 9) бліск[учым] пласк[оньнем]... — Так у аўтара.

Напярэдні. Эскіз вобразу (с. 634)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 50, арк. 43 адв. Датуецца 1927 г.

Пад эскізам запісаны вырыянт (закрэслены):

„Гавораць, крытыка справа крытыкаваць. Калі гэта так, я **сёньня ня** крытык. Я толькі чытач. Я чытаю творы П[ушчы], і дзіўным робіцца мне самому, перада мною ва ўяўлень[ні] паўстае жывы, цэльны вобраз поэты. Гэты вобраз я хачу нарысаваць словамі.

Ці чыталі вы „С[ымона] М[узыку]“ Як[уба] Кол[аса]? Там Кол[ас] **расказаў** пра С[ымона] М[узыку]. Менавіта **расказаў**“.

С[ымон] М[узыка] у горадзе (с. 635)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 16, арк. 1 — 1 адв. Датуецца 1927 г.

Закон[чыў] Я. Колас] поэму зваротам да чыт[ача] так[імі] слов[амі]... — У арыгінале сказ абрываецца. Канцоўка паэмы „Сымон Музыка“ выглядае наступным чынам:

Я разьвітаюся з Сымонам —
Тут круг замкнуў адзін, а там
Сваім звычайным ходам-гонам
Пачнуцца новыя кругі —
Яшчэ далёкі берагі,
Аб іх расказа повесьць вам
Ужо ня я, а хто другі.
Пайшоў Сымон свай пучінай,
Бо ён прыроджаны пясняр.
Панёс ён людзям песень дар —
Агонь душы і сэрца жар,
Панёс пяснярскай каляінай.
Рука ў руку зь ім і з ахвотай
Дзяўчына мілая ішла.
Пад сховам дзеўчага крыла
Гарнула далі пазалотай,
І не кранала іх журбота,
Не засмучала іх імгла.
І ўжо ў пучі, ідучы зь ёю,
Як надышоў той час-пара,
Дакончыў казку пра лілею
І пра пташыну-песняра.

3) *нявінна-дзіцяч[ая] найўнасьць...* — У аўтара парушана нумарацыя: прапушчаны пункт 3. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

б) *усе творы — гэта маніста, гісторыя моман[таў], кінофільм іх...* — Параўн. у 3-м варыянце працы „Язэп Пушча. Дні Вясны. Поэзіі. БДВ. Менск, 1927“: „Іх [Пушчавых песень. — *Рэд.*] складанасць такая, як у маністах. Усе элементы трымаюцца на нітцы настрою або адчування прыгожасці маністы слоў-вобразаў. Адзін ад другога яны не залежаць, яны раўнацэнны і раўнапраўны між сабою і адначасна ўсе яны ў дадзенай арганізацыі...“.

Гутарка наконт поэзіі Я. Пушчы (с. 638)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 79, арк. 1 — 2.

...„*еусны вясны васільковай сонечны солад нясуць*“... — Цытата зь вершу Я. Пушчы „Высіцца, высіцца арка...“ (1926).

[Казка пра дзіўнага і цікавага чалавека] (с. 640)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 4 — 4 адв. (Варыянт 1); адз. зах. 59, арк. 2 (Варыянт 2); адз. зах. 6, арк. 18 (Варыянт 3); адз. зах. 2, арк. 15. Датуецца 1927 г.

Тэкст (існуе ў некалькіх варыянтах) прыцягвае ўвагу сваёй казачнай формай, якую А. Бабарэка паспрабаваў надаць падзеям тагачаснага літаратурнага жыцця, у прыватнасці нападак крытыкаў на Я. Пушчу.

Вам лепш тады паслухаць такіх казачнікаў, як (...). — Так у аўтара. Мяркуючы па змесьце наступнага сказа, гаворка ідзе пра Тодара Глыбоцкага (А. Дудара).

І калі вам патрэбна будзе пачуць пра страшную кракадзілу... — „Кракадзіла“ згадваецца і ў артыкуле „Язэп Пушча. Дні Вясны. Поэзіі. БДВ. Менск, 1927“ (Варыянт 1) са спасылкаю на А. Варонскага.

А гэты другі чалавек... — Мяркуючы па змесьце, прататыпам гэтага пэрсанажа зьяўляецца Янка Пільны (Ц. Гартны).

[*Няхай сабе я сёння й страшна хворы...*] — Слова, прасьпяваныя „дзіўным і цікавым чалавекам“, адноўлены паводле вершу Я. Пушчы „Ці я ў тэатры, ў рэстаране п'яным...“ (цыкль „Лісты да сабакі“, 1927), на змест якога намякае А. Бабарэка.

„*Было гэта якаясь улетку...*“ — А. Бабарэка цытуе рэальныя пачаткі казак са зборніка А. Сержпутоўскага „Казкі і апавяданьні беларусаў з Слуцкага павету“ (1926): „Цуд“, „Кальвінскі пост“, „Сабака й грошы“, „Закалдовая шапка“, „Прамудры Салімон“, „Хлапец удалец“, „Каму грэх, а каму не“, „Стралец і рыбак“, „Дзявочы набор“, „Шчодрая й скупая жанчына“, „П'яніца“, „Пятніца“, „Што бог злучыў, таго не разлучай“.

Дык ось, здалася яму нек раз, што ён ня проста складальнік песень, ня проста плясьняр, а расьпявальнік псалмаў аб краіне роднай, што гэта ён спраўляе страшнае маленьне... — Адсылка да вершу Я. Пушчы „Сам ня знаю, што сягонья я сыграю...“ (з цыклю „Асеньня песьні“, 1927): „Ой, Зямля-плянэта і браты-народы! / Я спраўляю штодзень страшнае маленьне: / Расьпяваю псалмы аб краіне роднай, / Расьпяваю ўвечар, стаўшы на калені“.

То дал[ося] яму, што ён друг сабакі і піша яму лісты з Расіі, а лістоў ад сабакі не пры[ходзіла], аж покі не прыслаў сын сабакі. — Адсылка да цыклю вершаў Я. Пушчы „Лісты да сабакі“.

Аб мастацкіх шляхох беларускай паэзіі (с. 644)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 21, арк. 1 — 7. Тэкст напісаны на адвароце машынапісу прынятага да друку ва „Ўзвышшы“ артыкулу пра замежную пралетарскую літаратуру, пад якім стаіць дата 4.XI.1927 (арк. 2 адв.). Адпаведна, артыкул „Аб мастацкіх шляхох беларускай паэзіі“ трэба датаваць канцом 1927 г. ці ўжо 1928 г.

1. *Поэзія выражае пачуцці і мыслі (гл. Плеханова)...* — Тут і далей маецца на ўвазе праца Г. Плеханова „Лісты бяз адрасу“ (1899 — 1900).

Вось гэта ў ваднёй народнай песні... — Маецца на ўвазе песня „Дубровачка ай зялёная“ (гл. таксама працы „[Формы быцця ў народнай песні й паэзіі Я. Пушчы], „Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча“ (Варыянт 2), „Супроць ветру“).

...(гл. Мэрынга аб значэнні эст[этычных] судж[эньняў])... — Маецца на ўвазе праца Г. Мэрынга „Эстэтычныя нататкі“.

[Мае асабістыя дачыненні да творчасці Я. Пушчы] (с. 651)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 50, арк. 38, 33. Датуецца 1927 — 1928 гг.

Тэматычна тэкст звязаны з цыклем „З літаратурных нататак“ (неапублікаваная частка, [П.2. Ацэнка твораў мастацтва і наогул творчасці]; гл. падраздзел „Крытычныя і літаратурнаўчы артыкулы, рэцэнзіі, нататкі“) і мае наступны разгорнуты плян (адз. зах. 59, арк. 21 адв.):

1. Незразум[елыя] творы. Цягнуць да сябе. Нешта ў іх ёсць. Пасля ўявіўся чалавек, які йдзе з аднаго пункта да другога і па дарозе бачыць рознае, што кідаецца яму ў вочы, лашчыць яго або б’е, прыгнятае, і ён пра гэта кажа такой мовай, якой навучыўся там, скуль вышаў (вёска, літ[аратура]). Кажа адкрыта, то сьпішка, то моцна, роўна-спакойна, то ўзрушана з гораху, болей, то радасна вітаючы, то любоўна малюючы тое, што бачыць (**расьпісвае**). Цікавы чалавек, адароны, таленавіты, мае талент „расьпісваць“, жывапісаць музыкаю слоў-вобразаў усё, што блізка прыняў да сэрца. Ён, ідучы, як-бы кажа на ўвесь сьвет (канкрэтна ня маючы на ўвазе таго, да каго кажа): „Гляньце, якая прыгажосць, якая тонкая сваеасаблівая краса тут, якое багацьце душы тут, якая кволасьць (нават болю), якая яркасьць, сочнасьць! і г. д. Усё гэта мае права на тое, каб прад ім схіліцца, каб яму пакланіцца і вызнаць у ім вялікасьць, каб адносіцца да яго з пашанаю, як да мастацтва, як да дарагога і важнага для чалавека! Яно варта і годна славы!“

2. На іншых робіць іншае ўражаньне. Адзін кажа: „ныя“. Другі кажа: „робіць прысмакі“. Трэці — „сьлюнявіць“... і г. д. Хто-ж яны? Чаму такое ўражаньне? Чаго яны хочуць?

3. Думаю пра поэта, што ён прайшоў зн[ачны] поэт[ычны] шлях, на якім 1) вобр[азнасьць], 2) міл[агучнасьць], 3) кляс[авая] вобр[азнасьць] як убор, 4) Пуш[чава] поэтычнасьць простая (аквіт[ызм]), што ён пройдзе яшчэ.

Пра творы — што паасобку яны розн[ае] кашт[оўнасьці]. У цалку яны — помн[ікі] шляху поэты, вызначаюць сьвядомасьць **дзеіную**, творчую (вывучаць і ўпрыгажаць).

Пра сьвяд[омасьць] поэты — што яна адбітак мол[адасьці] сьл[янскай] і што яна разьвів[аецца] і разьв[едаецца] [да] адмаўленьня формаў і прыняцьця жыцьця (поэт прымае жыцьцё і адмаўляе формы, праўдзівей, прымае і формы (сац[ыяльная] л[ірыка]), але адмаўляе зьмест жыцьця ў іх, які ёсць), жадае іншага, які павінен прысьці з в[эскі],

апануты ў культ[урную] вопр[атку] (культ[урную] і сав[ецкую]). Там, у в[ёсцы], ён адмаўляе форму, тут ён адмаўляе змест. У першым выпадку ён жадае культ[урнай] інт[элігенцкай], агульна-людз[кой] формы, у другім — культ[урнага] нац[ыянальнага] зместу (г. зн. таго, што ўвабр[аў] у культ[урна]-інт[элігенцкія] формы з в[ёскі], запоўніц[ь] сабою, як нац[ыянальным] зм[естам], формы тут. Н[ацыянальны] зм[ест] — **нац[ыянальнае] нутро ў культ[урнай] вопр[атцы]** — гэта павінна стаць зместам формаў г[рамадзкіх] інт[эрэсаў] с[ялянства]. Словам, сыперша культура як воп[ыт], потым пал[ітычная] с[ьвядомасьць] як убраньне галаўное.) Пра яго адчувальнасьць — што яна кволая і багатая на хварбы, шчодрая на выябраж[эньне] простага ў вопратцы няпростай, што тым самым як-бы кажа, што гэта простае так-жа для яго каштоўна, як гэта няпростое, якое цэніцца людзьмі таксама высока. („Вобразапісец“.)

Пра думкі аб ім інш[ых]. Надзённыя і надуманыя, паклёпныя. Што яны сьведкі, як у наш час адн[осацца] да поэты і які нізкі быў узровень, якія былі „мелачныя“ і мяшчанскія. Дзівіцца будучь нашчадкі, скажуць „ну і ну“ (Дуб[оўка]). Публіка любіць лаян[ку]. Яна ў нек[аторых] пісакаў — прыём таго, каб выклікаць гутаркі аб сабе, звярнуць на сябе ўвагу. Кажуць у такіх разох — „Ну й добра пакрыў N M-скі“. Дзейнікам служыць M-скі. Гавораць аб ім больш, чым аб тым, каго пакрыў.

Што думаю — мо' каму й нецікава. Тады чаму-ж мне павінна быць цікава, што думае іншы? Цікава ці не, я слухаю. Аднак слухаць увесь век адно і тое-ж абр[ыдла]. Дазвольце-ж сказаць, што я думаю пра тое, што слухаю. Паслухайце й вы. Маю-ж права і я на вашу ўвагу, калі вы прэтэндуеце, як гаворыце, на маю. Што будзеце кажаць вы — я ўжо ня чуцьму і не да мяне будучь адн[осіцца] гэтыя словы.

„Прыв[ітаньне] песьні“ — Маецца на ўвазе верш Я. Пушчы „Прывітаньне табе...“ (1925): „Прывітаньне табе, беларуская песня, / Да ад постаці сьпелага жыта душы!“

[Язэп Пушча — „перажывацель“, тварэц, жывапісец] (с. 653)

Друкецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 39, арк. 1 — 6; адз. зах. 29, арк. 4 адв.; адз. зах. 58, арк. 5 — 5 адв.; адз. зах. 67, арк. 16. Артыкул напісаны пасля выхаду кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“, датуецца 1927 — 1928 гг.

Тры іпастасі творчай асобы Я. Пушчы — „перажывацеля“, тварца, жывапісца — А. Бабарэка разглядае таксама ў працах „Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча“, „Супроць ветру“.

„Людзям, таксама як і шмат якім жывёлам, уласьціва пачуцьцё прыгожасці...“ — Цытата з працы Г. Пляханава „Лісты бяз адрасу“ (1899 — 1900).

„Бел[аруская] рукою [сьветлай праўды сіла] славу леп[шую] напіша [Бацькаўшчыне мілай]“ — Цытата зь вершу Я. Купалы „Нашай Ніве“ („Не загаснуць зоркі ў небе...“, 1911).

Для людзей з таго сьвету, у які прышоў чалавек, гэта камбінацыя (калі ў яе былі свае прывычныя азначэньні), тая-ж камбінацыя здасца не зразумелаю, калі-ж словы знаёмы, то прыблізна такое-ж уражаньне, як і ў першым будзе. — Так у аўтара.

„Раніца“ — Верш Я. Пушчы (зб. „Раніца рыкае“; упершыню — Маладняк. 1924. № 2–3).

„Парах[оды ў ходзе, падаюць сыгналы]...“ — Радок зь вершу Я. Пушчы „Сам ня знаю, што сягоньня я сыграю (зб. „Песьні на руінах“; упершыню — Узвышша. 1927. № 5).

„Трасец[ца асеньні заплаканы вечар]...“ — Першы радок вершу Я. Пушчы „Заплаканы вечар“ (зб. „Песні на руінах“; упершыню — *Ўзвышша*. 1927. № 5).

[Фармальна-вобразныя асаблівасці вершаў Я. Пушчы] (с. 659)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 50, арк. 35 — 36 адв.; адз. зах. 9, арк. 3, 6 — 8; 10, 12 адв.; адз. зах. 50, арк. 17 — 19 адв., 15, 7, 12, 43; адз. зах. 58, арк. 6. Артыкул напісаны пасля выхаду зборніка Я. Пушчы „Дні вясны“ і ахоплівае вершы з усіх трох кніг паэта, а таксама цыкль „Лісты да сабакі“ (кастрычнік 1927). Датуецца 1927 — 1928 гг.

Вось песні, якія выступаюць у разнастайных постацях... — Магчыма, сказ не завершаны і А. Бабарэка меркаваў уставіць прыклады.

Струны мінорныя (?) галосіць... — Разглядаецца першая частка вершу „Струны“ (1926).

Ёсць клён, ён зялёналісты, прыгожы... — Разглядаецца другая частка вершу „Струны“.

...ідэя, што „бабіна[му] сыну“ дасталася ня тое, што „міру“, што ён пакрыўджан. — Гл. таксама артыкул „[Пірыка Язэпа Пушчы як поэтычнай аўтабіяграфія]“.

„Там і тут“ — Маецца на ўвазе верш Я. Пушчы „Тут і там“ (зб. „Раніца рыкае“).

1. Зварот да бярозы, каб ня шум[ела] з клён[амі] над пун[яй]... — Разглядаецца верш „Не шумі, бяроза!“ (зб. „Дні вясны“; упершыню — Маладняк. 1926. № 5).

„Лісты да сабакі“ (с. 669)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 68, арк. 1, 4, 3 адв., 5. Датуецца канцом 1927 — пачаткам 1928 г.

Цыкль вершаў Я. Пушчы „Лісты да сабакі“ ўпершыню апублікаваны ў часопісе „Ўзвышша“, 1927, № 5, і складаецца з вершаў „Жыву цяпер я ў шумнае сталіцы...“, „Успомніў восень я пятнаццатага году...“, „Ці я ў тэатры, ў рэстаране п'яным...“, а таксама „Ліст ад сабакі“. Пазней Я. Пушча ўключыў іх у зб. „Песні на руінах“ (Менск: Белдзяржвыд, 1929).

Гэты паэтычны цыкль А. Бабарэка падрабязна разгледзеў і ў неапублікаванай кнізе пра Я. Пушчу „Супроць ветру“, адна з метаў якой была абараніць паэта ад нападак крытыкаў-вульгарызатараў, найперш — А. Сянкевіча, які 11 студзеня 1928 г. у газэце „Звязда“ апублікаваў артыкул „Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“. Артыкул жа „Лісты да сабакі“ ня ўтрымлівае элементаў палемікі і таму мог быць напісаны А. Бабарэкам яшчэ да выхаду артыкулу А. Сянкевіча, г. зн. у канцы 1927 г.

...чужыя людзі ходзяць каля склепу (гл. Купалава „Спадчына“). — Відавочна, А. Бабарэка мае на ўвазе купалаўскія радкі: „І ў белы дзень, і ў чорну ноч / Я ўсыцяж раблю агледзіны, / Ці гэты скарб ня збрыў дзе проч, / Ці трутнем ён ня зьедзены“ („Спадчына“, 1922).

[„Асеньнія песні“] (с. 673)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 1, арк. 7 — 8; адз. зах. 59, арк. 14; адз. зах. 6, арк. 14; адз. зах. 1, арк. 5;

адз. зах. 9, арк. 1 — 1 адв.; адз. зах. 68, арк. 6 — 6 адв. (Варыянт 1); адз. зах. 68, арк. 7; адз. зах. 58, арк. 3 (Варыянт 2). Датуецца пачаткам 1928 г.

Цыкль вершаў Я. Пушчы „Асеньнія песьні“ ўпершыню апублікаваны ў часопісе „Ўзвышша“, 1927, № 5, і складаўся зь вершаў „Сам ня знаю, што сягоньня я сыграю...“, „Заплаканы вечар“, „Даліны адвеялі...“, „Словы мае, словы...“. Пазьней Я. Пушча ўключыў іх у зб. „Песьні на руінах“ (1929).

Свой артыкул А. Бабарэка прысьвяціў аналізу фактычна толькі аднаго вершу цыклю — „Сам ня знаю, што сягоньня я сыграю...“.

„[Думкі], думкі-весьля[ушкі], скуль вы узьліся, што ў душы, як тыя птушкі, песьняй азваліся“. — Радкі зь вершу Я. Купалы „Да сваіх думак“ (зб. „Жалейка“, 1908).

П[ушча] гаворыць, але гаворыць так, як-бы гаварыў пра данае (зьявы) чалавек, апунуўшыся ў няведамым для яго сьвеце. — Гэтую думку А. Бабарэка падрабязней разьвіў у артыкулах „Творы як мова загадак“, „[Лірыка Язэпа Пушчы як поэтычная аўтабіяграфія]“, „Аб мастацкіх шляхох беларускай поэзіі“, „Супроць ветру“.

„Песьня вайны“ (с. 680)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 68, арк. 8 — 9. Датуецца 1928 г.

Паэма Я. Пушчы „Песьня вайны“ ўпершыню апублікавана ў скарачаным варыянце ў часопісе „Ўзвышша“, 1927, № 3, 6; 1928, № 1. Пазьней уключана ў зб. „Песьні на руінах“.

Увага да „П[есьні] О[купацыі]“ (с. 681)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 29, арк. 4. Датуецца 1928 г.

Поэма Я. Пушчы „П[есьня] о[купацыі] (1918)“ ўпершыню апублікавана ў часопісе „Ўзвышша“, 1928, № 2. У далейшым „Песьня...“ ўвайшла (у выглядзе асобных разьдзелаў) у склад буйнейшага твору — паэмы „Цень Консула“ (ўпершыню — у зб. „Песьні на руінах“).

У нататцы цытуюцца вершы Я. Купалы „Мужык“, „Гэй, наперад!“, „...О так! Я — пралетар!..“.

П[ушча] як-бы расказвае, які жахлівы момант перажыла краіна. — Дзеянне паэмы адбываецца ў 1918 г. у пэрыяд белапольскай акупацыі.

Вобраз рэвалюцыі, які маецца быць у „П[есьні] Р[эвалюцыі]“... — „П[есьня] о[купацыі] (1918)“ была апублікавана з наступным камэнтаром: „Гэтая „Песьня окупацыі“ зьяўляецца другой часткай вялікай лірычнай трылёгіі. Першая частка носіць назву „Песьня вайны“, урыўкі з якое выдрукаваны ў № 3, 6 за 1927 г. і № 1(7) за 1928 г. „Ўзвышша“ пад загалоўкам «З поэмы „Песьня вайны“». Зараз поэта заканчвае працу над трэцяй часткай „Песьня рэвалюцыі“, якая будзе выдрукавана ва „Ўзвышшы“ за 1928 г. Рэдакцыя“.

...„змыўшы грэх у атрутнай ваньне“ творча. — Адсылка да цыклю вершаў Я. Пушчы „Лісты да сабакі“: „Мне лепей быць звычайным бы ратаем, / Чым грэх з сябе змываць ў атрутнай ваньне“.

Літаратурнае падарожжа (с. 682)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 29, арк. 1 — 3. Тэкст пісаўся пасля апублікавання А. Сянкевічам артыкулу „Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“ („Звязда“, 1928, 11 студз.). Датуецца 1928 г.

...прыяжджаю я на ст[анцыю] „Г[апо]н“. — „Гапон“ — вершаваная аповесць В. Дуніна-Марцінкевіча (1855).

Я гэта бліжэй, бачу, карчма, чую: „шум, крык, гоман“. — У В. Дуніна-Марцінкевіча: „Шум, крык, гоман у карчме, / Кіпіць сельская дружина, / Піва, мёд, гарэлку п’е, / Ажны курыцца чупрына“.

Ён сьпяваў ёй песьні і вялічаў то Малад[зіцай], то Бел[арусьсю], то Марыяй. — „Маладзіца“ — разьдзел кнігі Я. Пушчы „Раніца рыкае“. Марыя — гераіня вершаў Я. Пушчы „Мастак“ (1926) і паэмы „Песьня вайны“ (1927 — 1928).

10. І ўсё, што я бачыў... — Пункты 8 і 9 у арыгінале адсутнічаюць; магчыма, аўтар зьбіраўся дадаць іх пазьней.

...(яны паўстаюць перад намі адзін з аднаго вырастаючым <<<<<<<)... — Пасьля слова „вырастаючым“ у рукапісе — міні-схемка.

Першы вобраз — „Раніцу [шчэбет пільнуе / Ў лісьці жоўта-зялёным]“. — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэсьлены.

Супроць ветру (с. 687)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які зьберагаецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 1, арк. 16, 18; адз. зах. 55, арк. 1; адз. зах. 1, арк. 17, 19, 20; адз. зах. 50, арк. 45; адз. зах. 57, арк. 9 — 10; адз. зах. 8, арк. 1 — 17; адз. зах. 57, арк. 3; адз. зах. 6, арк. 3 — 6; адз. зах. 67, арк. 15 — 15 адв.; адз. зах. 10, арк. 1 — 1 адв.; адз. зах. 2, арк. 14; адз. зах. 6, арк. 16 адв., 17; адз. зах. 2, арк. 1 — 2 адв., 5 — 6 адв., 7 адв. — 10 адв., 11 адв., 11 — 12 адв., 3, 13 — 13 адв.; адз. зах. 1, арк. 1 — 1 адв., 3, 2 адв., 3, 4, 6, 10, 11, 4 — 4 адв., 3 адв.

Кніга „Супроць ветру“ была задумана Адамам Бабарэкам як выніковая манаграфія пра жыццё і творчасць Язэпа Пушчы. Назва была дадзена ў студзені 1928 г. — пасля апублікавання А. Сянкевічам артыкулу „Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“, прычым у назву меркаванай кнігі А. Бабарэка вынес паэтавыя словы, якія выклікалі найбольшы гнеў Сянкевіча і падобных яму крытыкаў-вуглярызатараў: „Нашто-ж мне падхалімам быць, крывіцца / І ў хмары ўрэзвацца чырвоным буслам? // Лепш вольным птахам рэзаць шыр нябёсаў / І **супроць ветру** [вылучэньне наша. — *Рэд.*] размахнуць крыламі. / Хто хоча — кпіце над пяснярскім лёсам / І бэсьце, лайце у гандлярскай краме“ („Лісты да сабакі“). Паведамленьне, што „Адам Бабарэка зараз заканчвае крытычны нарыс аб творчасці Язэпа Пушчы“, зьявілася ў „Літаратурным дадатку да газэты „Савецкая Беларусь“, 1928, № 17, с. 8. Невядома, ці спадзяваўся А. Бабарэка выдаць кнігу ці хоць бы апублікаваць яе фрагмэнты, але калі справа дайшла б да друку, ён рызыкаваў, як мінімум, працай: на той момант А. Бабарэка быў выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Камуністычным унівэрсытэце Беларусі імя У. І. Леніна, а А. Сянкевіч атрымаў пасаду рэктара гэтай навучальнай установы і адначасова — працаваў загадчыкам аддзелаў друку, культуры і прапаганды ЦК КП(б) Беларусі.

Раскіданасьць матэрыялаў, якія мусілі скласьці зьмест кнігі, па некалькіх адзінках захоўваньня запатрабавала ґрунтоўнага тэксталягічнага аналізу рукапісаў. У якасьці

назвы, пастаўленай аўтарам, спалучэнне словаў „Супроць ветру“ сустракаецца ў А. Бабарэкі пяць разоў: 1) перад уступнай часткай (адз. зах. 1, арк. 16); 2) перад чарнавым накідам аналізу цыкля вершаў „Лісты да сабакі“ (адз. зах. 1, арк. 15); 3) у якасці падзагалоўку разьдзелу „Хто такі Пушча“ — „З кнігі „Супроць ветру“ (адз. зах. 2, арк. 1); 4) у якасці асноўнага загалоўку перад разьдзелам „Лісты да невядомага друга“ (адз. зах. 1, арк. 1); 5) тое самае перад закрэсьленым чарнавіком аднаго зь лістоў (адз. зах. 1; арк. 7).

Акрамя таго, захаваўся плян (адз. зах. 57, арк. 10 адв.), у адпаведнасьці зь якім зьдзейсненая спроба рэканструкцыі тэксту кнігі:

0. Поэзія і крытыка

I

(Чыт[аньне] сам[ому] сабе)

1. Уражаньне асобнымі момантамі.
2. Прасьвятленьне іншых (не зразумелых) момантаў.
3. Жаданьне вярнуцца для другога спазору.
4. Якасьць карцін з аддаленьня.
5. Кінафільмавая кутовасьць.

II

6. Вобраз гэроя цэнтральны, нутраны, зьвязваючы.
7. Разнастайнасьць яго постацяў у момантах яго выяўленьня.
8. Адзінства ў постацях.
9. Туманнасьць вобразу, яго завэлюмованасьць у зьяўленьні.
10. Яго падабенства да С[ымона] М[узыкі].

III

(Чыт[аньне] уголас)

11. „Звон песень птушак“, „слоў сугучных граньне“, „гром з нав[альніцай]“, „паводка вобразаў“, вэлюм гэроя як надворн[ае] зьяўл[еньне].
12. Разнастайнасьць мотываў, мэлёдый і рытмаў і іх характараў.
13. Адзінства лейтмотыву.
14. Прыведзеныя мэлёды, мотывы і вобразы.
15. Надворны вобраз сьвету і жыцьця і яго творца.

IV

16. Мастак слова, якое жывіць.
17. Выказваньне ад паўнаты.
18. Дойлідзкі спосаб будовы твору. Сынтэтык.
19. Вобраз нутр[анога] перажываньня як аснова і форма тв[орчасці].
20. Орыентацыя на адчуваньне, пачуцьцё.

V

21. Жыцьцяадчуваньне як крыніца пазнаньня.
22. Жыцьцё як песьня і казка.
23. Жыцьцё як радасьць і сум.
24. Перажываньне жыцьця — рост.
25. Адбітак процэсу ўрошчв[аньня] бел[арусаў] у горад.

VI

26. Закл[ючэньне] аб суджэньні.

Чыт[аньне] грамадзк[ае].

1. Імажыніст.
2. Сялянскі.

3. „Хворы“.
4. „Кулак“.
5. Сым[он]–М[узыка] у горадзе.

Не згаданы ў пляне і ў апісаньні задумы кнігі разьдзел „Лісты да невядомага друга“, хутчэй за ўсё, А. Бабарэка хацеў зьмясьціць асобным блёкам — магчыма, у якасьці своеасаблівага дадатку — стараючыся пераканаць чытача ня толькі тэарэтычнымі і культурна-гістарычнымі довадамі, але і эмацыйна. Гэта не адзіны прыклад літаратурна-крытычнай палемікі, стылізаванай пад эпістальны жанр: у А. Бабарэкі таксама ёсьць „Адкрытыя лісты да чытача“ (гл. падразьдзел „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“). Аўтар дзеліцца з уяўным адрасатам навінамі зь літаратурнага жыцця, у цэнтры якіх — нападкі А. Сянкевіча на Я. Пушчу. Апэруючы амаль аднымі й тымі фактамі, А. Бабарэка по-рознаму расстаўляе акцэнтны й інтанацый, то іранізуючы, то выяўляючы гранічную сур’ёзнасьць, засяроджваючы ўвагу то на паэзію Я. Пушчы, то на артыкуле А. Сянкевіча, то ўвогуле на супрацьстаяньні паміж згуртаваньнем „Узвышша“ і іншымі літаратурнымі арганізацыямі, г. зн. паказваючы сытуацыю ў розных ракурсах і з рознай адлегласьці. Адзін зь „лістоў“ (адз. зах. 1, арк. 3 адв.) цікавы тым, што ў ім раскрываецца дадатковы сэнс назвы кнігі „Супроць ветру“. „Пры жаданьні можна здзівіцца ды запытаць: супроць якога ветру пасылаюцца лісты?“ — фармулюе пытаньне А. Бабарэка, але сам жа аднаўпроставана адказу ўхіляецца, замяняючы яго жартоўнай сафістыкай, да таго ж завэлюмаванай эзопавай мовай, г. зн. фактычна сыгналізуючы пра тое, што насамрэч адкрыта разважаць пра прыроду гэтага „ветру“ небясьпечна. Але галоўнае — А. Бабарэка распаўсюджае сымболіку пазыцыі „супроць ветру“ ня толькі на творчасць Я. Пушчы, але і на сваю ўласную. Выказваючы салідарнасьць з паэтам, крытык і сам распэньвае напісаньне сваіх „лістоў“ (а па сутнасьці і ўсёй кнігі) як нейкі нонканфармісцкі акт, таксама скіраваны „супроць ветру“.

Ня выключана, што некаторыя з фрагмэнтаў, напісаных для „Супроць ветру“, А. Бабарэка мог выкарыстаць (у выглядзе варыянтаў) і для іншых задуманых ім прац пра Я. Пушчу, альбо наадварот — уключыў у рукапіс кнігі створаныя раней эскізы пра паэзію Я. Пушчы. Гэтым можна патлумачыць наяўнасьць у рукапіснай спадчыне А. Бабарэкі артыкулаў, зьмест якіх часткова дублюецца са зьместам „Супроць ветру“.

Кніга „Супроць ветру“ каштоўная тым, што гэта першая (хоць і ня выдадзеная своечасова) манаграфія, прысьвечаная творчасці Я. Пушчы, а таксама — адна са значных прац беларускай крытычнай думкі 1920-х гг.: на прыкладзе творчасці аднаго паэта А. Бабарэка разглядае глянбальныя агульналітаратурныя і агульнаэстэтычныя праблемы. Яшчэ ў 1970-х гг. азнаёміўшыся з разьдзелам „Хто такі Пушча“, У. Конан высока ацаніў яго ідэйна-эстэтычную скіраванасьць і ахарактарызаваў як „амаль палкам прысьвечаны абароне паэзіі, у першую чаргу лірыкі, ад некампэтэнтнай ці проста злосьніцкай крытыкі“ (Конан У. Адам Бабарэка. С. 117).

Гэта падмечана Ул[адзімерам] Г[айдукевічам] як зьява ў колах пераважна літаратурных і блізкіх да іх, якую ён адзначаў як „гармідар“, выкліканы творчасцю поэты. — У артыкуле У. Гайдуковіча (Дубоўкі) «„Раніца рыкае“: Агляд вершаў Язэпа Пушчы, а таксама адказ на некаторыя соймаваньні» (Маладняк. 1925. № 8. С. 91).

гл.: Ул. Г[айдукевіч], Ш[укайла] — ч. с... — апошняе скарачэньне расшыфраваць не ўдалося.

У выніку гэтага нарысу перад вамі павінен паўстаць вобраз рэальнага С[ымона] М[узыка] у сучасным горадзе, які праходзіць тут розныя кусты рэвалюцыйнага быту

на шляху да сьвету... — Пра тэорыю „кустовасьці“ гл. артыкул „Паэма Якуба Коласа „Сымон Музыка““ і камэнтар да яго (падразьдзел „Крытычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы, рэцэнзіі, нататкі“). Пра лірычнага героя Я. Пушчы як „Сымона Музыку ў горадзе“ гл. таксама тэксты „[Слова і мастацтва: Заўвагі аб формальнай школе і поэзіі Я. Пушчы]“, „[Лірыка Язэпа Пушчы як поэтычная аўтабіяграфія]“, „Напярэдні. Эскіз вобразу“, „С[ымон] М[узыка] у горадзе“, „Асеньнія песьні“.

...ва ўяўленьні Ш[укайлы] гэты вобраз выступіў перадусім як вобраз **разбуральніка** ў адносінах да старой поэзіі. — Маецца на ўвазе трактоўка П. Шукайла творчасьці Я. Пушчы ў артыкуле „Літаратурнае сьвесьце“: „Поэта, які ва ўмовах Беларусі першым сваім зборнікам „Раніца рыкае“ ўдарыў па літаратурных машчох, гвіздануў па заскарузлых трантах фармальнай стар’ёўшчыны“ (Росквіт. 1928. № 2. С. 50 — 51).

У Д[ударовым] уяўленьні поэта прадставіўся як самазахоплены, ізаляваны ад жыцьця, замкнёны ў кругу сваіх уласных перажываньняў... — Маецца на ўвазе рэцэнзія А. Д. (Дудара) на зборнік вершаў Я. Пушчы „Vita“ (Маладняк. 1926. № 4).

У Гл[ыбоцкага] — як перажываючы жыцьцё ў яго зьявах і задаючы ім тон (хоць фальш[ывы], па Гл[ыбоцкаму]). — Адсылка да артыкулу Т. Глыбоцкага „Аб фальшы камэртонаў: Некаторыя ўвагі да становішча беларускай літаратуры“ (Маладняк. 1926. № 9).

У Сян[кевіча] уяўленьне аб прадстаўніку кулацтва, рызыкаючым сваёй адвагай... — Адсылка да артыкулу А. Сянкевіча „Сацыяльныя матывы творчасьці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“ (Зьвязда“. 1928, 11 студз.).

І вось калі мы слухаем некаторыя вершы Я. П[ушчы] (✓)... — Замест знаку ў дужках аўтар, відавочна, зьбіраўся ўставіць назвы вершаў.

1) парыўчасьць, якую Ул[адзімер] Д[убоўка] адзначае як нэрвовасьць... — У артыкуле „Раніца рыкае...“ (пад псэўд. Ул. Гайдуковіч; Маладняк. 1925. № 8. С. 91).

„Чуем у іх (рытмах) і прастор бел[арускіх] палёў, і працяжнасьць народных мэлёды, і... пульс нашых дзён“... — Тамсама (с. 92).

Гэтымі аўтарамі ёсьць... — Захавалася бібліяграфія крытычных матэрыялаў пра Я. Пушчу, складзеная А. Бабарэкам у сярэдзіне 1928 г. (БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 50, арк. 1 адв.):

Я. Пушча

Бібліяграфія:

Ул. Гайдуковіч — „Раніца рыкае“ — „Маладняк“ № 8 за 1925 г.

Т. Глыбоцкі — „Я [сягоньня] ўсім чужы“ — „Сав[ецкая] Бел[арусь]“ № [212 за] 1927 г.

Я. Пільны — „Дні вясны“: рэц[энзія] — „Польмя“ № [5 за] 1927 г.

Прыбыткоўскі — „Яз[эп] Пушча. Vita: рэц[энзія] — „Арш[анскі] Мал[адняк]“ № 2(4) за 1926 г.

А. Сянкевіч — „Сац[ыяльныя] мот[ывы творчасьці], або Саб[ачыя] ліст[ы паэты] Я[зэпа] П[ушчы]“ — „Зьвязда“ № [9 за] 1928 г. У А. Бабарэкі недакладнасьць: 1927 г.

А. Д. — „Яз[эп] Пушча. Vita: рэц[энзія] — „Мал[адняк]“ № 4(13) за 1926 г.

М. Гарэцкі. „Г[історыя] Б[еларускае] Л[ітаратуры]“, „Окт[ябрь]“, „Маладн[як]“ за 1928 г. („Октябрь“ — 1928, № 4)

Т. Глыбоцкі: „Аб „фальшы кам[эртонаў]“ — „Мал[адняк]“ № 9 [за 1926 г.]; „Літ[аратурнае] балота“ — „Пол[ымя]“ № 1 за 1928 г.

Я. Кудзер — Пра вобраз — „Рад[авая] рунь“, [№ 2 за 1924 г.]

У бібліяграфічным нататніку А. Бабарэкі (ф. 407, воп. 1, адз. зах. 95, арк. 25) падобны сьпіс утрымлівае і іншыя пункты:

Саян — Пародыя на Я. Пушчу. „Сав[ецкая] Бел[арусь]“, № 263 за 20/XI-1927 г.

Ю. Лявонны — „Vita“ Яз. Пушчы. „С[авецкая] Б[еларусь]“, № 161 (1756) [за] 18/VII-1926 г.

Згаданыя ў зносы Джугар і Садовіч — псеўданімы А. Сянкевіча, пад якімі ён апублікаваў, адпаведна, артыкулы „Літаратурнае змаганьне, „аб’ектыўзм“ крытыкі ды інш. рэчы“ (Зьвязда. 1928. 22 студз.) і „Нашы часопісі („Ўзвышша“, № 6)“ (там-сама. 1928. 18 сак.), дзе ёсьць і крытычная характарыстыка Я. Пушчы і яго паэзіі.

...казалі падобна таму дзеду з „Досьвітак“ М. Гарэцкага... — Згаданае апавяданьне ўпершыню апублікавана ва ўрыўках у газ. „Чырвоная зьмена“, 1926, 24 вер.

І адны глядзелі на новую зьяву як на вясёлую ігру, якую могуць утвараць і нярадыя вясельлю... — Намёк на верш М. Чарота „Маладому песняру“ (1921). Гл. камэнтар да артыкулу „Літаратура за 10 год“.

...ды йгралі „ў клюбах нарасхліст“... — Цытата зь вершу Я. Пушчы „Я для Беларусі мілай“ (1925): „Прыйшлі з дуброў музыкі / І ў клюбах граюць нарасхліст“.

...вышлі на сьвет, кажучы словамі М. Багдановіча, „з душных, падзямельных нораў“... — У М. Багдановіча: „Мы ўжо выйшлі зь цесных, душных / Падзямельных норак“ („Зьмяіны цар“, зб. „Вянок“).

...ды тупаюцца „на выбітых сьцежках ідэй“... — Адсылка да вершу Я. Пушчы „Не сядзець мне з хлапцамі“ (1925): „...Не люблю удагонку імчацца / Па выбітых сьцежках ідэй“.

Які бунтоўны штаб! / Якія ў песнях тоны! — Цытата зь вершу Я. Пушчы „Ад радасьці“ (1925).

...першы верш быў выдрукаваны ў „Полымі“ ў 1923 г. ... — Маецца на ўвазе верш „Новы дзень“, апублікаваны ў часопісе „Польмя“, 1923, № 3-4, з пазнакаю: „26-III-23 г. Я. Плашчынскі“.

...„дзівачы“, „плакальніка“, падобнага на тых, што былі [ў] жоўтых кофтах і лапцях на Неўскім. — Адсылка да рэцэнзіі Янкі Пільнага (З. Жылуновіча) на кнігу Я. Пушчы „Дні вясны“. У Я. Пільнага: „Дзівачоў жыцьцё перамагло і зьмяло з дарогі. Жоўтыя кофты, лапці на Неўскім і пастаноўкі памяtnікаў на пляцох самім сабе — згіннула, як зглух і выкліканы імі гармідар“. Маюцца на ўвазе выступленьні расейскіх футурыстаў.

Nihil est in ratio, qui non fuit in sensum (лац.). — Няма нічога ў сьвядомасьці, чаго не было б у адчуваньнях.

...з яго аўтабіяграфіі, зьмешчанай у „Выпісах з беларускай літаратуры“, што ўкладзена Ул. Дзяржынскім. — Маецца на ўвазе выданьне: Выпісы з беларускае літаратуры XIX — XX ст. — Менск, 1926.

А гэты поэт пісаў: „Усё на сьвеце для мяне, для мяне“. — Маецца на ўвазе Ц. Гартны, які ў вершы „Пакуль жыў — для мяне“ (1914) пісаў: „Зоры й месяц ў вышыне — / Для мяне, для мяне! [...] А цяпер, калі жыву, / Калі рухаю, лаўлю / Кожны подых, кожны ўзьвей / Жыцьця радаснага дзей / На зямлі і ў вышыне, / Ўся прыгожасьць — для мяне, / Для мяне!“

„Блудзілі былі ў дуброве“. — Намёк на сюжэт народнай песні „Дубровачка ай зялёна“ (гл. таксама працы „[Формы быцьця ў народнай песні й паэзіі Я. Пушчы], „Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча“ (Варыянт 2), „[Фармальна-вобразныя асаблівасьці вершаў Я. Пушчы]“ і камэнтары да іх).

... („брат мой беларусін гібее бяз слонца“)... — Цытата зь вершу А. Гаруна „Ветру“ (1909).

... („будзем зорак прыглядацца“, „хоць промень сьвету прынясьлі мы ў пушчу гэту!“)... — Цытаты зь вершу А. Гаруна „Зь песняў няволі“ (1912).

...„і месяц, і зоры, і сонца прывет“ — настаўнікі рабіць прысудж[аны] шлях дарагім, крас[аваца] на радасьць сабе і другім (сумна, што ня разам з зорамі на сьцежкі іх — усё тыя-ж, як прад векам). — У А. Гаруна: „З адняю я думкай у сьвеце жыву, / Настаўнікам ўзяўшы і лес і траву, / Крыніцы, і кветкі, і цемру, і сьвет, / І месяц, і зоры, і сонца прывет. / Прысуджаны шлях свой рабі дарагім, / Красуйся на радасьць сабе і другім“ („Ідучь гады“, 1913).

...„сонца ціха скац[ілася] з горкі, месяц белы заплакана сьвеціць, аглядае багатыя зоркі, цягне з возера срэбныя сеці“. — У гэтым абзацы цытуюцца вершы М. Багдановіча „Над возерам“, „Зьмяіны цар“, „Прывет табе, жыцьцё на волі!“, „Блішчыць у небе зор пасеў...“, „Цёплы вечар, ціхі вечар, сьвежы стог...“, „Добрай ночы, зара-зараніца!“, „Ціха па мяккай траве...“, „Зімой“, „Па-над белым пухам вішняў...“, „Раманс“, „С. Е. Палуяну“, „Не блішчыць у час зьмярканьня ў глыбокай цемні ночы...“.

...і прачытаўшы радкі — Так у аўтара (замест цытаты — кропкі).

quantum (лац.) — колькасьць.

„Перад будучыняй“ — верш Я. Купалы (упершыню — час. „Адраджэньне“. 1922. № 1)

Гэта вытл[умачана] тым, што яны прыглядаліся і г. д. (*Літ[аратурны] дад[атак]*). — Магчыма, спасылка на артыкулы З. Жылуновіча „Цвёрдымі крокамі: (Да арганізацыі пісьменьнікаў „Польмя“)“ (Літ. дад. да газ. „Савецкая Беларусь“. 1928. № 1) і „Як разыходзіцца беларуская мастацкая літаратура“ (тамсама, № 2).

„прадвесьне[ньне] Купал[ы], акавіту Колас[авых] слоў“ — цытата з паэмы Ё. Дубоўкі „Кругі“ (1927): „А жыцьцё, жыцьцё закрасавала, / закрасуе больш яшчэ вакол. / Зьдзейсьнена прадвесьненьне Купалы, / акавіта Коласавых слоў!“

...іх назыв[алі] інтэлігэнт[амі] (Дуб[оўка])... — Адсылка да вершу У. Дубоўкі „Нікне ўсё у нейкай шэрай мгле“ (1925).

Гэтае некаторыя не разумелі і толь[кі] пасьл[я] доўгіх і ўпарт[ых] спрэчак прызналі права суму ў песьні (гл. Чарот „Майскае“, пасьля Пушчы). — Верагодна, маецца на ўвазе нізка вершаў М. Чарота „Песьні маёвыя“ (упершыню — Савецкая Беларусь. 1927. 1 мая).

„Так, поэт — кондэнсатар пэўнай груп[авой] (общ[ественной]) сьвяд[омасьці]“. — Верагодна, адсылка да выказваньня Андрэя Белага ў прамове „Памяці Аляксандра Блока“: „Поэты — кондэнсаторы якогаго-то большаго сознания“ (1921).

(„Мая песьня“ Александр[овіча], адкуль і рытмы бульв[арных] песень „рэвал[юцыі]“, дасканальн[ых] расійскіх прыпевак: Эх, сасна-сасонка)... — Акрамя вершу „Мая песьня“ (1925), А. Бабарэка згадвае тут верш А. Александровіча „Сасна“ (1926): „Эх, сасоньніца-сасна, / нашы дні суровыя... / Бervяно да бervяна — хата новая“.

Тое, што робіць Александр[овіч], ёсьць фатагра[фаваньнем] (гл. „Дубініца“)... — Намёк на верш А. Александровіча „На лева — леваю!“: „Эх, маць трохтварая! / Дубініцу зацягнем / і паставім / новыя масты“ (зб. „Угрунь“, 1927)

Выклікала абурэньне ў тых, хто яра трымаўся канонаў старой поэзіі, будучы і сам ня ахці якім талент[ам] (глядзі[і] Вара арт[ыкул] і Ц[ішкі] Г[артнага]). — Маюцца на ўвазе рэцэнзія Ц. Гартнага на кнігу Я. Пушчы „Дні вясны“ (Польмя. 1927. № 5; пад псэўд. Я. Пільны), „Лаянка і нясталасьць на належным узвышшы“ (Савецкая Беларусь. 1928. 7 студз.; пад псэўд. Вар) і іншыя яго публікацыі пад рознымі псэўданімамі й крыптанімамі, скіраваныя супраць паэзіі Я. Пушчы ў прыватнасьці і дзейнасьці „Ўзвышша“ ўвогуле. Гл. падразьдзел „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“.

...факт з лістамі Дудара пасьля лістоў Пушчы... — Відаць, маецца на ўвазе верш А. Дудара „Ліст да таварыша“, апублікаваны ў „Літаратурным дадатку да газ. „Савецкая Беларусь“ (1928, № 1).

і ўказаньне Сянкевіч[а] пісаць лісты са скаргамі да камсамольцаў... — У А. Сянкевіча: „Сваю скаргу, сваю журбу ён пасылае не камсамольцу на вёску, і нават не свайму таварышу з „Ўзвышша“, ён гэтую скаргу пасылае сабаку. [...] Ні камсамольца і нікога іншага ўжо не расчуліш — о, якая распач! На ўсёй Беларусі застаўся толькі сабака Лыска, якога і можа толькі расчуліць паэта, і яму, сабаку, ён піша скаргу“ („Сацыяльныя матывы творчасці...“).

Нарэшце, абураліся і тыя, якія заняткі сваё[й] уласн[ай] поэзія[й] лічылі дачас[нымі] і зьбіраліс[я] павесіць жалейку на дрэва... — Намёк на Алесь Дудара, які ў вершы „Помніш? Хмары чмарыя зьвіліся...“ напісаў: „І тады, калі прыдуць другія, / засьпяваюць інакшыя песьні — / зноў вярнуся ў свае берагі я, / каб жалейку на дрэва павесіць“ (зб. „Сонечнымі сьцежкамі“, 1925).

circulus in demonstrando (лац.) — „кола ў доказе“; лягічная памылка ў доказе, якая палягае ў тым, што праўдзівасьць пэўнага палажэньня (тэзісу) абгрунтоўваецца з дапамогай аргумэнту, праўдзівасьць якога абгрунтоўваецца з дапамогай тэзісу, які даказваецца.

Відзь вось жа Джугар праз колькі дзён пасьля Сянкевіча пісаў, што змаг[ацца] так і трэб[а] было. — У артыкуле «Літаратурнае змаганьне, „аб’ектыўзм“ крытыкі і інш. рэчы» (Зьвязда. 1928. 22 студз.) Джугар (А. Сянкевіч) пісаў: „Можа той пэрыяд абвостранай барацьбы, што вылівалася часта ў лаянку, аб’ектыўна быў і патрэбен“.

„Жыцьцё нашае нас, бедных, [заганяных мужыкоў, горш за ўсякае стварэньне, за сабак і чарвякоў]“. — Цытата зь вершу Я. Купалы „Ах, ці доўга...“ (1905 — 1907).

„Табе, як сабацы, косць кінуч[ь] [пад ногі]...“ — Цытата зь вершу Я. Купалы „Ня рвіся к багатым“ (1906).

Ён жыве ў сталіц[ы], акраец хлеба [на стальніцы] і **ружэ** юнац[тва] на вак[не]. — У Я. Пушчы: „Жыву цяпер я ў шумнае сталіцы, / Далёка ад цябе, мой любы дружа. / Ляжыць акраец хлеба на стальніцы, / А ў збане на вакне юнацтва ружа“.

Вось што гавор[ыць] Купал[а] пра маладосьць (_____)... — Так у аўтара (падкрэслены пропуск).

...мін[ушчыну], пра якую ён пісаў: „Там у кург[анах] паснула...“. — У Я. Пушчы: „Яно [мінулае Беларусі. — **В. Ж.**] пахована ў глыбокія курганы, — / крывей-балызамам гоіць сны“ („Песьня юнацтва“, 1926).

„хто быў ніч[ым], той стаў усім“ — цытата з „Інтэрнацыяналу“ францускага паэта Эжэна Пацье (1816 — 1887).

„мени[аму] ўжо брату рукі не падае“ (Куп[ала]) — Недакладная цытата. У Я. Купалы: „Бяднейшаму ўжо брату / Рукі не падае, / Хоць сам такія ж лапці / На ногі надзяе“ („І як тут не сьмяяцца“, 1906).

Ён знае, што юнац[тва] скоры пройдзе і намаг[аецца] не зьвярт[аць] на гэта ўвагі (Дуб[оўка]. Пялёст[кі] у гразі з „Нал[і]“)... — А. Бабарэка параўноўвае вобраз пялёсткаў, што сымбалізуюць хуткаплынную маладосьць, у паэтычных нізках „Лісты да сабакі“ Я. Пушчы („Вятры павеюць хутка золкай сьцюжай, / І ліст крыва-вы свой яна [юнацтва ружа] уроніць, / Праходзіцьме натоўп з душой няўключай / І ў гразь утопча, апусьцішы скроні“) і „Пялёсткі“ (са зб. „Няля“) У. Дубоўкі („Палыны пасівелі на ўзгорку, / а ў далінах — пялёсткі ад кветак. / Мо затым і прыемна і горка, / калі скрозь распыгоршчаць іх ветры?“ і г. д.).

Бо ён патрэбны для яго як пясняр, як той, хто песьняй ушчувае душу, каж[учы] слов[амі] Дуб[оўкі]. — Відавочна, намёк на верш У. Дубоўкі „Песьня, ушчуны!“ (1925).

...гэта С[ымон] М[узыка] пасьля Кастрычніка, злучаючы дух сусьвету з духам зямлі... — У Я. Коласа: „Сьпіць усё, а дух сусьвету / З духам лучыцца зямлі / І адводзіць песьню гэту, / Каб шчаслівы ўсе былі“ (паэма „Сымон Музыка“).

Ужо Тры[ер] паказаў, да чаго можа дайсьці такі поэта. — Маецца на ўвазе рэцэнзія Л. Трыера (Я. Пушчы) на паэму М. Чарота „Ленін“ (Узвышша. 1927. № 3).

Тут могуць упikнуць, як рабіў гэта Жыл[уновіч], што гэта ачар[адная] праява шкодн[ага] ў бел[арускай] літ[аратуры]. — Намёк на артыкул З. Жылуновіча „Шкоднае ў беларускай літаратуры: (Што было і чаго не павінна быць)“ (Полымя. 1927. № 6).

„Ах ты, вол[ьны] пт[ах]... — Вылучаныя курсівам сказы ў арыгінале закрэсьлены.

Такая пастан[оўка] супярэчыць погл[ядам] таго, на каго спас[ылаецца] Сян[кевіч] — Плех[анаў] гавор[ыць]... — Так у аўтара (незакончаны сказ). Маецца на ўвазе прадмова да трэцяга выдання зборніка Г. Пляханава „За дваццаць год“ (1908): „Першая задача крытыка заключаецца ў тым, каб перавесці ідэю дадзенага мастацкага твора з мовы мастацтва на мову сацыялёгіі, каб знайсці тое, што можа быць названа сацыялягічным эквівалентам дадзенай літаратурнай зьявы. Гэта — ацэнка ідэі твора, за якой павінны быць „аналіз яго мастацкіх якасцяў. [...] Імкнучыся знайсці грамадзкі эквівалент дадзенай літаратурнай зьявы, гэтая крытыка здраджвае сваёй уласнай прыродзе, калі не разумее, што справа ня можа абмяжоўвацца пошукам гэтага эквіваленту і што сацыялёгія павінна не зачыняць дзверы перад эстэтыкай, а, наадварот, насыцеж расчыняць іх перад ёю“ (Плеханов Г. В. Литература и эстетика: В 2 т. — Т. 1. М., 1958. С. 123, 129). Як зазначае У. Конан, „сацыялягічная крытыка вельмі часта брала пад увагу толькі першую частку гэтых наогул правільных разважанняў Пляханава, забываючы другую іх частку, на якой рускі марксіст рабіў асаблівы акцэнт“ (Конан У. Адам Бабарэка: Крытыка-біяграфічны нарыс. — Мінск: Маст. літ., 1976. С. 73).

„О, я знаю: сэрца маеш...“ — Цытата зь вершу Я. Купалы „Хоць ты, сэрца, лопні, трэсьні...“ (1905 — 1907).

„Як цыган той, на сьвеце век цэлы бадзяюся...“ — Цытата зь вершу Я. Купалы „Адповедзь“ (1905 — 1907).

„тваім шляхам — прыду ў шырокі сьвет, паміж [людзей], народаў разьліюся“ — Цытата зь вершу У. Дубоўкі „Ня трэба мне пяць на Беларусі?..“ (1922).

„Сьпеў... пакоціцца лясной суніцай“ („Наля“). — Цытата з паэтычнай нізкі У. Дубоўкі „Наля“ (Мэлёдыя V; 1925).

Лісты да невядомага друга (адз. зах. 1, арк. 1 — 15) — алюзія на „Лісты да сабакі“, адначасова — палемічная абарона жанру пасланьня. На арк. 7 — закрэсьлены чарнавік аднаго зь лістоў з загатоўкам: „Супроць ветру (Лісты да невядомага)“:

„Хто ты бу[дзеш], каму я пішу гэтыя лісты, я ня ведаю. Мо' ты будзеш мой вораг, а мо' друг — скуль мне ведаць. Адно загадзя прашу: хто-б ты ня быў, прачытай усё-ж іх, а ну-ж і не пашкадуеш! Апошнімі часамі я сам, ведаеш, чытаў некалькі лістоў і з адрасам, і бяз адрасу, дык не шкадаваў, што іх чытаў. А ты-ж такі-ж павінен будзеш зрабіцца з невядомага вядомым“.

... паведамленьне аб тым, што арт[ыкул] К[ундзіша] зьявіўся пасля арт[ыкулу] Ц[ішкі] і зышло за праўду, за чыстую манэту, ня гледзячы на тое, што „Узв[ышша]“, у якім быў зьмешчаны арт[ыкул] К[ундзіша], выйшаў у сьвет ..., а „Пол[ымя]“ з арт[ыкулам] Ц[ішкі] выйшаў... і ніхто яму не сказаў, што ён хлусіць: усе паверылі і казалі яму: цаца. — Так у аўтара (пропускі са шматкроп'ямі). А. Бабарэка мае на ўвазе, што артыкул К. Кундзіша „Sine ira et studio: Агляд паэзіі Цішкі Гартнага“ зьявіўся ва „Узвышшы“, 1927, № 3, г. зн. у канцы чэрвеня, а артыкул З. Жылуновіча „Шкоднае ў беларускай літаратуры: (Што было і чаго не павінна быць)“ — у „Полымі“, 1927, № 6, г. зн. пазьней, у верасьні (на той момант „Узвышша“ выходзіла з пэрыядычнасьцю раз на 2 месяцы, а „Полымя“ — раз на 1,5 месяца). У артыкуле ж „Лаянка і нясталасьць на належным узвышшы“ („Савецкая Беларусь“. 1928. 7 студз.), надрукаваным пад псэўданімам Вар, Жылуновіч

спрабуе давесці, што ягоны артыкул выйшаў раней і, адпаведна, зьявіўся „прычынаю“ напісаньня Кундзішам артыкулу з адмоўнай крытыкай на свой адрас. Гл. таксама артыкул „[Пра прыёмы здаровай крытыкі]“ у падразьдзе „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“.

„Калі я раней называў...“, дык мне ня веры[лі], нібы абавязкова трэба быць такім, каб выяўляць вось такое. — У А. Сянкевіча: „Калі раней я называў творчасць Я. Пушчы ўпадніцкай, калі ў прыватных гутарках я цьвердзіў, што Язэп Пушча зьяўляецца паэтай заможных кулацка-шляхоцкіх пластоў нашага грамадства, на мяне некаторыя абураліся. „Дзе там, гэта нацягваньне“, гаварылі яны, „Пушча сын амаль не батрака, куды яму быць песьняром кулацтва“. Нібы абавязкова трэба быць сынам буржуа, каб выяўляць у сваёй творчасці буржуазную ідэалёгію?“

Бачыце: чалавек сьвядомы, не такі, як Кундзіш, скажам, які аблаяў Джугара... — У рэцэнзіі на зборнік вершаў А. Александровіча „Угрунь“ (Зьвязда. 1927. 2 кастр.) Джугар (А. Сянкевіч) адзначыў за вартасьць наступныя паэтавыя словы: „Пяю ня лірыку, / а эконо́м-надстройку“, за што быў абсьмяяны К. Кундзішам у артыкуле „Альбо грай, альбо скрышку аддай...“ (Узвышша. 1927. № 5). Пасьля гэтага А. Сянкевіч у артыкуле „Сацыяльныя матывы...“ напісаў: „...Кундзіш за мае думкі аб Пушчы аблае мяне, як ён аблаяў Джугара за рэцэнзію на „Угрунь“ Александровіча“.

...ён ведае, што ў літ[аратуры], ёсьць больш магчымасьці прасочва[ацца] і г. д. — У А. Сянкевіча: „Але калі мы не дапушчам свабоды прэсы, свабоды для буржуазіі, разуменьня, дык у мастацкай літаратуры, дзе ёсьць больш магчымасьцяў для выяўленьня настрою тых ці іншых пластоў грамадства, можа прасочвацца тое, што сыціснута жалезным абручом пралетарскай дыктатуры ў іншых дзядзінах дзейнасьці“.

„Паглядзелі мы спачат[ку]“ — словы надпісаны алоўкам; магчыма, адсылка да цытаты зь нейкага твору А. Сянкевіча.

Прыкладам, З[ьміцер] Ж[ылуновіч] мог-бы ў артыкуле С[янкевіча] найсьці куды ўдзячнейшы матар’ял для ілюстрацыі сваіх мысьлей аб сучасных прыёмах крытыкі, чым той, які ён адшукаў у арт[ыкуле] Бабарэкі. — У артыкуле „Шкоднае ў беларускай літаратуры (Што было і чаго не павінна быць)“ (Польмя. 1927. № 6. С. 196 — 197) З. Жылуновіч пісаў: «„Безназоўным“ Янка Купала стварыў незабываны настрой, пераліў красу рэвалюцыйнай падзеі ў прыгожасьць свайго мастацкага, захапляючага лірызму. Крытыку А. Бабарэку захацелася абвергнуць агульны настрой, створаны „Безназоўным“. Болей таго, ён рашыў зруйнаваць дашчэнт значнасьць гэтага Янкавага твору. І ўзяўся за крытыку. У № 7 „Маладняка“ за 1925 год у артыкуле „Вясну радзіла восень“ „маладнякоўскі Белінскі“ гэтак „крушыць“ „Безназоўнае“ і яго аўтара. „У зборніку 1925 г., — піша ён, — Янка Купала акунаецца ўжо ў „Безназоўнае“, знача, невядомае, што знаходзіцца за межамі пазнавальнасьці. І вось адкрываецца зборнік вершам, у якім гучыць затайная ўсьмешка (?! — З. Ж.):

... О, так! Я — пролетар!..
 Яшчэ учора раб пакутны —
 Сягоньня я зямлі ўладар
 І над царамі цар магутны!
 Мне бацькаўшчынай цэлы сьвет,
 Ад родных ніў я адварнуўся...
 Адно... Ня збыў яшчэ ўсіх бед:
 Мне сыняца сны аб Беларусі!

А далей і само „Безназоўнае“:

Спачатку яно шаласьцела
Вельмі нясмела,
А потым лізнула ваконца
Ціха, як сонца.

І чамусьці гэтае „яно“ далей называецца ліхам:

Во, як пачалося ў нас ціха
Тое ўсё ліха,
Што на т беларускія межы
Усталі з залежы.

Ясна, можна тлумачыць гэты сымбаль як вобраз ідэі адраджэння Беларусі, як вобраз і самой Беларусі, але можна разумець і што-небудзь іншае, калі звярнуць увагу на такія выразы, як (курсіў наш. — З. Ж.):

Сяляне і сялянкі!
Цацанкі-абяцанкі
Збываюцца для вас.

Паўстае пытаньне, чаму такі эпітэт — „цацанкі“? Няўжо толькі для музыкі? Або:

Спраўляюцца заручыны
Вясельніцы засмучанай
З вясёлым жаніхом.

Чаму эпітэт „засмучанай“? Няўжо толькі для рыфмы? Альбо чаму іменна ўсім Беларусь павінна дагаджаць, калі яна „на куце ў хаце сваёй села“?

Вось гэты доўгі допыт у тоне і напрамку допытаў крыві/на/льнага вышуку А. Бабарэка ўжыў для Янкі Купалы нездарма. Крытыку прышло ў розум улічыць поэту наводнымі пытаньнямі не ў якім-кольвечы „дробным ідэёвым непаразуменьні“, а чуць не... у контр-рэвалюцыйным ухале. Гэтыя яхідныя, са злосным выразам на твары запытаньні, гэтыя намёкі і наводныя службылі крытыку вышэйшым самалюбаваньнем сваёю здольнасцю няўмольнага пракурора. Нешта накітаваў Робесп'ера...

Так крытыку вялікасьць свайго вобразу лунала ва ўласным выяважэньні. Сапраўды-ж, грозны пракурор быў ня чым іншым, як сіратлівым Санчо-Пансо. Нават горш гэтага. Спусьціўшы некалькі часу пасья свайго скэтыянд-ярдаўскага допыту Янкі Купалы ў артыкуле „Вясна радзіла восень“, А. Бабарэка к дваццацігадоваму юбілею песьняра, у кніжачцы „Маладняк — Янку Купалу“, гавора зусім іншае аб творчасьці і духоўным „я“ песьняра. Паміж іншым, на гэты раз нядаўні абвінавайца ўздзявае на сябе маску абаронцы...“ [...]

Ці-ж трэба было больш трэзвага, больш бесстаронняга падыходу да найвялікшага з беларускіх песьняроў, як гэта зроблена ў прыведзеных вытрымках? І яшчэ цуднейшым рабіўся папярэдні выбрык А. Бабарэкі, які сьведчыў аб нястасьці крытыка, аб дзяцінстве, занесеным на старонкі часопісі, аб мудрагельстве, замест сур'ёзнае і адказнае справы. Нельга-ж кіравацца правіламі, што папера ўсё церпіць і... не чырванее».

Далей другое („У полі...“) — Маюцца на ўвазе радкі зь вершу Я. Пушчы „Словы мае, словы — песьні агнявыя...“ („...Ў поле на кургане вецер дзіка вые! / Крыльлямі лапочуць чорных птушак зграі; / Віхар на кургане танец сьмерці грае“), працытаваныя А. Сянкевічам.

...там, дзе многа, каж[учы] сл[овамі] Кн[орына], яшчэ някульт[урных] дзікунскіх адносін... — Адсылка да артыкулу В. Кнорына „За культурную рэвалюцыю“ (1928), дзе аўтар, у прыватнасці, пісаў: «Цяпер пытаньне аб нашай „поўдзікасьці“, „някультурнасьці“ выпірае яшчэ з большай сілай, чым пяць гадоў таму назад» (Кнорын В. За культурную рэвалюцыю: Збор артыкулаў. — Менск: ДВБ, 1928. С. 4).

Успомні, з якою мэтай была напіс[ана] рэц[энзія] некім Я. Ч. на „Credo“... — Гл. камэнтар да артыкулу „Творчасьць Ул. Дубоўкі як форма нацыянальнай сьвядомасьці пралетарскага характару“ (падразьдзел „Крытычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы, рэцэнзіі, нататкі“).

Пры жаданьні можна зьдзівіцца ды запытаць: супроць якога ветру пасылаюцца лісты. — Як нейкі акт, скіраваны „супроць ветру“ (г. зн. супроць панаваных у той час вульгарна-сацыялягічных канцэпцый), А. Бабарэка разглядаў і свае ўласныя „Лісты...“, выказваючы гэткім чынам сваю салідарнасьць зь Я. Пушчам. Параўн. у „[Развагах, выкліканых крытыкай твораў Я. Пушчы]“ (падразьдзел „Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі“): „...і вы ўжо, змагаю[чыся] суп[роць] П[ушчы], змагаецеся і са мною, выкід[ваючы] яго, вы вык[ідаеце] і дарагое мне. І калі вы кажаце — дрэн[на], гэта зн[ачыць] вы каж[аце], што дрэн[на] і тое, што мне дорага. Вы гэтым самым зьняваж[аеце] і мяне“.

От бывала, ... як засьмяецца... — Так у аўтара (пропуск са шматкроп’ем).

[Супроць ветру: Фрагмэнты чарнавых накідаў] (с. 734)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 57, арк. 9, 10 адв.; адз. зах. 59, арк. 17, 38. Датуецца 1928 г.

Чарнавыя накіды кнігі „Супроць ветру“, зробленыя чырвоным атрамантам, як і ўступная частка манаграфіі (адз. зах. 1, арк. 16, 18; адз. зах. 55, арк. 1; адз. зах. 1, арк. 17, 19, 20). Вылучаныя курсівам фрагмэнты ў арыгінале закрэсьлены.

[Нататкі, эскізы, накіды пра паэзію Я. Пушчы ўвогуле] (с. 736)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 50, арк. 8 — 8 адв., 37; адз. зах. 67, арк. 19 адв.; адз. зах. 9, арк. 4; адз. зах. 34, арк. 32 — 32 адв., 23; арк. 59, адз. зах. 16 адв.; адз. зах. 50, арк. 28, 6.

Кароткія тэксты (збольшага незавершаныя), напісаныя ў час працы А. Бабарэкі над буйнейшымі працамі пра жыцьцё і творчасць Я. Пушчы. Датуюцца 1925 — 1928 гг.

...4) выказвае сваё разуменьне... — У аўтара парушана нумарацыя: пункт 4 паўтараецца двойчы, а пасля пункту 5 адразу ідзе 7. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

У Пушчы ёсьць два, на наш погляд, характэрныя для яго сьветаадчуваньня параўнаньні — „сьмяяцца дзіцем“ і „воўк увосень вые“. — Гл. камэнтар да артыкулу „[Мае ўражаньні ад поэзіі Язэпа Пушчы]“.

[Вобраз сонца ў паэзіі Я. Пушчы]. — У гэтай нататцы ў аўтара парушана нумарацыя: пасля пункту 4 ідзе пункт 6. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

...„васьліка ў жыце“ гэтай як-бы модэрнізаванай і абеларусізаванай „блакітнай кветкі“ нямецкіх романтыкаў. — Гл. камэнтар да артыкулу „Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча“.

[Нататкі, эскізы, накіды пра асобныя творы Я. Пушчы] (с. 742)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які зьберагаецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 11 адв.; адз. зах. 57, арк. 8 — 8 адв.; адз. зах. 34, арк. 27; адз. зах. 50, арк. 16 адв., 39 адв., 44 адв.; адз. зах. 21, арк. 5; адз. зах. 59, арк. 19 — 19 адв.; адз. зах. 50, арк. 11 — 11 адв.; адз. зах. 34, арк. 24; адз. зах. 2, арк. 15 адв.; адз. зах. 59, арк. 20; адз. зах. 34, арк. 30, 29 — 29 адв.; адз. зах. 50, арк. 39 — 39 адв.; адз. зах. 2, арк. 14 адв.; адз. зах. 50, арк. 42, 32; Датуюцца 1925 — 1928 гг.

Кароткія тэксты — пераважна накіды асобных вершаў Я. Пушчы.

„*песньні — выбрыкаваць хочуць, — паверце*“ — У пазнейшым выданьні Я. Пушча замяніў гэты радок на „*У зарасьлях пудзяцца песньні, / Рэчанька льецца, сьмяецца*“ Пушча Я. Збор твораў: У 2 т. — Т. 1. Мінск: Маст. літ., 1993. С. 26.

У *Кол[аса]* „*ой, забыты Богам край*“... — Цытата зь вершу Я. Коласа „Наш родны край“ (1906).

„*Ня я пюю — народ Божы*“ (*Нясл[ухоўскі]*)... — Гл. камэнтар да тэксту „З літаратурных нататак: Аб літаратурных пытаньнях наогул; Аб самавызначэньні і самаацэнках творчых сіл мастацтва“.

„*Я не поэт*“, „*ціха ігр[аю]*“, „*я толькі вер[у ў народ і край свой]*“, „*хоць і рвуся*“, „*я ўладар песньні*“ (*Куп[ала]*)... — Адсылкі да вершаў Я. Купалы „Я не паэт“, „Мая вера“, „Мая навука“.

„*Хацеў-бы быць*“, „*Водгульле*“ (*Кол[ас]*)... — Адсылка да вершу Я. Коласа „Хацеў бы быць“ з кн. „Водгульле“ (1922).

„*А не поэт*“ (*Гарун*)... — Адсылка да вершу А. Гаруна „Людзям“ (1914): „Люблю жыцьцё, а ў ім людзей / І кшталты іхніх душ, / Люблю вянкi плясьці з надзей, — / А не паэт. — Чаму ж?“

„*Ой, чаму я стаў поэт[ам]*...“ (*М. Багд[ановіч]*)... — Першы радок безназоўнага вершу М. Багдановіча з цыкля „Думы“ (зб. „Вянок“).

„*Маладзіца*“, „*Я*“, „*Песьня*“ — назвы разьдзелаў кнігі Я. Пушчы „Раніца рыкае“ (1925).

„*Жыцьцё*“, „*Мэлёды*“, „*Сугучнасьць*“, „*Нашы дні*“ — назвы разьдзелаў кнігі Я. Пушчы „Vita“ (1926).

„*Струны сонца*“, „*Кветкі красы*“, „*Залатое пахмельле*“ — назвы разьдзелаў кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“ (1927).

4. *Пр[ычына]*. — У аўтара парушана нумарацыя: пасля пункту 3 адразу ідзе 5. Пры публікацыі нумарацыя скарэктавана.

М[э]т[а]. „...“ — Так у аўтара (пропуск са шматкроп’ем).

Але чакаючы, яна, як Саломін Тургенева... — Маецца на ўвазе пэрсанаж раману І. Тургенева „Новь“ (1876).

[*Пра верш „Мілыя, любяы ліпы...”*] — Гл. таксама артыкул „Творы як мова загадак“.

Крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі

У 2-й палове 1920-х гг. творчасць сяброў літаратурнага аб’яднаньня „Ўзвышша“ зьявілася аб’ектам нападак (часта — неабгрунтаваных) з боку прадстаўнікоў канкурэнтных літаратурных аб’яднаньняў „Маладняк“, „Польмя“, пазьней — БелАПП, якія разгарнулі цэлую кампанію супраць „Ўзвышша“. Таму многія тэксты, напісаныя А. Бабарэкам у 1926 — 1929 гг., маюць палемічны характар і скіраваны на абарону „Ўзвышша“ ад ваяўнічай атакі вульгарызатарскай крытыкі — найперш артыкулаў

Ц. Гартнага (пад прозьвішчам Э. Жылуновіч, псэўданімамі С. Друк, Я. Пільны, Вар), А. Дудара (Т. Глыбоцкага, Ул. Ж.), А. Сянкевіча, М. Байкова, А. Гародні. Ведаючы, што любы выпадак крытыка-вуглярызатара, прыраўнаны да палітычнага абвінавачання, мог адыграць фатальную ролю ў лёсе паэта, А. Бабарэка палемізаваў ня толькі са зьместам апанэнцкіх артыкулаў, але і зь іх якасьцю, аналізуючы тыя ці іншыя нэгатыўныя зьявы ў крытыцы.

Як і працы, прысьвечаныя жыццю і творчасьці Я. Пушчы, крытычна-палемічныя артыкулы і нататкі А. Бабарэкі перагукаюцца, а часам і дублююцца паміж сабой. Частка зь іх, паводле задумы аўтара, павінна была скласьці працу „Матар’ялы да гісторыі літаратурных нормаў у Беларусі“. Вялікі даклад у абарону „Ўзвышша“ раіў падрыхтаваць А. Бабарэку і У. Дубоўка: „Наконт выступленьняў дэмагогічных супроць нас. — Не чакаючы вялікага дакладу, дайце паведамленьне ў друк пра галавацтва гэтых псэўдо-марксыстых. Пакажэце іхную фальш, дзікасьць. Гэта ж вельмі лёгка зрабіць. А вялікі даклад рыхтуйце сваёй чаргой. Паведамленьне трэба даць чым хутчэй. А то адцягнецца, а якія тыпы і оргвывады надумаюць зрабіць. Усё бывае на сьвеце“ (Ліст У. Дубоўкі да А. Бабарэкі ад 1 лістапада 1929 г. // БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 164, арк. 8 — 8 адв.).

Думкі ўголас пра беларускую літаратуру (с. 761)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 27, арк. 1 — 1 адв.

Датуецца на падставе паведамленьня ў часопісе „Маладняк“, 1926, № 9, с. 108: „Адам Бабарэка падрыхтаваў да друку свае крытычныя працы: „Творчасьць Ул. Дубоўкі“, „Думкі ўголас аб сучасным становішчы нашае літаратуры“. Задума А. Бабарэкі выдаць „Думкі ўголас...“ засталася няздзейсненай, а працяг рукапісу, выдавочна, страчаны.

Усе гэтыя думкі наплывлі мне пры прачытаньні ў „Кам“. В. Б. аб мал[адой] бел[арускай] поэзіі. — Публікацыя і яе аўтар не ўстаноўлены.

Гэты чалавек ведае ўзараць... — У арыгінале „ўзарыць“.

Вядома, што ня кожны любуецца адным аб’ектам, тым, чым можа любаватца другі. — Насупраць сказу на палёх пазнака: „Ацэн[ка]“.

[Аб „шукальніцтве“ ў крытыцы] (с. 763)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 57, арк. 4 — 4 адв. Датуецца 1926 г., як і папярэдні тэкст.

...і яго паглядзіла „Кам“, зьмясьціўшы яго марк[сісцкія] шуканьні. — Гл. камэнтар да тэксту „Думкі ўголас пра беларускую літаратуру“.

...самую новую мясцов[асьць]... — У арыгінале: „самы новую“.

Да „Тав[арышаў]–крыт[ыкаў]“ (с. 765)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 57, арк. 7. Датуецца 1927 г.

Абгав[арыць] тв[ор]... — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэсьлены.

**[Крытыка артыкулу З. Жылуновіча
«Ці сапраўды „Узвышша“ ёсць узвышша?»] (с. 766)**

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 14, арк. 1 — 4, адз. зах. 19, арк. 7. Датуюцца паводле часу апублікавання разгляданага артыкулу. Гэтая праца А. Бабарэкі засталася незавершанай.

...з апавядання *К[узьмы] Ч[орнага]* „*Ня пі густога чаю*“. — Твор упершыню апублікаваны ў газ. „Савецкая Беларусь“, 1925, 26, 27 мая.

Лукавіцын, Цыбульскі, Цыбулевіч — Герой сатырычнага апавядання „Мой сусед“ К. Крапівы (упершыню — Узвышша. 1927. № 2), тып кар’ерыста-прыстасаванца.

Так ён і сам сябе вызначыў яшчэ ў 1918 г. (гл. „Курс белорусоведения“). — У кн. „Курс белорусоведения“ (М., 1918 — 1920) апублікаваны тэкст лекцыі З. Жылуновіча „Беларуская літаратура“, дзе ён змясціў наступную характарыстыку паэта Цішкі Гартнага, г. зн. сябе самога: „Фундаментны матыў яго [Ц. Гартнага] песні — гэта пачуццё свае сілы — сілы ўсяго рабочага класу, які творыць скарбы сьвету. Вось чаму ўсе мукі яго жыцця — нічога перад яго сілаю і ня надрываюць у ім веры і надзей. Зварот чыстых ідэй і дзела — упорнаю працаю — захапляе ў Цішкі Гартнага сваёю вераю і неперадатнасьцю. Шчасьце і воля народу, любасць да яго і гатоўнасць легчы ахвяраю на аўтар яго аслабджэння ня даюць яму спакою. Яго няспакой вечная пакора, нявольнасць і нядбайнасць за сваё палажэнне, якое паэта лічыць самым страшным варагом зацяглага панавання нядолі. Вось чаму ён пража буры, у якой бачыць элементы вызвалення ад рабства і сьветац свабоды“ (с. 280).

...(глядзі ацэнкі *М. Гар[эцкага], Люб[ецкага] і інш.*)... — Гарэцкі М. Гартны Цішка // Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры. 4 выд. Менск, 1926. С. 225 — 229; Любецкі П. Беларуская выдавецкая праца ў Бэрліне // Савецкая Беларусь. 1922. 13, 15 верас.

Манія grandiosa (лац.) — манія велічы.

Юдэнфрэсен (ням. іран. *Judenfresser*) — жаўзяты антысэміт.

Ня лічым-жа мы, ды й ніхто ня лічыць ... за выразіц[еля] рабочых настр[ояў]... — Так у аўтара (пропуск прозвішча).

Вось некалькі фактаў з яго раб[очых] песень: ... — Так у Аўтара (на месцы шматкроп’я мусілі быць прыклады).

„*Пой весела, хоць ня рад вясельлю*“. — Недакладная цытата зь вершу М. Чарота „Маладому песняру“ (1921). Гл. камэнтар да артыкулу „Літаратура за 10 год“.

„*Жыццё — сусьв[етнае] свята*“. — Цытата зь вершу А. Дудара „Я малады“ (1924).

„*Урачытасць*“ — зборнік вершаў Ц. Гартнага (Менск, 1925; 2 выд. 1928).

...*нам вядома, што патрэбна мець унутр[аны] аўтар[ытэт], каб кіраваць (Бухарын на Ленінгр[адзкай] канф[эрэнцыі]).* — Адсылка да дакладу М. Бухарына, прачытанага на XXIII Надзвычайнай ленінградзкай губэрнскай канфэрэнцыі ВКП(б) 10 — 11 лютага 1926 г.

„*лунныя лапы*“ — словазлучэнне зь вершу А. Вольнага „Мне і тут без Беларусі цесна“ (Савецкая Беларусь. 1925. 28 жн.), раскрытыкаванага У. Дубоўкам у артыкуле „Пра нашу літаратурную мову“ (Узвышша. 1927. № 2) за неахайнае абыходжаньне зь лексыкай. Тут: праявы літаратурнай і стылістычнай непісьменнасці ўвогуле.

[Аб кампаніі крытыкаў супраць Я. Пушчы] (с. 772)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 67, арк. 6 адв. Датуецца 1927 г.

Актыўная кампанія крытыкаў–вульгарызатараў супраць Я. Пушчы пачалася ў 1926 г.; адным зь першых пачаў на яго нападаць Т. Глыбоцкі (А. Дудар).

[Развагі, выкліканыя крытыкай твораў Я. Пушчы] (с. 774)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 50, арк. 4 адв. Датуецца 1927 г.

[Палеміка з Я. Пільным пра кнігу Я. Пушчы „Дні вясны“] (с. 775)

Друкуецца ўпершыню з чарнавога аўтографа, які зьберагаецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 67, арк. 18 — 19, 24 — 24 адв. (Варыянт 1); адз. зах. 67, арк. 5 — 5 адв. (Варыянт 2). Датуецца часам выхаду кн. Я. Пушчы „Дні вясны“ і апублікаваньня рэцэнзіі Я. Пільнага (З. Жылуновіча) на яе.

Гл. таксама: „Нашы поэты і пісьменьнікі: Язэп Пушча“, „Запіскі [пра неразуменьне Я. Пільным кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“]“, „[Палеміка з Я. Пільным пра верш Я. Пушчы „Рабіндранату Тагору“]“.

Замест таго, каб вызначыўшы ўласьцівасьці твораў Пушчы, давесьці... — У арыгінале: „Замест таго, каб даказваць таго, што каб вызначыўшы ўласьцівасьці твораў Пушчы давесьці...“.

Па верных, ня здолеў рэц[энзэнт] дайсьці... — Так у аўтара.

...і поэтавага месца, якое яна дае ў кругу іншых прадстаўнікоў літаратуры... — У арыгінале: „...і поэтавага месца, якое яна дае права ў кругу іншых прадстаўнікоў літаратуры...“.

„Песьні пра[цы] і зм[аганьня]“ — Зборнік вершаў Ц. Гартнага (Бэрлін, 1922).

error fundamentalis (лац.) — „асноўная памылка“; прыняцьце за ісьціну ілжывага аргумэнту альбо выкарыстаньне ў якасьці аргумэнту няіснага факту спасылкі на падзею, якая ў сапраўднасьці ня мела месца, і г. д.

**Запіскі [пра неразуменьне Я. Пільным
кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“] (с. 782)**

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 57, арк. 8. Датуецца часам выхаду кнігі „Дні вясны“ і апублікаваньня рэцэнзіі Я. Пільнага (З. Жылуновіча) на яе.

**[Палеміка з Я. Пільным
пра верш Я. Пушчы „Рабіндранату Тагору“] (с. 783)**

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 67, арк. 17 — 17 адв. Датуецца часам выхаду кн. „Дні вясны“ і апублікаваньня рэцэнзіі Я. Пільнага (З. Жылуновіча) на яе.

...„нялюдз[кія] сл[овы], вобр[азы] і раз[уменьне] ды настр[ой] см[утку] зьяўл[яюцца] адзн[акамі] хворасьці“... — Цытата з рэцэнзіі Я. Пільнага.

Пры гэтым адны раілі аўтару вучыцца і працаваць... — Гл. камэнтар да артыкулу „Нашы пісьменьнікі і поэты: Язэп Пушча“.

Я. Пільны, падаючы Пушчавы верш, прысьвечаны Тагору... — Тэкст вершу (у пачатковай рэдакцыі, паводле зб. „Дні вясны“) прыводзім:

Рабіндранату Тагору

Увосень 1926 г. Рабіндранат Тагор меўся праяжджаць цераз Беларусь і затрымацца на пару дзён у Менску. Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаваньне „Узвышша“ было падрыхтавала яму невялічкі зборнік, у які ўваходзіў і гэты верш.

Зара–зараніца цьвіце ў паднябесьсі,
залоціць красою разлогі.
Далёкі па вёрстах, а блізкі па песнях,
я кветкамі ўсыплю дарогі!

Прайдзіся па іх ты, прайдзіся, чаканы!
Сьляды застануцца сьвятымі.
Цябе абніму я, як бацьку, рукамі, —
пачуцьці ў сталецьцях ня стынуць.

Хацелі народ мой чужынцы зьняславіць,
і сэрца скрываюць на раны.
Бэнгаліі гордасьць, Бэнгаліі слава!
О, гены народаў забраных!

У песні табе я стыхіі малюся
і кленчу на дзікім кургане.
Кветкі крыві парасьлі ў Беларусі,
поэта мой любы, каханы!

Пазьней Я. Пушча (верагодна, пад ціскам крытыкаў) значна перапрацаваў верш: замяніў „кветкі крыві“ на „кветкі красы“, зьняў трэцюю страфу.

Другі рэцэнзэнт прыводзіць вынятку і дадае, што ён з далікатнасьці не дае тлумачэньня. — Так у аўтара (пропуск). А. Бабарэка мае на ўвазе рэцэнзію Т. Глыбоцкага (А. Дудара) „Я сягоньня ўсім чужы“, дзе цытуецца верш „Вечна...“ („Сонца ўсходзіць паміж гор / і сыпну залоціць зьверу“) з наступнай заўвагай: „Ад камэнтарыяў устрымліваемся з далікатнасьці“.

Т. Глыбоцкі ў ролі выкрывацеля... (с. 785)

Друкуецца ўпершыню з чарнавога аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 49 — 49 адв. Тэкст уяўляе зь сябе разгорнуты плян водгук на артыкул Тодара Глыбоцкага (Алеся Дудара) „Пад шыльдай пролетарскай літаратуры („Узвышша“ № 1 — 2)“ (Польмя. 1927. № 4), напоўнены тэндэнцыйнай і беспадстаўнай крытыкай час. „Узвышша“. Датуецца паводле часу апублікаваньня разглядаванага артыкулу.

[Характар крытыкана] (пасля 4 сьнежня 1927 г.) (с. 787)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 74, арк. 1 — 2. Водгук на артыкул Тодара Глыбоцкага (Алеся Дудара) „Літаратурныя сэктанты“ (Савецкая Беларусь. 1927. 4 сьнеж.), прысьвечанага разгляду часопісу „Узвышша“, 1927, № 4. Датуецца пачаткам 1928 г.

...*(відаць, толькі і ведае Трэцьцяк[оўскага])*. — Такое напісаньне прозьвішча ў артыкуле Т. Глыбоцкага. Маецца на ўвазе расейскі паэт XVIII ст. Васілій Трэзьвякоўскі.

Так і ў іх — яны заводзяць сабе блёкноты... — Намёк на цыкл крытычных артыкулаў і рэцэнзій Т. Глыбоцкага „З літаратурнага блёк-ноту“ (1927 — 1928).

...*«Імярэк узяўся „узбагачаць“ мову і слова узбагачаць бярэ ў лапкі»*. — У Т. Глыбоцкага: „...Дубоўка зноў узяўся „узбагачаць“ беларускую літаратурную мову...“.

...*„тут сапраўды застаецца разьвесці рукамі, чаго хоча чалавек“*. — У артыкуле Т. Глыбоцкага гаворка ідзе пра Я. Пушчу і ягоны верш „Вітрыны“.

Гэта „гэнэрал ад поэзіі“ і абавязкова ў лапках, гэта зн. верхавод, а гэта хлапчук ці хлопец бяз лапак, гэта значыць падначалены першаму. — У Т. Глыбоцкага: „Хто ад гэтага згубіць? Бязумоўна, у першую чаргу тыя падлеткі ў літаратуры, якія, зацэўшы вочы, пашлі за сваімі „генэраламі“. А „генэралы“ гэтыя настолькі-ж мала цікавяцца сваімі паслядоўцамі, наколькі цьвёрда перакананы ў сваіх уласных „сілах“. Яны маюць нейкую нявыразную мэту, ідуць да яе і вядуць за сабою ні ў чым непавінных хлапчукоў, накшталт Дарожнага ці Мрыя“.

[Крытычная нататка пра тэатральную дыскусію 1928 г.] (с. 790)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 38, арк. 6 — 7. Датуецца паводле часу правядзеньня дыскусіі.

Асноўны этап згаданай тэатральнай дыскусіі адбываўся на старонках газ. „Савецкая Беларусь“ у кастрычніку–лістападзе 1928 г. Сутнасьць дыскусіі наступная: „...Т. Глыбоцкі апублікаваў у газ. „Савецкая Беларусь“ палемічныя артыкулы „Калі ж запяюць верацёны?“ (27.10.1928) і „Даволі анекдотаў“ (11.11.1928).

Крытык назваў памылкай драматурга п’есу Е. Міровіча „Запяюць верацёны“, дзе станючыя героі ўяўляюць зь сябе „хадзячую мараль“, а яе пастаноўку ў БДТ-1 няўдалай, бо ў ёй адсутнічаў „беларускі калярэт“ і наагул нацыянальныя рэаліі. Замест таго, каб „пашыраць і паглыбляць беларускае тэатральнае мастацтва“, БДТ-1, на думку Т. Глыбоцкага, выпясыняе яго перакладным расейскім рэпэртуарам („Браняпоезд“ 14–69“ паводле У. Іванава, „Разлом“, „Мяцеж“ Дз. Фурманава і С. Паліванава і інш.). Думку пра крызіс БДТ-1 Т. Глыбоцкі разьвіваў у артыкуле „Таптаньне на месцы“ (Савецкая Беларусь. 13.11.1928), дзе падкрэсьліваў, што капіваць яму рэпэртуар і сцэнграфію МХАТа — справа безнадзейная і нават

амаральная, бо гэтыя тэатры маюць розныя тэндэнцыі і школы. У адказ на гэтыя выступленьні Т. Глыбоцкага газ. „Звязда“ апублікавала артыкул Д. Мірончыка „Супраць палітычнай двулікасыці: Да пытання аб правай небясыпцы ў культурным будаўніцтве (17.11.1928), у якім Мірончык з вульгарна-сацыялагічных пазыцый абвінаваціў крытыка ў распальваньні варожасці супраць Расеі і рускай культуры, а тэорыю самабытнасці беларускага тэатру аб’явіў накіраванай „на ўзмацненне ўнутрыдзяржаўнага партыкулярызму“, падрыў адзінства СССР і абвастрэнне ўзаемаадносінаў рабочае класы з сялянствам.

На гэта газ. „Савецкая Беларусь“ адгукнулася артыкулам З. Жылуновіча „Беларуская самабытнасць і безухільны інтэрнацыяналізм, ці Старая пагудка на новы лад“ (20.11.1928). Мірончык адказаў у газ. „Звязда“ артыкулам „Раскрыем дужкі. Аб правай сутнасці выступленняў тав. Жылуновіча“ (24.11.1928). Наркам асветы А. Баліцкі склікаў усебеларускі з’езд працаўнікоў мастацтва, на якім выступіў з дакладам „Аб шляхох развіцця беларускага тэатру“. Ён паспрабаваў прымірыць нацыянальную самабытнасць з „пралетарскім“ нацыяналізмам і „па-сяброўску“ крытыкаваў Т. Глыбоцкага за „памылковыя“ выступленьні супраць расейскага перакладнога рэпэртуару на беларускай сцэне“ (Савецкая Беларусь. 20.11.1928)“ (Жонан У., Гаробчанка Т. Дыскусіі тэатральныя // Тэатральная Беларусь: Энцыклапедыя: У 2 т. Т. 1 / Рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш. — Мінск: БелЭн, 2002. С. 390 — 391).

Ці ня ёсць гэта выяўленне ўсё той-жа пражнасыці на монаполію, за якую ваявалі яны і былі пабіты летась? — Магчыма, гутарка ідзе пра другі раскол „Маладняка“, у выніку якога ўтварыліся новыя літаратурныя аб’яднанні „Пробліск“ і „Беларуская Літаратурна-Мастацкая Камуна“.

[Пра „забаўкі“ некаторых аўтараў] (с. 791)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 59, арк. 51 — 51 адв. Датуецца 1928 г.

Тэкст ня быў завершаны, пачатак не захаваўся. Артыкул (ці фэльетон) прысвечаны праблеме „крызісу маладнякізму“, калі дэклараваная маладнякоўцамі „казённая радасць“ бадай вычарпала сябе і, як піша А. Бабарэка, „зрабілася сумам“. Ва ўрыўку, які захаваўся, асноўнымі аб’ектамі крытыкі з’яўляюцца паэт Алесь Дудар і прэзаік Міхась Зарэцкі.

...таго, што гэта былі ўвобразаныя сабакі, плод хворае фантазіі... — У першым абзацы фрагмэнту ўтрымліваюцца алюзіі на вершы А. Дудара са зборніка „І залацісьцей, і сталёвей“ (1926): „Трыумф“, „Dies irae, dies illa...“, „Маладняку“.

...казаць, што яны на ўсё гатовы, нават калі трэба, на тое, каб сэрца вытачыць на камень, на жвір... — Намёк на А. Дудара, які ў вершы „Маладняку“ пісаў: „Калі трэба — пойдзем на нажы, / сэрца вытачым на жвір, на камень...“.

Так, чытач мае права сказаць, што вельмі многа крыўды ад поэтаў і вельмі мала слоў... — Алюзія на верш У. Дубоўкі „Апошняя песня“.

І ламалі яны і моцных людзей (Яр[оўкі]), і слабых (Дан[іла]). — Ідзеца пра герояў аповесці „Голы зьвер“ і апавядання „Бель“ М. Зарэцкага.

(Як кот з[а] мышкаю ганя[ўся], а потым зьеў... — Вылучаны курсівам фрагмэнт у арыгінале закрэслены.

І адзін толькі сказаў, што жыць[цё] — змаганьне, другі: жыцьцё — бунт, мах[аньне] мячамі, свавольств[а]. — Ідзеца пра У. Дубоўку і Я. Пушчу.

А сам вучыцель перастаў іграць зусім. — Маецца на ўвазе М. Чарот.

[З. Жылуновіч і Т. Глыбоцкі як крытыкі „Узвышша“] (с. 793)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 9 адв. Датуецца 1928 г. — паводле часу апублікавання згаданага ў тэксьце артыкулу Т. Глыбоцкага „Літаратурнае балота“.

Пасьля выхаду 1 нум[ару] „Узв[ышша“... — Вылучаная курсівам частка сказу ў арыгінале закрэсьлена.

Пасьля яе нехта С. Друк зьмясьціў у „Сав[ецкай] Бел[арусі]“ артык[ул] „Скуткі двухдн[эвай] дыск[усіі]“, у якім знарок перакруціў усе факты дзеля таго, каб давесці, што „Узвышша“ — шкодная арганізацыя. — С. Друк (З. Жылуновіч), у прыватнасьці, пісаў: „Адыход у сваю шкарлюпу адразу-ж пасьля выйсьця з „Маладняку“ ўжо паспеў адбіцца на творчасьці ўсёй арганізацыі і кожнага яе сябра паасобку... Замест тых абяцанак, якія неаднораз дэкляравала „Узвышша“ пры пачатку свае працы, абяцанак даць нешта „больш сталае“, „больш каштоўнае“ і з боку пралетарскага зьместу і, асабліва, з боку мастацкасьці (культурнае!), чымсь тое [што] даў „Маладняк“ і нават уся (!) беларуская літаратура і гэтыя абяцанкі засталіся абяцанкамі. Болей таго, што датыча творчасьці ўзвышаўцаў, то ў ім выразна зьвіхнуліся яны ў бок ідэалістычнасьці (чыстае хараство, як антытэза казённай радасьці). За малы адрэзак часу (меней году) узвышаўцы намнога паглыбілі тую ідэювую канаву паміж маладнякоўцамі і сабою, якая ў час падзелу была зусім яшчэ плыткаю. Гэта адметна і на творчасьці Крапівы і на творчасьці К. Чорнага, З. Бядулі, і асабліва, на „вопытах“ і „шуканьнях“ Я. Пушчы, гэтага пустазвоннага, густа падмасьленага шляхоцкай ідэалёгіяй, паэты. Двухіснасьць яго (якасьць самая адмоўная ў чалавека і мастака), дысгарманіраваўшая з ужо істотнай адналітнасьцю кожнага маладнякоўца (з тых, што зараз складаюць маладнякоўскую арганізацыю) у час яго быцьця ў „Маладняку“, зараз значна выпуклілася набыла [х]варавіты характар“.

...на якое С. Д[рук] не знайшоўся нічога адказаць, як толькі абазваць узв[ышэнцаў] хлапчукамі. — „Хлопцы ўмеюць цацкацца з рознымі цацамі, на тое яны і хлопцы. Няхай забаўляюцца. Толькі гэтыя іх забавы не павінны брудзіць беларускае літаратуры“ (Друк С. Узвышаўцы злуюцца, узвышаўцы лаюцца // Савецкая Беларусь. 1927. 17 мая).

Пасьля выхаду 2 нума[ру] піша ўжо нехта Глыбоцкі, які зьявіўся разам з арганізац[ыяй] „Узвыш[ша]“. — Глыбоцкі Т. Пад шыльдай пролетарскай літаратуры („Узвышша“ № 1 — 2) // Полымя. 1927. № 4. Аўтар артыкулу пісаў: „Мы павінны з вялікім задаваленьнем адзначыць, што нашы погляды на арганізацыйную пляцформу „Узвышша“ ў асноўным пацьверджаны ў артыкулах З. Жылуновіча і Сымона Друка“.

Пра 4 нум[ар] піша зноў Глыбоцкі... — Артыкул „Літаратурныя сэктанты“.

Пра 5 нумар піша зноў той-жа Глыбоцкі... — Артыкул „Літаратурнае балота“.

[Пра нападкі крытыкаў на „Узвышша“] (с. 794)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 6 — 6 адв., 8. Датуецца 1928 г.

Адмоўныя суджэньні выказвалі Т[одар] Гл[ыбоцкі] („Літ[аратурнае] б[алота]“), С[ымон] Д[рук] = З[ьміцер] Ж[ылуновіч] і інш. — Маюцца на ўвазе наступныя публікацыі: Глыбоцкі Т. Аб „Фальшы камэртонаў“ (Некаторыя ўвагі да становішча беларускай літаратуры) // Маладняк, 1926, № 9; Яго ж. „Вельмі многа слоў...“ // Савецкая Беларусь. 1926. 25 сьнеж.; Яго ж. „Пад шыльдай пролетарскай літаратуры („Узвышша“ № 1 — 2)“ // Полымя. 1927. № 4; „З літаратурнага блёк-ноту: Літаратурныя сэктанты“

// Савецкая Беларусь. 4 сьнеж.; „Літаратурнае балота: (Пра „Узвышша“)“ // Польша. 1928. № 1; Друк С. Да скуткаў двухднёвай дыскусіі // Савецкая Беларусь. 1927. 13 крас.; Жылуновіч З. Ці сапраўды „Узвышша“ ёсьць узвышша? // Тамсама. 1927. 14, 15 мая; Яго ж. Узвышшаўцы злююцца, узвышшаўцы лаюцца // Тамсама. 1927. 17 мая; Жылуновіч З. Шкоднае ў беларускай літаратуры: (Што было і чаго не павінна быць) // Тамсама. 12 кастр.; Вар. Лаянка і нясталасьць на належным узвышшы // Тамсама. 1928. 7 студз. ...глядзі дэкл[ярацыю] „Мал[адняка]“... — Дэкларацыя „Маладняка“ публікавалася ў час. „Маладняк“ (1924. № 6) і газ. „Савецкая Беларусь“ (1924. 30 сьнеж.).

...„ўсё зраўняем і сьледу больш няма“. — Алюзія на верш А. Дудара „Маладняку“. 1) У тым, што ва „Узвышша“ ўваходзяць „вядомыя Майсеі“... — Прыводзяцца тэзы артыкулу З. Жылуновіча „Ці сапраўды „Узвышша“ ёсьць узвышшам?“ Гл. наступны артыкул і камэнтар да яго.

[Пра прыёмы „здоровай“ крытыкі] (с. 797)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 12 — 12 адв. Датуецца 1928 г. — паводле часу апублікаваньня артыкулаў А. Сянкевіча і М. Байкова. Гл. таксама артыкул „Матар’ялы да гісторыі літаратурных нораваў у Беларусі“.

Будуць бэсыціць адважных... — Гл. камэнтар да артыкулу „Язэп Пушча. Дні Вясны. Поэзіі. БДВ. Менск, 1927“.

...не[й]кі Т. Глыбоцкі (той-жа А. Дудар, як сьцьвярджаў т. Шукайла — рэдактар „Росквіта“ — на дыспуце ў Камвузе па дакладу Бабарэкі „Бел[аруская] літ[аратура] за дзесяць год“) — Пра выпадкі публічнага выкрыцьця П. Шукайлам прыналежнасьці псэўданіму Тодар Глыбоцкі А. Дудару гл. таксама: Трус П. Выбраныя творы. — Мінск: Беллітфонд, 2000. С. 285; Жыбуль В. Два галоўныя скандалісты 20-х. Да 100-х угодкаў Алесь Дудар і Паўлюка Шукайлы // АРСНЕ. 2004. № 3. С. 74. Тэкст прамовы А. Бабарэкі на дыспуце па згаданым дакладзе — „Літаратура за 10 год“ — зьмешчаны ў нашым выданьні (с. 375 — 389).

„Гам[аніць] — галава не баліць“ — Артыкул Т. Глыбоцкага („Савецкая Беларусь“, 1928, 8 студз.), прысьвечаны разгляду рэцэнзіі К. Кундзіша „Альбо грай, альбо крышку аддай...“ (пра кн. А. Александровіча „Ўгрун“; „Узвышша“, 1927, № 5).

„Калі-ж некаторы[я] з бел[арускіх] пісьмен[ьнікаў] паліч[аць]... тады можн[а] папярэдзіць... аб якіх пара ўжо казаць уголас“... — У С. Друка: „Калі-ж некаторыя з беларускіх пісьменьнікаў палічуць лепшым для сябе формы і напрамак чыннасьці, ужыўшы намечаныя „Узвышшам“ — тады можна папярэдзіць аб небясьпецы, аб хваравітасьці, супроць якіх пара ўжо ў голаз казаць...“ („Да скуткаў двухднёвай дыскусіі“).

„Посьп[ехі] дал[ейшага] разьвіцьця зал[ежаць], ці здол[еем] мы адкін[уць] шкодн[ае], нездар[овае]...“ — У М. Байкова: „Посьпехі далейшага разьвіцьця беларускай літаратуры і нашага ўдасканаленьня ў навуковых адносінах, наагул посьпехі нашага нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў значнай меры залежаць ад таго, ці здолеем мы адкінуць тое шкоднае, нездаровае, што выяўляецца цяпер у галіне нашай літаратурнай крытыкі, і дарасьці да ступені сапраўднай аб’ектыўнай марксы[сцкай] крытыкі“ („Да пытаньня аб мэтадах і прыёмах нашае крытыкі“). Гл. таксама артыкул „Аб „посьпехах разьвіцьця““ у нашым выданьні.

„Lina iwa et studjo“ — Так сапраўды ў артыкуле Вара „Лаянка і нясталасьць на належным узвышшы“. Меўся на ўвазе артыкул К. Кундзіша „Sine ira et studio“.

3. *Жылуновіч* піша, што „Сут[арэньне]“ — вершы, у той час як „Сутар[эньне]“ — апавяданьні. — „Сутарэньне“ — зборнік апавяданняў А. Александровіча (1925). У З. Жылуновіча: „Роўналежна гэтаму выдаюць свае творы маладнякоўцы: „Сутарэньне“ (вершы) А. Аляксандравіч...“ (Жылуновіч З. Беларуская літаратура і 10 год Кастрычнікавае рэвалюцыі // *Полымя*. 1927. № 7. С. 203).

Той-жа *Жылуновіч* піша: Ігнат[оўскі] напіс[аў] „Лір[ыка] Чар[ота]“, у той час калі арт[ыкул] пад такою назв[аю] належ[ыць] Бабарэку, а арт[ыкул] Ігн[атоўскага] носіць назву „Мот[ывы] лір[ыкі] бел[арускага] песьні[яра] М. Ч[арота]“. — Артыкул А. Бабарэкі „Лірыка Міхася Чарота“ зьмешчаны ў нашым выданьні (с. 37 — 59). Гл. таксама артыкул „Матар’ялы да гісторыі літаратурных нораваў у Беларусі“ і камэнтар да яго.

Вар піша, што арт[ыкул] Кундз[іша] зьяв[іўся] пасьл[я] „Полы[мя]“, у той час калі „Узв[ышша]“ з арт[ыкулам] вышла раней. — Гл. камэнтар да тэксту „Супроць ветру“.

Ул. Ж. піша, што „сустрэчныя папярэчныя“, нарочна выкідаў запят[ую], бо яму здав[алася] яна лішняй, і на гэтым будзе цэлы артыкул. — Маецца на ўвазе артыкул „Сьпявайце песьні папярэчныя“ (Савецкая Беларусь. 1927. 11 сьнеж.), падпісаны крыптанімам Ул. Ж. У артыкуле цытуецца з недакладнай пунктуацыяй верш З. Бядулі „Рэвалюцыя лютага“: „Гэй, ладзьце сьвята, ўсе сустрэчныя! / Сьпявайце песьні папярэчныя!“. У „Слоўніку беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI — XX ст.)“ Янкі Саламевіча (Мінск: Маст. літ., 1983, с. 120) у якасьці носьбіта крыптаніма называецца З. Жылуновіч, аднак сьведка тых падзей Мікалай Улашчык схільны сьцьвярджаць, што гэты крыптанім належыць Алесю Дудару, які хацеў такім чынам скампраметаваць Уладзімера Жылку: „...гэта выклікала пратэсты, бо такім чынам Дудар хацеў пра некага напісаць нешта непрыемнае, аднак каб адказнасьць за яго клалася на Жылку“ (Улашчык М. Навальніца / Публ. А. Улашчыка // *Скарыніч: Літ.-наук гадавік*. Вып. 3 / Уклад. А. Каўка. — Масква — Мінск — Смаленск: Тэхналогія, 1997. С. 152).

Сянкев[іч] з цыт[атаю] Плеханова. — Гл. працу А. Бабарэкі „Супроць ветру“ (разьдзел „Працы, прысьвечаныя творчасьці Язэпа Пушчы“) і камэнтар да яе.

З. *Жылуновіч* — што радкі аднося[цца] да Кол[аса]. — У артыкуле „Шкоднае ў беларускай літаратуры“ З. Жылуновіч (Ц. Гартны) абвінаваціў У. Дубоўку ў нападках на Якуба Коласа, хоць у Дубоўкавых артыкулах з крытыкай пэўных „старах“ пісьменьнікаў („Янка Купала і „Маладняк“ // *Аршанскі Маладняк*. 1925. № 1. С. 14; [пад псэўд.] Гайдуковіч У. „Раніца рыкае“: Агляд вершаў Я. Пушчы, а таксама адказ на некаторыя соймаванкі // *Маладняк*. 1925. № 8. С. 15 — 16) непасрэдна імя Я. Коласа не сустракаецца.

...словы Кнор[ына] аб пупін[ках] адн[осзяцца] да Жылуновіча, Зар[эцкага] і Чар[ота]. — Верагодна, гэтым словам В. Кнорын ахарактарызаваў „шкоднікаў на культурным фронце“ ў адным з сваіх выступленьняў. Параўн. выказваньне У. Дубоўкі ў лісьце да А. Бабарэкі ад 1 лютага 1929 г.: «Глушы шкоднікаў! „Пупінкі“ няхай ідуць у пуп, а не перашкаджаюць працы» („Мы застанемся чыстымі сумленьнем перад гісторыяй і народам...“: Лісты Ўладзімера Дубоўкі да Адама Бабарэкі // *Arche*. 2009. № 11–12. С. 437).

...Жылун[овіч] — ра[зы]ходзя[цца] „Полым[я]“, ні слова аб „Узвыш[шы]“. — Маецца на ўвазе артыкул З. Жылуновіча „Як разыходзіцца беларуская мастацкая літаратура“ (Літ. дадатак да газ. „Савецкая Беларусь“. 1928. № 1).

1) *Прыналежна[сьць] да групы: Глыб[оцкі] аб Пуш[чу], Дуб[оўку], Кр[аніве]...* — Верагодна, ідзеца пра артыкул „Літаратурнае балота“.

[Пра „сыкуноў“] (с. 799)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 34, арк. 4 — 4 адв. Датуецца 1928 г.

Сучасны момант у развіцці літаратурнага руху... — Вылучаны курсівам фрагмент у арыгінале закрэслены.

«У нас вельмі пашырана катэгорыя людзей... мяшчан... „тутэйшых“... — У Т. Глыбоцкага: „У аднэй з нашых папярэдніх заматак нам давялося спыніцца на аднэй вельмі пашыранай у нас катэгорыі людзей. Гутарка ішла пра мяшчан, пра „тутэйшых“, пра тых, хто нацягвае на сябе марксы[с]цкі халат, каб захаваць сваю ідэювую недалужнасць, сваё моральнае калецтва ад людзкога вока“ (Глыбоцкі Т. З літаратурнага блёк-ноту: Гаманіць — галава не баліць // Савецкая Беларусь. 1928. 8 студз.).

Чым апасны гэты[я] катэгорыі? А вось чым (гл. II). — Магчыма, А. Бабарэка меў на ўвазе папярэдні артыкул Т. Глыбоцкага „З літаратурнага блёк-ноту: „Тутэйшыя“ (Савецкая Беларусь. 1928. 1 студз.).

Там толькі ёсць спэцы на лайку, як даводзіць Вар, там ёсць злачын[цы], пахабнікі, як дав[одзіць] сам Гл[ыбоцкі]. — Адсылкі да артыкулаў „Лаянка і нясталасць на належным узвышшы“ Вара (З. Жылуновіча) і „Гаманіць — галава не баліць“ Т. Глыбоцкага (А. Дудара). Гл. таксама нататку „[Пра лаянку]“.

...а з другога — хачу проста папулярызуць ці зрабіць рэклям[у], як бы сказаў Вар... — У Вара: „Ня варта было-бы нават спыняць увагу на гэткую „крытыку“ і рабіць, разглядаю яе, рэкліаму К. Кундзішу“.

Яшчэ ў 1925 г. Ул. Дубоўка заўважыў зьяўленьне новых талентаў і характарызаваў іх наст[упным] чынам. — Ідзеца пра артыкул У. Дубоўкі „Да 20-гадовага юбілею (15/V 1905 — 15/V 1925)“: „Адзін паэта, які прэтэндуе на нейкае незвычайнае значэнне ў Беларусі, напісаўшы тысячы радкоў, звязаных прымітыўнымі дзіцячымі дзеяслоўнымі рыфмамі, стаў вольна ці нявольна на чале гэтых **сыкуноў**... Сьмехам і жартамі праводзяць цяпер гэтых „дзеячоў“ (Маладняк Янку Купалу. — Менск, 1925. С. 15 — 16).

[Пра лаянку] (с. 801)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 5, 10. Датуецца паводле часу апублікавання цытаванага ў нататцы артыкулу Вара (Ц. Гартнага).

...пакуль што адзіным у гэтай вобласці тэорэтык[ам] Гартн[ым]. — Намёк на артыкулы Ц. Гартнага „Узвышаўцы злуюцца, узвышаўцы лаюцца“ (пад прозв. З. Жылуновіч), „Узвышаўцы злуюцца, узвышаўцы лаюцца“ (пад псеўд. Сымон Друк), „Лаянка і нясталасць на належным узвышшы“ (пад псеўд. Вар).

[Крытычныя развагі аб утварэнні літаратурнага аб’яднання „Польмя“] (с. 802)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 17, арк. 1 — 3. Артыкул зьяўляецца водгукам на Статут аб’яднання беларускіх пісьменьнікаў „Польмя“, апублікаваны ў час. „Польмя“ (1928, № 1, с. 221 — 225), у адпаведнасці з гэтым датуецца 1928 г.

Група пісьм[еньнікаў]... — У якасці сяброў-закладчыкаў аб'яднання „Полымя“ пазначаны М. Чарот, З. Жылуновіч (Ц. Гартны), Я. Пятровіч (Нёманскі), М. Піятуховіч, Я. Колас, А. Александровіч, Я. Купала, А. Гурло, М. Грамыка, М. Зарэцкі.

Задачы аб'яд[наньня]... — Прыводзім іх так, як яны сфармуляваны ў Статуце „Полымя“:

„а) развіццё беларускай мастацкай літаратуры шляхам узмацнення творчае працы сваіх сяброў і ў шчыльнай сувязі з вымаганьнямі соцыялістычнага будаўніцтва;

б) аформленне і замацаванне ў беларускай мастацкай літаратуры пролетарскай ідэалёгіі, звязваючы гэта развіццём і ўдасканаленьнем нацыянальнай формы;

в) удасканаленне і паглыбленне літаратурнай творчасці шляхам развіцця марксы[с]цкай крытыкі, а таксама пашырэнне агульных ведаў сваіх сяброў, памятаючы, што „толькі дакладным веданнем культуры, створанай усім развіццём чалавецтва, толькі перапрацоўкай яе, можна будаваць пролетарскую культуру“ (У. Ленін);

г) сувязь з літаратурнымі інстанцыямі, арганізацыямі і паасобнымі пісьменьнікамі як у СССР, так і іншых краін“.

Ну а сло[в]ы [нрзб]... — Магчыма, сло[в]ы З. Ц.

[Аб „посьпехах развіцця“] (с. 805)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 9. Датуецца паводле часу апублікавання разглядаанага артыкулу М. Байкова.

Артыкул М. Байкова „Да пытання аб мэтодах і прыёмах нашае крытыкі“ складаецца з наступных раздзелаў: „І. Наагул аб нашай крытыцы“, „ІІ. Аб крытычных прыёмах Яз. Лёсіка“, „ІІІ. Аб „крытыках“ з „Узвышша“.

Посьпехі разв[і]цця зал[ежаць] ад здольн[асці] адкін[уць] шкоднае. — Гл. камэнтар да артыкулу „[Аб прыёмах „здравой“ крытыкі]“.

...таму што Н. М-чук прызнаў, што рэцэнз[іі] Лёсіка вызнач[аюцца] гарачн[асцю], вульгар[насцю]... — Маецца на ўвазе артыкул Н. М-чука (крыптанім не раскрыты) у „Савецкай Беларусі“ (1922, 30 жн.), дзе аўтар пісаў: „Гарачнасьцю, вульгарнасьцю і бульварным, нелітаратурным тонам вызначаюцца „рэцэнзіі“ Яз. Лёсіка. Сустракаюцца, напр., такія словы, як „салапякі“, „вярзыці“, „дзяўчаты-б верацёнамі запаролі“, „вар'яцкі дом“ і іншыя пэрлі дзіўнага лексыкону. Чуецца ў такіх заметках нейкая надмерная нэрвовасьць, суровасьць і аднабокасьць ацэнкі. Папраўдзе, ацэнкі ніякай няма, а толькі брыдка лаянка. „Рэцэнзэнт“ ад вялікай гарачнасьці пачынае сыпаць расійскімі ядранымі фразамі. Глядзіш і ня верыш, — думаеш, што гэтыя „рэцэнзіі“ памылкова перавандравалі з нейкага вулічнага лістка на старонкі паважнай часопісі...“

„Аднак...“ — Лёсік асьмел[іўся] крыт[ыкаваць] Байк[ова]“. — Ідзеца пра рэцэнзію Я. Лёсіка на „Беларуска-Расійскі слоўнік“ М. Байкова і С. Некрашэвіча (Узвышша. 1927. № 2).

...спыняец[ца] толькі на Лёсіку, Кундзішу, Бяр[озку]. — Акрамя рэцэнзіі Я. Лёсіка, М. Байкоў разглядае таксама артыкулы „Sine ira et studio“ К. Кундзіша і „Проблемы прыгодніцкага роману“ Ю. Бярозкі (Узвышша. 1927. № 3).

...надмацуў арт[ыкул] цыт[атамі] з верш[аў] рэд[актара] — і пойдзе. — Рэдактарам час. „Полымя“ быў З. Жылуновіч (Ц. Гартны), шэраг аб'ёмных цытатаў з вершаў якога прысутнічае ў артыкуле М. Байкова.

Матар’ялы да гісторыі літаратурных нормаў у Беларусі:

1. Аб перакручваньні фактаў (с. 807)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 35, арк. 1 — 4; адз. зах. 59, арк. 14 адв. Датуецца 1928 г.

Захаваўся наступны накід пляну артыкулу (адз. зах. 59, арк. 2 адв.):

„Факты перакр[учаны]:

Дудар — аб Маладняк[у].

Жылуно[віч] — аб „Сутар[эньні]“, „Лір[ыцы] Чар[ота]“.

Вар — аб Кундзішу.

Джугар і Сянк[евіч]“.

Такім чынам, у гэтай палемічнай працы А. Бабарэка меўся разгледзець праблему „перакручваньня фактаў“ у крытычных публікацыях А. Дудара („Аб фальшы камэртонаў“; пад псэўд. Тодар Глыбоцкі), З. Жылуновіча („Беларуская літаратура і 10 год Кастрычнікавае рэвалюцыі“ і „Лаянка і нясталасьць на належным узвышшы“; апошні — пад псэўд. Вар) і А. Сянкевіча („Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабацыя лісты паэты Язэпа Пушчы“ і „Літаратурнае змаганьне, „аб’ектывізм“ крытыкі ды інш. рэчы“; апошні — пад псэўд. Джугар). Артыкул застаўся незакончаным. Палеміка са згадымі аўтарамі разгорнута ў працах „Супроць ветру“ (падразьдзел „Крытычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы, рэцэнзіі, нататкі“), „[Пра прыёмы „здоровай“ крытыкі]“, „[Пра „сыкуноў“]“, „[Лаянка]“, „[А. Сянкевіч як чытач-рэцэнзэнт і яго тэорыя шукацельства]“, „[Адкрытая заўвага пра крытыку А. Сянкевічам твораў Я. Пушчы]“.

Скажам, факт (...). — Так у А. Бабарэкі.

...Т. Глыбоцкі, вядомы, як сьцьвярджаў на дыспуце ў Камвузе „баец Камуны“ Шукайла, рукаблудны поэт А. Дудар. — Гл. камэнтар да артыкулу „[Пра прыёмы „здоровай“ крытыкі]“. П. Шукайла быў арганізатарам і кіраўніком (верасень 1927 — травень 1928) творчага аб’яднаньня „Беларуская Літаратурна-Мастацкая Камуна“.

...пачаў новую бліскучую кар’еру блёкнотыстага пад ім[ем] Т. Глыбоцкага. — Першы твор, апублікаваны пад псэўданімам Тодар Глыбоцкі, — верш „Чырвона-армеец“ (Полоцкі пахарь. 1925. 21 февр.). Пазьней, пачынаючы з артыкулу „Аб фальшы камэртонаў“ (Маладняк. 1926. № 9), А. Дудар пачаў падпісваць ім выключна крытычныя матэрыялы.

...т. Глыбоцкі, расказваючы, што было на мал[аднякоўскім] пл[енуме]... — На першым пленуме ЦБ „Маладняка“ (21 — 23 сакавіка 1925 г.).

Калі вы перагл[едзеце] бюлетэнь... — Адсылка да выданьня: Бюлетэнь Пленуму Цэнтральнага Бюро ўсебеларускага аб’яднаньня Поэтаў і Письменьнікаў „Маладняк“ (21 — 23 сакавіка 1925 г.). — Менск: Выданьне ЦБ „Маладняка“, 1925.

У тым-жа арт[ыкуле] ён кажа, што на зьездзе А. Баб[арэка] выст[упіў] з сваёй ацэнкаю гіст[орыі] як „вызв[аленьня] бел[арускай] душы“. — Ідэя „вызваленьня беларускай душы“ — „з-пад тэй кары, у якую царскае самаўладства пастаралася загнаць“ яе — сапраўды прысутнічае ў дакладзе А. Бабарэкі «Творчы шлях „Маладняка“» (гл. матэрыял № 7 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“), аднак Т. Глыбоцкі пераказаў яе ў скажоным выглядзе.

Праз нейкі час выст[упіў] ужо Жыл[уновіч] з арт[ыкулам]-агляда[ам]... — Жылуновіч З. Беларуская літаратура і 10 год Кастрычнікавае рэвалюцыі // Польша. 1927. № 7. Гл. таксама артыкул „[Пра прыёмы „здоровай“ крытыкі]“ і камэнтар да яго.

«Новае аб’ядн[аньне]... агаласілі змаг[аньне] за лёзунг „мат[ацтва] для мат[ацтва]“» (204 — 205). — У З. Жылуновіча: «Новае аб’яднаньне зьмесьціла свой камунікат (пляцформу), у якой пазнаёміла чытача са сваімі поглядамі на літаратуру.

Бяручы на словах за аснову сваёй творчасці прынцыпы рэзолюцыі вядомае нарады па пытанні літаратуры пры ЦК УсеКП(б), узвышаўцы, аднак, тут-жа абвесьцілі вайну „казённай радасці“ і агаласілі змаганьне за лёзунг „мастацтва для мастацтва“».

Калі-б вы былі пісьменьнікам і хацелі застацца гэтакім, то вы-б, пэўна, і самі хоцькі-ня-хоцькі, а захацелі-б развязаць задачу, якая, як вызначыў Джугар, стаіць перад вамі. — Намёк на наступнае выказваньне Джугара (А. Сянкевіча): „Задача пісьменьніка даць адбітак жывога жыцця і даць такі яго малюнак, які-б ня быў крывым люстэркам гэтага жыцця...“ Тут і далей у тэксьце разглядаецца артыкул Джугара „Літаратурнае змаганьне, „аб’ектывізм“ крытыкі ды інш. рэчы“ (Звязда. 1928. 22 студз.).

...крытыка „нагадавае туман у цёмным лесе“. — Слова Насты Нарутавічанкі ў паэме У. Дубоўкі „Кругі“ (упершыню — Узвышша. 1927. № 5).

Каб мы разважалі так, як думае — Тут і далей пропускі са шматкроп’ямі аўтарскія.

Нудык на што-ж тады было пісаць: „На полі бойкі...“ і г. д. — У Джугара: „На полі бойкі, дзе дагэтуль ламалі коп’я два варожыя лягэры — з аднаго боку, „Узвышша“, з другога — „Маладняк Польшы“ [так у арыгінале. — *Рэд.*], на чорным паравозе пад’ехала „Літаратурная камуна“.

„Дагэтуль, — піша ён далей, — ні адна старана не паставіла як сьлед“ ... — У Джугара: „Дагэтуль ні адна, ні другая старана не паставіла як сьлед праблему аб сацыяльным значэньні літаратуры наогул, праблемы асобы (мастака) у прыватнасьці. А праблема стылю і формы — ці яна не зьяўляецца актуальнай для маладой беларускай літаратуры?“

3 арт[ыкула] Вар’а даведваемся: 1. Што поэзія Ц[ішкі] Г[артнага] — гэта сур’ёзнае пытаньне. — У Вара: „Ужо першы абзац гэтага артыкулу адразу знаёміць нас з тым, як „паважна“ узвышаўскія крытыкі падыходзяць да сур’ёзнага пытаньня“.

2. Што З[ьміцер] Ж[ылуновіч] пісаў пра Ц[ішку] Г[артнага] толькі таго, каб чытачы даведаліся пра яе. 3. Што з аглядаў З. Ж[ылуновіча] больш усяго можна даведацца пра творч[асьць] Ц. Г[артнага]. — У Вара: „Папершае, Жылуновіч ня пісаў спецыяльных артыкулаў пра творчасць Цішкі Гартнага (г. зн. пра сваю творчасць). Ён закранаў творчасць Цішкі Гартнага выключна ў агульных літаратурных аглядах. К. Кундзіш, ставячы гэта ў дакор З. Жылуновічу, мусіць, чакае ад яго, каб, пішучы гэтыя агульныя агляды, З. Жылуновіч зрабіў-бы рэвэранс і сказаў-бы прыблізна наступнае: „Ёсць яшчэ адзін паэта Цішка Гартны. Але, выбачайце, гэта я сам і таму нічога пра літаратурную творчасць памянёнага паэта сказаць не магу. Пачакайце да 1927 г., калі зьявіцца К. Кундзіш, тады даведаецца і аб маёй творчасці“. З. Жылуновіч ня мог гэтага зрабіць хоць-бы таму, што з крытыкі К. Кундзіша менш усяго можна даведацца аб літаратурнай творчасці Цішкі Гартнага“.

4. Што З. Ж[ылуновіч] даваў аб’ектыўныя характ[арыстыкі] творч[асьці] Ц. Г[артнага]. 5. Што гэта дрэнна, але ёсць і куды горшыя „дзела“, якімі нехта некалі займаўся, так што З. Ж[ылуновічу], прымаючы гэта на ўвагу, павінна быць дарована. — У Вара: „Я не хачу тут закранаць, паколькі гэта не ўваходзіць у тэму артыкулу, таго, што некаторыя сябры „Узвышша“, яшчэ калі яны былі ў „Маладняку“, займаліся сапраўдным пісаньнем „хвалебных дыфірамбаў“ адзін аднаму, а часам і сам-сабе. Можна было-б прывесці прыклады з рэцэнзій і крытычных артыкулаў таго часу, напісаных сябрамі „Узвышша“. Гэта ўжо куды горш, чымся даваць аб’ектыўную характарыстыку сваёй творчасці ў агульных літаратурных аглядах“.

6. Што Пят[уховіч], Байк[оў] зьяўляюцца няштатн[ымі] алаўнік[амі] і што да іх падыходзіць. — У Вара: „Падругое, прагледзіўшы ўсе нумары „Польшы“ за ўсе 6

год яго існавання, мы знайшлі наступных аўтараў, якія ў сваіх артыкулах закранаюць творчасць Цішкі Гартнага: М. Піотуховіч, М. Байкоў, Ю. Дрэйзін, праф. П. Бузук і інш.

Ды верш, прысьвечаны Жылуновічу, змясціў Янка Купала. Залішняе будзе даводзіць чытачу, што вышэйпералічаныя аўтары не зьяўляюцца „штатнымі алаложнікамі“ ў „Польмі“, што гэта назва ніякім чынам да іх не падыходзіць. Тут проста блазэнская выхадка з боку ўзвышаўскага „алаложніка“ і больш нічога“.

[А. Сянкевіч як чытач-рэцэнзэнт і яго тэорыя шукацельства] (с. 812)

Друкецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 34, арк. 21 — 21 адв.; адз. зах. 6, арк. 16 — 16 адв. Датуецца паводле часу апублікавання А. Сянкевічам артыкулу „Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“, які разглядаецца ў гэтай працы. Гл. таксама рукапіс нявыдадзенай кнігі „Супроць ветру“ (падразьдзел „Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“) і наступны тэкст „[Адкрытая заўвага пра крытыку А. Сянкевічам твораў Я. Пушчы]“.

...„у кожным літар[атурным] творы мы павінны шукаць...“ — У А. Сянкевіча: „Кожны літаратурны твор мы павінны разглядаць у канкрэтных гістарычных абставінах і шукаць у яго зьмесьце тых або іншых грамадзкіх настрояў“.

...„кулак не задаволен... гэта яму прадс[тала] здань“... — У А. Сянкевіча: „Гэта ён [кулак ці нэгман. — *Рэд.*] больш за ўсё незадаволен, гэта ён крычыць, мятусіцца, не знаходзіць сабе месца, гэта перад ім стаіць здань“.

Памылка тут тая, што ў лёгіцы называецца..... — Так у аўтара.

Відзь так можна сказаць, што і Кн[орын] кулак, бо і ён пісаў у арт[ыкуле] „За культ[урную] рэв[олюцыю]“ (адносіны да ап[а]рат[у], выяўляў недавольства такім станам). — Так у аўтара. У згаданым артыкуле (увайшоў у аднайменны зборнік у 1928 г.) В. Кнорын пісаў пра „перабудову нашага апарату ў культурнай рабоце для сялянства“ і выказваў незадаволенасць перашкодамі, якія бачыў на гэтым шляху („наша някультурнасьць“, „нашы прадзедаўскія навычкі“ і г. д.).

„Бедн[ая] стар[онка] наша Бел[арусь]“. — Недакладная цытата. У Я. Купалы: „Невясёлая старонка / Наша Беларусь: / Людзі — Янка ды Сымонка, / Птушкі — дрозд ды гусь“ („Зь песень аб роднай старонцы“; 1905 — 1907).

non causa pro causa (лац.) — пасля гэтага — значыць па прычыне гэтага; лягічная памылка, што палягае ў выснове.

Асін[астрой] нясе сьм[ерць] кул[ацтву], дык П[ушча] (кул[ак]) з прыч[ыны] гэ- тага ня бачыць Асінастр[ою]. — У А. Сянкевіча: „Пушча ня бачыць ні Асінстрою, ні поспехаў каапэрацыі, ні вялізарнай работы па асушцы балот Беларусі, а ні той культурнай рэвалюцыі, якая назіраецца ў вёсцы, бо гэта ўсё — кулаку нясе сьмерць, усё гэта паставіць крыж на кулацкім панаванні“.

...і Ал[ександровіч] няе: „Як ён гадава[ўся] машын[амі]“. — Верагодна, алюзія на верш А. Александровіча „Буду піонэр“ (зб. „Па беларускім бруку“, 1925), дзе герой кажа: „Я дзіцё машын, заводу“.

Далей вы прыв[одзіце] выл[іску] з Пл[еханова], у якой ён вызн[ачае] задачы крыт[ыка]. — Даслоўна вытрымка выглядае наступным чынам: „Вот почему определение социологического эквивалента всякого данного литературного произведения осталось бы неполным, а следовательно и неточным в том случае, если бы критик уклонился от оценки его художественных достоинств“.

[Адкрытая заўвага пра крытыку А. Сянкевічам твораў Я. Пушчы] (с. 816)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які зьберагаецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 20, арк. 1 — 2.

Датуецца паводле часу апублікавання А. Сянкевічам артыкулу „Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“, які разглядаецца ў гэтай працы. Гл. таксама рукапіс нявыдадзенай кнігі „Супроць ветру“ (падрозьдзел „Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“) і папярэдні тэкст „[А. Сянкевіч як чытач—рэцэнзэнт і яго тэорыя шукацельства]“.

...(гл. *Кам[унікат]* і *Тэз[ісы]*)... — гл. матэрыял № 30 у разьдзеле „Матэрыялы і дакумэнты“.

...зьявдз[еньнем] асабістых счотаў з тымі, хто асьмеліўся паказаць на памылкі крытыка Джуг[ара], які імкнуўся затуш[аваць] ляпсусы Алек[сандровічавай] твор[часьці] („экон[ом]—надстр[ойка]“). — Гл. камэнтар да тэксту нявыдадзенай кнігі „Супроць ветру“ (падрозьдзел „Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“).

Адкрытыя лісты да чытача (с. 818)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які зьберагаецца ў БДАМЛМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 34, арк. 1 — 1 адв., 5 — 5 адв., 12 — 12 адв., 6, 7 адв., 15 — 16 адв., 14 — 14 адв., 2, 8 — 11, 19 — 19 адв., 22, 20 — 20 адв. Датуюцца 1927 — 1928 гг. Стылістычна і жанрава звязаныя зь „Лістамі да невядомага друга“ (гл. тэкст кнігі „Супроць ветру“ ў падразьдзеле „Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“). Многія з „Адкрытых лістоў...“ засталіся незавершанымі, некаторыя часткова дублююцца па зьмесьце. Пры публікацыі тэксты лістоў разьмешчаны ў храналягічным парадку і пранумараваны.

Дудар—Зьніч—Глыбоцкі — Акрамя псэўданіму Тодар Глыбоцкі, А. Дудар непрацяглы час карыстаўся псэўданімам А. Зьніч (напр., нарыс „Камсамолія горада і вёскі (З жыцця рабочай моладзі)“ у час. „Маладняк“, 1924, № 2–3, с. 84 — 96).

... мо'..... — Так у аўтара.

...як і Дуб[оўка] казаў: „з вора[га]м варожэ, а з другам па-таварыску“. — У вершы „Думкі лютуць“ (1926): „З братам — па-братняму, з ворагам — воража. / Любы мой дружа! — заўсёды так хораша“ (зб. „Наля“, 1927).

Дуд[ару] у 1926 г. патр[эбны] быў „дам[арошчаны] кр[ытык]“... — Гл. камэнтар да тэксту „Літаратура за 10 год [Іншыя варыянты]“ (падрозьдзел „Крытычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы, рэцэнзіі, нататкі“).

...а па тым, чым займаліся мае бацькі і дзяды — *Шаўцовых*... — Продкі Адама Бабарэкі ворнае зямлі ня мелі, а таму зараблялі рамёствамі, у тым ліку шывом абутку, за што іх і прызвалі „Шаўцовымі Бабарэкамі“.

Звалі мяне яшчэ беларусам, а далей[ы] — „кам[уністам]“... — Так прызвалі А. Бабарэку за ягоныя памкненьні ў 1918 г. арганізаваць у Слабадзе-Кучанцы суполку, падобную да камуны. Рэальна ж чальцом камуністычнай партыі Бабарэка ніколі ня быў.

Мож[аш] папы[тацца] пра мяне ў Пук[аве], Сьвін[цы], Пясоч[ным], Бадз[яках], у Акса[мітах], Кандр[атавічах] і г. д... — Г. зн. у вёсках тагачаснага Слуцкага павету (цяпер Капыльскі раён Менскай вобл.), суседніх са Слабадой-Кучанкай, роднай вёскай А. Бабарэкі.

Ты гатоў тады будзеш сказаць: „Хай ня будзе сьвету, абы была-б яна, скарыначка“. — У арыгінале сказ закрэсьлены.

Вышла два нумары „Узв[ышша]“. — Значыць, першы (а магчыма, і другі, трэці, чацьверты й пяты) з „Адкрытых лістоў да чытача“ пісаўся ў красавіку—траўні 1927 г.

Нарэзі[це], вы выст[упаеце] у ролі тлумача, чаму гэта ўсё ў Пушчы]... — У „Адкрытых лістах...“ № [2], [3], [4], [5] ідзеца пра рэцэнзію Я. Пільнага (З. Жылуновіча) на зборнік Я. Пушчы „Дні вясны“. Па сутнасці, яны зьяўляюцца варыяцыямі развагаў на адну тэму. Гл. таксама артыкулы „[Палеміка з Я. Пільным пра кнігу Я. Пушчы „Дні вясны“]“, „Запіскі [пра неразуменьне Я. Пільным кнігі Я. Пушчы „Дні вясны“]“, „[Палеміка з Я. Пільным пра верш Я. Пушчы „Рабіндранату Тагору“]“.

Далей вы ўжо ўступ[аеце] у спрэчку з Гайд[укевічам]... — Артыкул У. Дубоўкі „Раніца рыкае“: Агляд вершаў Язэпа Пушчы, а таксама адказ на некаторыя соймаваньні» (Маладняк. 1925. № 8) падпісаны псеўданімам У. Гайдуківіч, аднак Я. Пільны ў сваёй рэцэнзіі называе яго Гайдукевічам.

Выбач[айце], што я не паверыў вам ды пагл[ядзеў], што ніс[аў] Гайд[укевіч], а пісаў ён... — Так у аўтара (незакончаны сказ).

„Гэта верна вядзе... да захлынення“... — У Я. Пільнага: „Гэта верна вядзе да таго, аб чым кажа сам аўтар:

Але не, не ўтапіць мне душы.

Захлынуся лепш з песняю сам...“

„Выходзіць, што яго не ратуе...“ — У Я. Пільнага: „Выходзіць, што яго [Я. Пушчу. — Рэд.] не ратуе і характэрна, якое ён пераказвае на ўсе лады, ня цешаць замыславатыя вобразы, ні да чаго буйнасьць і сваволье“.

От ён кажа, што „рык каровы, напэўн[а], заст[аўся]...“ — У Я. Пільнага: „Рык каровы астаўся аўтару ў спадчыну ад раніцы, якая таксама рыкала два гады таму назад“.

Тады П[ільн]ы яшчэ адно пыт[аньне] паст[авіць]. І не звяз[аючы], ці хто адказ[ае], ці не, скажа: „Бязум[оўна], што толькі для рыф[мы]“ — У Я. Пільнага: „І што ён [Я. Пушча. — Рэд.] захоўвае ў радках, падобных да — „Сьніцца мне з зорамі вырыс“... Які вырыс? Чаго? Бязумоўна, што толькі рыфмы; вырыс і вырас — модна і спрытна“.

Ну вось хоць-бы „Т[анзілія]“ — Гл. тэксты „Пералом у станаўленьні натуральнай культуры ў творчасці З. Бядулі (Замест рэцэнзіі)“, „[З. Бядуля. „Танзілія“: Неапублікаваныя варыянты і нататкі“ (падроздзел „Літаратуразнаўчыя і крытычныя артыкулы, рэцэнзіі“).

Хіба „Мадонн[а], ства[рыў] што маст[ак] Раф[аэль]“ або тых два радкі, якія вы пад[аеце] у зноскы, — гэта строфы? — У зноскы Я. Пільны прывёў два Пушчавыя радкі: „Ой, чаму не праліў я ўсіх сьлёз, на зары пачынаў калі жыць“ [курсіў Я. Пільнага. — Рэд.]

...адзін профэ[сар] расхв[аліў] яго як пролет[арскага], ідэол[ёгічна] вытр[ыманага]... — Маецца на ўвазе М. Піятуховіч, які ў пэрыяд з 1923 да 1933 г. апублікаваў 8 прац, прысьвечаных творчасці Т. Гартнага. На момант напісаньня А. Бабарэкам „Адкрытых лістоў да чытача“ выйшлі наступныя публікацыі Піятуховіча: Пралетарская паэзія і лірыка Цішкі Гартнага // Цішка Гартны: На дзень пятнаццацігадовага юбілею яго літаратурнай працы. 1908 — 1923. Менск, 1923; Творчасць Ц. Гартнага // Росквіт. 1927–1928. № 1; Пясьняры працы і змаганьня // Літаратурны дадатак да газеты „Савецкая Беларусь“. 1928. № 20; Беларуская вёска. 1928. 16 сьнеж.; Пад знакам рэвалюцыйнай грамадзкасьці і загартаванасьці // Польша. 1929. № 1.

Калісь З. Ж[ылуновіч] прабіраў Б[абарэку] за тое, што ён напісаў „Дзеля чаго тут...“ — Гл. камэнтар да тэксту нявыдадзенай кнігі „Супроць ветру“ (падроздзел „Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“).

Творы гэтыя такія. — Далей гаворка пра зборнік навэляў „Танзілія“ З. Бядулі (1927).

За апошні час мне давялося бачыць шмат выдрукаваных вершаваных і невершаваных лістоў. — Хутчэй за ўсё, ліст [6] пісаўся ўжо пасля апублікавання Я. Пушчам цыклю вершаў „Лісты да сабакі“.

Я вельмі ўздзячны за тваю цікавасць да мяне. Ты ня можаш уявіць сабе... — Вылучаны фрагмент у арыгінале закрэслены.

Як завядзе каторы — дык што шэйнакстрына тую „Разлуку“. — Ідзеца пра расейскую народную песню „Разлука ты, разлука...“, мэлёдыю якой часта выконвалі катрыншчыкі.

Нібы-лісты з падарожжа. — Ліст [9] у арыгінале закрэслены. Магчыма, лісты (дакладней, фрагменты) [9] і [10] пісаліся А. Бабарэкам адначасова з артыкулам „Літаратурнае падарожжа“ (гл. у падразьдзеле „Працы, прысьвечаныя творчасці Язэпа Пушчы“).

Усё гэта вы зразумеце, калі возьмеце на ўвагу... — Вылучаны курсівам фрагмент у арыгінале закрэслены.

Мо' вы хочаце, каб я вам раскажаў пра Яр[оцкага], а я буду раск[азваць] пра М. — Яроцкі — герой апавесці М. Зарэцкага „Голы зьвер“, скарот М. расшыфраваць не ўдалося.

Які тут мы знойдзем соцыялэгічны эквівалент? — Тут і далей у лісьце іранічныя намёкі на артыкул А. Сянкевіча „Сацыяльныя матывы творчасці, або Сабачыя лісты паэты Язэпа Пушчы“. Гл. таксама працы „Супроць ветру“ (падразьдзел „Крытычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы, рэцэнзіі, нататкі“), „[Пра прыёмы „здаравай“ крытыкі]“, „[Пра „сыкуноў“]“, „[Лаянка]“, „[А. Сянкевіч як чытач-рэцэнзэнт і яго тэорыя шукацельства]“, „[Адкрытая заўвага пра крытыку А. Сянкевічам твораў Я. Пушчы]“.

Што пісаць? (с. 839)

Друкуецца ўпершыню з аўтографа, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, ф. 407, воп. 1, адз. зах. 19, арк. 1 — 3. Тэкст напісаны „ўзвышшаўскім правапісам“ з адмысловымі пазначэннямі для гукаў „дз“ і „дж“ і падваення зычных. Датуецца пачаткам 1930 г.

...*(або яно бязгрэшнае, а і тыя, што патрабуюць ад яго споведзі, грэшны самі)*... — Вылучаны курсівам фрагмент сказу ў арыгінале закрэслены.

„Да чыт[ачоў]“ — Маецца на ўвазе артыкул «Ад рэдакцыі „Узвышша“ да чытачоў» („Узвышша“, 1927, № 2). Гл. матэрыял № 31 у разьдзеле „Дакумэнты і матэрыялы“.